

T. B. M. M.

ZABIT CERİDESİ

Yirmi dördüncü inikat

15 . I . 1945 Pazartesi

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — Sabık zabıt hulâsası	74	na dair Sözleşmenin onanması hakkında	
2. — Havale edilen kâğıtlar	74	kanun tasarısı ve Münakalât, Bütçe ve	
3. — Görüşülen maddeler	74	Ticaret Encümenlerinden mürekkep	
1. — Şirketihayriyenin satın alınması		Muhtelif Encümen mazbatas (1/369)	74:
			105,105,105:108

1. — SABIK ZABIT HULASASI

Büyük Millet Meclisi 1944 yılı Eylül, Ekim ve Kasım ayları hesabı hakkında Meclis Hesaplarının Tetkiki Encümeni mazbatasını okundu.

Bazı liman ve iskelelerin Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğüne devri ve mezkûr Umum Müdürlükçe işletilmesi hakkındaki kanun lâyihasının bir kısım maddelerinin Bütçe, Dahiliye ve Münakalât Encümenlerinden mürekkep Muhtelit bir Encüme tetkiki kararlaştırıldı.

Arazi vergisi hakkındaki 1833 sayılı kanun

ikinci maddesine bir fıkra eklenmesine, Muamele vergisi hakkındaki 3843 sayılı kanunun onuncu maddesinin beşinci fıkrasının değiştirilmesine dair kanun lâyhalarının birinci müzakereleri yapıldı ve

Pazartesi günü toplanılmak üzere inikada son verildi.

Başkanvekili	Kâtip	Kâtip
Aydın	Malatya	İsparta
Dr. M. Germen	N. Baydar	K. Turan

2. — HAVALA EDİLEN KAĞITLAR

Tasarılar

1. — İnhisarlar Umum Müdürlüğü 1944 mali yılı Bütçe Kanununa bağlı (A) işaretli cetvelde değişiklik yapılmasına dair kanun tasarısı (1/382) (Bütçe Encümenine);

Mazbatalar

2. — Bingöl'den Milletvekili Feridun Fikri Düşünsel'in, Muhasebe Umumiye Kanununun 5 nci maddesinin değiştirilmesi hakkında kanun teklifi ve Maliye ve Bütçe Encümenleri mazbataları (2/57) (Ruznameye).

BİRİNCİ OTURUM

Açılma saati : 15

BAŞKAN — Ş. Günaltay

KÂTİPLER : Necmeddin Sahir Sılan (Tunceli), N. Frfat (Samsun)

BAŞKAN — Oturum açılmıştır.

3. — GÖRÜŞÜLEN MADDELER

1. — *Şirketihayriyenin satın alınmasına dair sözleşmenin onanması hakkında kanun tasarısı ve Münakalât, Bütçe ve Ticaret Encümenlerinden mürekkep Muhtelit Encümen mazbatasını (1/369) [1]*

BAŞKAN — Encümen, kanun tasarısının müstacelen Kurultayda görüşülmesini diliyor. Encümenin bu dileğini önce yüksek oyunuza arz ediyorum. Kabul edenler... Etmiyenler... Kabul edilmiştir.

Heyeti umumiyesi hakkında söz isteyen varmı?

T. B. BALTA (Rize) — Sayın arkadaşlar; 92 senelik bir millî şirketin tasfiyesi mevzu bahis olduğu bir anda Encümen ekseriyetinin görüşüne muhalif kalmış bir arkadaşımız sıfatıyla noktai nazarımlı arz etmek lüzumunu hissettim. Bahusus, Encümen ekseriyetinin mazbatasında şirketi

satış muamelesine sevkeden sebepleri ve işin mahiyeti hakkında, şu komisyon raporunda etraflı olarak belirtilmiş olan eihetler, meskût kaldığı için aynı zamanda, bu komisyonun mazbata muharrirliğini yapmış bir arkadaşımız sıfatıyla işin mahiyeti hakkında kısaca arzı malûmat etmek mecburiyetindeyim. Tâki Yüksek Meclis böyle bir millî teşekkülün bütün hüviyet ve mahiyetine vukufu tamlama, en isabetli kararımı verebilsin. Bir kere peşin olarak şunu arz etmek icabeder ki muamele bir alım ve satım muamelesi olarak her iki tarafın menfaatine uygundur. Çünkü Hükümet heyeti umumiyesi 8 - 10 milyon lira değerinde olan mal haklarını iki milyon 550 bin lira gibi bir paraya almaktadır. Hissedarlar ise artık kâr getirmiyen, imtiyaz müddetinin bitmesine çok kalmamış olan, bugünün ve yarının iktisadi zorluklar içinde, hizmetini yapabilmek zorunda olan bir şirketteki en son borsa rayıcı 30 - 35 lira olan hisse senetleri mukabilinde

[1] 43 sayılı basmayazı zaptın sonundadır.

50 - 60 lira elde etmek imkânına malik kılınmaktadır. Bilhassa bu miktarın büyük hissedarlar için temin edeceği neticeyi hesap etmek gayet kolaydır. Şirketin en son dağıttığı kâr, hisse senedi başına 2,5 liradır. Ondan evvelki seneler dağıtılan kâr iki lirayı geçmemiş olduğuna ve Hazine tahvili alanlara vergisiz ve zahmetsiz % 7 faiz verildiğine göre, bir hisse başına 50 - 60 liranın ifade ettiği menfaat nazara alınrsa bu muamelenin bilhassa büyük hissedarlar lehinde olduğunu kabul etmek lâzımdır. Nitekim Şirketi Hayriye mümessilleri su komisyonu huzurunda mukavelenin tasdikını iltizam etmişlerdir.

Şu halde mesele, alım, satım mukavelesi ve taraflar arasında kararlaştırılan ivazların tevazünü bakımından değil, memleketin umumî iktisadi ve hukuki prensipleri bakımından mütalâa edilmek icabeder. İşte bendenizi ve arkadaşlarımı muhalefete sevkeden cihet, muameleyi memleketin umumî iktisadi ve hukuki esasları bakımından doğru bulmamamızdır.

Şüphesiz bu umumî esaslar, gerek Hükümetin ve gerek encümenin ekseriyetinin de hadisede nazarı itibara aldığı hususlardır. Yalnız biz bu esasların telâkki ve bu hâdiseye tatbik tarzında kendilerinden ayrılıyor. Hepimizin bildiğimiz bir hakikat olmakla beraber bu kürsüden tekrar edilmesi faydalı olan Devletçiliğimizin esası malumdur: Devletçiliğimizin esası, memleketi, az zamanda ileri medeniyet seviyesine ulaştırmak gayesiyle gerek resmî ve gerek hususi bütün kabiliyet ve kaynaklardan istifade etmektir. Bu itibardır ki, Devletçiliğimiz hususi teşebbüslerin kurulmasını ve çalışma ve gelişmesini teşvik etmeği hedef tutmuştur. Bu esas, Devletimizi Türk milletinin heyeti mecmuası olarak telâkki etmemizin tabii bir neticesidir. Devletimiz, Türk milletinin heyeti mecmuasıdır demek, fertlerin kendileri kadar kabiliyet ve servetlerinin de bu Devlete ait olduğunu mütalâa etmektir. Binaenaleyh, memleketin ilerlemesine, refahına yarayan bir işin, hususi müteşebbisler tarafından yapılması ile Devletçe tedvir edilmesi arasında gayeye hizmet bakımından fark yoktur. Şu halde, Devlet ve millet bakımından bir servetin ifa ettiği yararlı hizmet esastır. Yani şayanı ehemmiyet olan keyfiyet bir servetin ciheti aidiyeti değil onun memlekete yaptığı hizmettir. Bu itibardır ki, en ideal bir Devlet telâkkisine dayanan Devletçiliğimizin hedefi, her türlü teşebbüs imkân ve kabiliyetini memleketin imarı ve inkişafı yolunda kullanmaktır. Bu itibardır ki yine Devletçiliğimizin Parti programında makesini bulan esasları arasında Parti, şahısların hiç veya kâfi derecede yapamadığı işleri Devlet eliyle veya Devlet sermayesiyle yapmaya çalışır, Devletin hususi teşebbüsleri teşvik ve bunları murakabe etmesi tabiidir, Devletçilik açık veyahut kapalı

olarak hiç bir hususi menfaate vasıta kılmaz, Devletçiliğimizin millet menfaatının zaruri kılma-
dığı bir şekilde hususi menfaatlarla mücadele etmez, kaideleri vardır. Şu halde Şirketihayriye meselesini bu ölçülere dayanarak halletmekliğimiz tabiidir. İşte benim asıl Komisyon ekseriyetinin noktai nazariyle bir olmadığımız nokta bulunan hal şeklinin bu esaslara uymadığıdır. Muamelenin safhalarını kısaca arz edeyim:

Bir defa ilk satış teklifi Şirketi Hayriyeden gelmiştir, Hükümetten değil. Bu, gerek Şirketi Hayriye mümessillerinin ve gerekse Hükümet tarafından verilen izahatla tebarüz eden bir hakikattir. Acaba niçin Şirketihayriye satışa talip olmuştur? 92 küsur senedenberi bu memlekette hakikaten muvaffak olmuş, Türklerin bu gibi iktisadi işleri görme ve yürütme kabiliyetini ispat etmiş olan bir şirket Şirketihayriye neden bu satışa mecbur olmuştur? Su komisyonun tetkikat sonunda vardığı netice Şirketihayriye kendi idarecilerinin sunu taksiri yüzünden değil, bugünkü iktisadi durumun; - ki bu durum ne gibi ahval ve şerait neticesi olduğu hepimizin malûmudur - doğurduğu pahalılığı karşılayacak varidata malik olmaması ve telâfi edici çareler kendisine temin edilememesi sebebiyle düştüğü sıkıntı buna âmil olmuştur. Çünkü Şirketihayriyenin tarifesi aynen kalmıştı. Gerçi 1943 senesi başından itibaren tarifeye % 15 bir zam yapılmış. Fakat kömür fiyatlarına, malzeme fiyatlarına ve memur maaşları ve saireye yapılan zamlarla bu % 15 ile Şirketihayriyenin sıkı gayretlerine rağmen, karşılamak imkânı olmamıştır. Binaenaleyh, Şirketihayriye tabiri mârufiyle dar gelirli bir müessesese olmak vaziyetinde kalmıştır. Bu vaziyet dolayısıyla gemilerini lâyikiyle tamir edememiştir. İcabi olarak düştüğü malûm müzayakadan, Şirketihayriye ikinci kömür zammı üzerine tarifelerine zam yapılmasını istemiş, Münakalât Vekâleti Parti Grubu kararına dayanarak böyle bir zammı kabul etmiştir. Şayanı dikkattir ki, - tabii bu noktanın tenviri icabeder - Partinin aynı karardan sonra dahi birtakım Devlet müesseselerinin tarifelerine zam yapılmıştır. Muhakkak ki, Parti Komisyonu kararı hususi bir müessesenin maliyet dununda zararına iş görmesini istilzam edecek mahiyette değildir.

Tarifesine zam yapılmıyan ve başka bir imkân da bulunmıyan Şirketi Hayriye, tabiatıyla elindeki teşebbüsü, Devlete satmak zorunda kalmışlardır. Şu halde bu satış muamelesi o Şirketihayriyenin kendi sunu taksiri olmaksızın, Devlet tedbirlerinin muvaffak olamayışı neticesi hâsıl olan fazlalık yüzünden düştüğü sıkıntıdan bir nevi istifade manzarasını göstermektedir. Dikkate şayan olan bir nokta da şudur: Bu satış bedelini Denizyolları haddizatında haklı olup olmadığını meşkül olan birtakım kaynaklardan

temin ettiği parayla verecektir. Arzedeyim: Bilirsiniz Millî Korunma Kanununa müsteniden hususi şahıslara ait vapur seferleri de Devletçe tanzim edilmektedir. Bu hususta Devlet Denizyollarına da vazife verilmiştir. Devlet Denizyolları, Devletçe kendisine verilen bu vazifenin karşılığı olarak, harice yapılan seferlerden alınan yüksek navlunun % 25 ini kendine ayırmaktadır. Tabii bu yüksek navlunu haric emtiaya ilâve edilerek müstehtlike intikal etmekte, dışarıya gönderdiğimiz mallar da alıcı memleketler ödedikleri yüksek navlunu da hesaba katarak fiyat verdiklerinden o nispette ucuza mal satmak mevkiinde kalmaları itibariyle memleket müstahsilleri yüklenmektedirler. Şu halde muamele, Devlet tedbirlerinin muvaffak olamayışından ileri gelen iktisadi sıkıntı içinde bulunan bir teşebbüsün bu durumundan, yine Devletin kitsadi sıkıntıyı önlemek üzere haiz olduğu salâhiyete dayanılarak farklı olduğu söz götürür bir surette elde olunan para sayesinde faydalanma manzarasını taşımaktadır, ki bunu ben memleketimizin umumî hukuk prensipleriyle kabili telif görmem.

Satış muamelesinin cereyan tarzı da beni tatmin etmedi. Gerçi Şirketihayriye namına bida-yeten hareket edenler, bir akdin müzakeresinde gösterilmesi lâzımgelen dürüstlüğü maalesef göstermiş değillerdir. Filhakika Şirketin salâhiyetli olduğu herkesçe bilinen zatlar Münakalât Vekilliği ile bir anlaşmaya varmış iken, mevzuu görüşmek üzere Şirket Umumi Heyetinin müzakere esnasında bahse mevzuu hâdiseler ve sözler inkâr edilemez. İspat edildiği zaman da Devleti ilzam eden bir iştir. Şirketihayriye 19 Haziran 1944 te yaptığı toplantıda idare meclisi sanki hiçbir müzakere olmamış gibi yeniden mütalebatı tazammun eden bir şekilde salâhiyet istemiş ve almıştır. Hususi şahıslar arasında olduğu gibi Devlet muamelelerinde sadece yazının değil sözün de değeri vardır. Binaaleyh konuşmalar sonunda Münakalât Vekilliği ile varılan anlaşmayı hiç yokmuş gibi hareket doğru değildi. Bir taraftan bu hareket ve müzakerelerin uzaması, diğer taraftan Şirketin malî durumu itibariyle işlerini lâyikiyle göreceği bir halde olmaması, Münakalât Vekâletini müdahaleye sevketti. Bu müdahalenin lüzum ve ve ademi lüzumundan burada bahsedecek değilim. Bu hususta icra mevkiinde bulunan arkadaşlara geniş takdir hakkı tanımak lâzımdır. Yalnız yapılmış olan müdahalenin tarzını, ona Şirketin bütün mamelekine, diğer bir deyimle Şirketin kendisine elkonma gibi bir şümül verilmiş olmasını bendeniz doğru bulmamaktayım ve işin hukukî mesnetlerini de kâfi görmemekteyim. Fakat bunun münakaşa sırası olmamak dolayısıyla yalnız temasta iktifa ettim. İdare meclisinin, Ağustos - Teşrin-

evvelde toplanan Umumi Heyete sunduğu raporunda, «Ne yapalım, malımıza elkonulmuştur, onun için satmak mecburiyetindeyiz» demek isteyen şikâyet âmiz bir lisan kullanılmış, Şirket Umumi Heyetinde böyle bir hava esmiştir. Şayanı teessüftür ki Şirketihayriye'nin heyeti umumiyesinde bulunan Hükümet komiseri bu zehabı tashih etmemiştir. Bendeniz Münakalât Vekâletinin elkoyma ile böyle bir taziyet yapmak maksadını taşıdığını zannetmiyorum. Zira Vekâlet Şirkete, «ben satın almıyorum. Ne yaparsan yap» dese Şirket yine satmak mecburiyetinde idi. Çünkü hâdisatı iktisadiye onu o yola sevketti. Fakat âkitlerde rızaya müessir olan eihet diğer tarafın maksadı, değil, rıza beyan edenin ruhi haleti olduğundan böyle bir haleti ruhiye içinde ittihaz olunan heyeti umumiye kararına müstenit bir mukavelenin, bendeniz, tasdika lâyük olmadığı kanaatindeyim. Bu bakımdan da mukavelenin tasdikına rey vermedim.

Bir de işi iktisadi prensiplerimiz bakımından mütalâa edelim:

Prensip bakımından şirketin satın alınmasına lüzum var mıdır? Burada iki mesele kendiliğinden tahassül etmektedir. Bazı arkadaşlar diyorlar ki bu gibi umuma ait hizmetlerin Devlet eliyle görülmesi daha iyi olur. Hususi teşebbüslerin yapacağı işler başka türlü olmak icabeder. Benim şahsi kanaatım bu merkezde değildir. Devletecilliğimizin şimdi arzettiğimiz esasları bu gibi umumî hizmetlere şâmilidir. Çünkü eğer elimizdeki para yani Devlet, mahallî idare sermayesi bütün bu işlerin yapılmasına kâfi olsaydı bu gibi hizmetlerin Devlet ve belediye sermayesiyle görülmesine taraftar olurum. Fakat elimizdeki malî imkânlar bu türlü işlerin ne Devlet bütçesinden, ne de malî durumları dahi az müsait olan mahallî idare bütçelerinden para ayırmak suretiyle görülmesine müsait değildir. Bu itibarla, bu gibi hizmetlerde de hususi teşebbüs ve sermayeden faydalanmak tabii ve zaruridir. Başka türlü şehirlerimizin refahını ve imarını temin etmeğe imkân yoktur. O halde bu türlü hizmetlerin de, vatandaşların meydana getirecekleri hususi teşebbüsler mârifetiyle tedvirini esas olarak kabul etmek zarureti vardır. Şu halde Şirketihayriye gibi İstanbul hemşerilerinden 400 - 500 kişinin iştirak ettiği, millî bir sermaye ile kurulmuş bulunan bir teşebbüsün Devlet eline alınması, böyle hakikaten iyi idare edilen bir millî şirketin ifa ettiği bir umumî hizmetinin parası, ödenerek Devlete mal edilmek istenmesi bence hiç doğru değildir ve lüzumsuzdur. Kaldı ki, bu parayı ödeyecek olan Devlet Denizyollarıdır. İstanbul mahallî dairesi değildir. Halbuki yarın, harp sonrasında asıl vazifesi olan uzak seferleri yapabilmek için lâzımgelen vapurları alabilmek için Denizyolları idaresi bizden tahsisat isteyecektir. Gerçekten Devlet Denizyolları-

nın asıl vazifesi İstanbul dâhilindeki vapurları işletmek değildir, memleketin deniz nakliyatını yapmaktır. Binaenaleyh asıl vazifesine tahsis etmesi lâzımgelen parasını, İstanbul hemşehrilerin parasıyla kurulan ve şimdiye kadar iyi işlediği herkeşçe bir kanaat halinde bilinen bir müessesenin sermayesini ödeyerek onun yerine geçmesini bendeniz şahsen hiç doğru bulmadım.

Denebilir ki, hususi teşebbüs bunu tabii bedava yapacak değildir. Sermaye koyacak, kâr temin edecektir. Bu ise hizmetin halka pahalıya mal olmasını mucip olur. Bu doğru mudur Böyle bir mülâhazanın vârit olmadığını hepiniz takdir edersiniz. Bir kere hususi bir teşebbüs, Devlet müesseselerinden daha ucuz ve daha güzel işlemektedir. Binaenaleyh, aradaki kâr farkını temin edilen ucuzluk kapamaktadır. İkincisi, Devlet parayı bedava bulmamakta faiz ödemektedir. Meselâ, satın aldığımız şirketin mubayaa bedelinden 50 - 60 lira gibi bir para alacak olan hisse senedine verdiği kâr, bu paranın tekabül ettiği Hazine tahviline verdiğimiz % 7 faizin dunundadır. Hulâsa umumî şekilde mütalâa edildiği takdirde bu şirketi satınalmadan ise devamını temin etmek, Devletin ekonomik politikasına daha uygun düşer.

Sonra arkadaşlar, satınalma muamelesiyle Şirketihayriye idaresi bertaraf edilmek isteniliyor. Bu da üzerinde durulması icap eden bir cihettir. Hepsiniz takdir edersiniz ki, bir müesseseye kolay, kolay kurulamaz. Böyle bir müesseseyi kurmanın ve düzenlemenin, verimli ve muvaffakiyetli bir hale getirmenin ne demek olduğunu Cumhuriyet idaresinin kurduğu bir çok iktisadi müesseselerden edinilen tecrübe göstermektedir. Böyle müesseseler kurmak için ne kadar gayretler sarfedilmekte olduğu ve ne derece muvaffak olunduğu mâlûmdur. Şu halde Şirketihayriye gibi intizamı malûm olan, iyi işleyen bir müesseseyi tasfiye etmek doğru değildir. Şu halde, ananesi bulunan, düzgün işleyen, hattâ kül halde Denizyollarının kâr mı, zarar mı ettiği malûm değilken Kavağa işlettiği gemilerin maliyetini bilecek derecede hesapları düzgün olan bu müesseseyi bertaraf etmek değil, hisse senetlerini satınalmak, sermayesini çoğaltmak idame etmek lâzımgelirdi, hattâ sermaye yatırmak sermayesine iştirak eylemek gibi tedbirlerle onu yaşatmak İstanbul'un diğer nakil hizmetlerini her türlü nakil işlerini aynı idare tarzına intibak ettirmek hakikaten yerinde bir tedbir olurdu. Şunu da arz edeyim ki, İstanbul'un bugün umumî nakil dâvası henüz halledilmemiş bir dâvadır. Deniz nakliyatı bir iki müessesenin elinde, kara nakliyatı diğer bir müessesenin elindedir. Bunların hepsini bir elde toplayıp bir prensip kararıyla İstanbulluların, İstanbul hemşehrilerinin iştirak edeceği bir teşebbüs haline getirmek en tabii ve en doğru bir yoldur. Zira bu sayede idare masarifinden, eleman ve malze-

meden tasarruf temin etmek İstanbul'un muhtelif semtleri arasında ahenkli bir irtibat ve münakale tesis eylemek için bu lâzımdır. Binaenaleyh, Şirketihayriye meslesinde, icabında hisse senetleri mahallî idare tarafından satın alınmak suretiyle bir yola gitmek, kurulmuş olan ve bütün dünyaca tanınmış bulunan bir firmayı - böyle bir firma başlıbaşına bir iktisadi kıymettir - Kurtarmak yerinde olur. Esasen Ticaret Kanunumuz firmaların idame ve devredilebilme-leri esasını kabul etmiştir. Evet, böyle bir firma ve müesseseyi herhalde idame etmek icabeder. Halbuki, satış mukavelesiyle şirkete âdeta fesih mecburiyeti tahmil ediliyor.

Filhakika mukavelenamenin 8 nci maddesine göre, satınalma bedelinin tediyesi için tâyin olunan mehil, Şirket Umumî Heyetinin fesih kararını aldığı tarihten başlayacaktır. Bir millî varlığı bertaraf edecek böyle bir mukaveleyi bendeniz bu bakımdan da şayanı kabul görmedim. Acaba Şirketihayriyenin bugünkü vaziyeti karşısında hiç mi müdahale etmiyelim? Bu asla vârit değildir. Çünkü arzettiğim gibi bugünkü malî, iktisadi şartlar Şirketihayriyeyi müşkül vaziyete düşürmüştür. O halde Hükümetçe bu gibi hayırlı hizmet ifa eden bir müesseseye, onun vaziyetinin düzeltilmesi için yardım etmek zarureti vardır. Bunu nasıl yapmalı? Benim kanaatıma göre bu yardım 2,5 milyon liraya sermayesini satın almak suretiyle değil; indelicap sermayesine iştirak veya tezyidi sermaye yoluna gitmek suretiyle yapılması doğru olur. Çünkü 2,5 milyon lira satın almak için vereceğiz. Ondan sonra da gemilerin tamir ve saire masrafı için 1,5 - 2 milyon lira sarfedeceğiz. Bu, memleket bütçesi için bir külfet olur. Onun için Şirketihayriyenin sermayesini tezyit etmek yoluna gidilmesi en doğru bir yoldur. Zira bu sayede, bilhassa para bulmak için % 7 faizli Hazine tahvili çıkardığımız bir günde, malî imkânlarımızdan, istenen tasarrufu temin etmiş olacağız. Şüphesiz Şirketihayriyenin uhdesindeki hizmet sahası bugün ve hattâ harpten sonra bu teşebbüsü yalnız başına idare ettiremeyecek bir durumdadır. Çünkü Boğaz nakliyatında rakipler karşısındadır. Bu bakımdan hizmetleri birleştirmek, İstanbul münakalesini tek elde toplamakla lâzım ve kabildir. Bugün Denizyolları dahi İstanbul'daki yakın nakil hizmetlerini sadece İstanbul'un temin ettiği varidat ile karşılayamamaktadır. Uzak seferlerin varidatı ile ancak karşılayabilmektedir. İstanbul şehri halkının nakil masrafını şehir halkının kendisi ödemektedir. Bu masrafların uzak seferlerden ödenmesi tabiiyle uygun değildir. Arzettiğim gibi, İstanbul nakil hizmetlerini hususi sermayeye yer veren tek bir idare altında birleştirmek, hem muhtaç olduğumuz malî imkânı bize verecek, hem de hizmeti halk için en

neuz ve en iyi bir şekilde temin eyleyecek tek yoldur. İşte bütün bu mülâhazalarla bendeniz ve - ihtimal ki yine buna benzer mülâhazalarla - diğer arkadaşlarımız Şirketihayriyenin satın alınması kararına muhalifiz. Takdir Yüksek Heyetinizindir.

R. PEKER (Kütahya) — Arkadaşlar; bugünkü konuşma konumuz, millî hayatımızın derinliklerine doğru kök salmış ve Türkiye'de millî şirket denilince, yaşayışının uzunluğu, ve yaptığı hizmet bakımından övünülecek bir örnek gibi gözönüne gelen Şirketihayriyenin satın alınarak ortadan kaldırılmasıdır. Bu konuyu görüşürken meselenin mümkün olduğu kadar inceliklerine doğru gitmek, Türk yurdunda benzer mahiyette kurulmuş veya kurulacak olan şirketlerin yaşayışı üzerindeki teminatı ifade etmek bakımından da çok önemli bir vazifedir. Onun için hakikaten takdire şayan bir nokta olarak arz edeyim ki, üç encümen âzasından mürekkep olan Muhtelit Encümen bu konuyu bu arzettiğim ehemmiyete yaratacak bir ihtimamla gözden geçirmiş çalışmış ve bir neticeye varmıştır. Yalnız bu Muhtelit Encümen Umumî Heyetinin en son huzurunuzda arz etmiş olduğu karara esas teşkil eden 9 arkadaştan toplanmış olan tâli komisyonun 17 sayfalık mufassal raporu da bastırılıp Yüksek Huzurunuzda arz edilmiş olsaydı son kararı verecek olan Yüksek Heyetiniz daha iyi tenvir edilmiş olurdu. Fakat bu rapor - zannediyorum vakit darlığından olacak - bastırılmadığı için mevzuları biraz çekip uzatmaya mecbur olacağız.

Bu mufassal rapor basılmış olsaydı, Umumî Heyette söylenecek mevzuu teşkil eden unsurlar azalmış ve müzakere kısaltılmış olurdu.

Bizim azlık tarafında muhalif bulunduğumuz Muhtelit Encümen çokluğunun bu şirketi satın almak için mucip sebep diye ortaya koydukları ana meselelerin esas çizgilerini bir defa hulâsa edeyim:

Deniliyor ki; «Şirketihayriye acze düşmüştür, bugünkü malî ve idarî tâkatı, deruhde ettiği önemli âmme hizmetini yerine getirmeğe imkân verecek durumda değildir. Ve bu acze düşüş neticesinde Hükümete başvurmuştur ve satın alınmasını istemiştir; binaenaleyh yaptığımız, Şirketihayriyenin denizyolları tarafından satın alınması teklifi, Şirketihayriyenin bizzat kendi isteğine dayanmaktadır» ve diyorlar ki, «Eğer biz bu satın almayı yapmazsak Şirketihayriyenin kendi haliyle kendi durumunu düzelterek malî ve idarî tâkatine düzen ve kuvvet vermesi imkânsız gibidir». Sonra ilâve ediyorlar: «Şirket bizim bu satın alma hususundaki teşebbüsümüzü hissedarlar Umumî Heyetinin Ticaret Kanununun istediği şekilde merasimle, istenilen aded ve miktarda âza adedinde yaptığı toplantı neticesinde kanunî ekseriyetle aldığı, kendi isteğinin ifadesi olan açık bir karara dayanmaktadır. Şu halde

bizim bu teklif ettiğimiz muamele, kendilerinin isteğiyle vâki olmuştur ve kendilerinin kabulüyle tamam olmuştur. Binaenaleyh bu teklif bir millî şirketin, hizmeti ne olursa olsun kendi isteğiyle ortaya koyduğu talebi yerine getirmektir ve biz bunu kabul ile sadece kanuni şekilde muameleyi huzurunuzda getirmiş oluyoruz. Hükümetin dayandığı esas da aşağı yukarı budur. Encümen çokluğu mazbatasının bir tarafına eklenmiş küçük bir ifadeyi de katayım. Azlığın yani bizlerin bu baptaki düşüncelerimiz ve Kamutay yüce katına arzedeceğimiz esaslar hissiyattan mülhem şeyler gibi gösteriliyor. Onlara göre realite ve hakikat bu Şirketin alınmasını müstelzimdir ve biz hislerimize uyuyoruz. Bu, esasî bir mesele olmamakla beraber, işin önlü arkalı iyice anlaşılmasına tesir yapacak mahiyette olduğu için bu noktayı da söyledikten sonra bizim düşüncelerimizin ve hükümlerimizin hiçbir duyguya değil hesaplara ve vakıalara dayandığını ve Devlet rejiminden mülhem olduğunu yapacağım izahlar sırasında aydınlatmağa çalışacağım:

Şimdi fikirlerimizi arza başlarken, bir kere Şirketihayriye dediğimiz bu millî tesisin mahiyetinin ne olduğu hakkında mümkün olduğu kadar kısa ve rakamlara dayanan malûmat vermeme müsaadenizi rica ederim.

Bir kere Şirketihayriye, tam mânasiyle millî bir şirkettir. Kırim muharebesinden üç yıl evvel, 1851 de o zamanki ricalin - nasıl Ziraat Bankasını kurmakta büyük hürriyet şehidi Mitat Paşanın şahsi tesiri mevcutsa - bu şirket de yine millî hayatımızda, idare ve kültür hayatımızda tesir yapan iki büyük adamın, Resit ve Cevdet Paşaların alâka, tertip ve tanzimleriyle vücut bulmuştur ve 1851 den bu yıla kadar normal hayatı, her gün daha güvendirici ve kendini sevdirici bir hizmet hayatı sürüp gelmiştir. Şirketin hissedarları: esas hisse senetleri 40 bindir. O zaman beheri 5 altından tediye olunmuştur. Bugün önümüzde, belki bir kaç rakam farkı ile aşağı yukarı, 500 hissedar vardır. Bu 500 hissedara, bu 40 bin hissenin taksim edilmiş tarzını belirtmekte ayrıca fayda görüyorum. Çünkü zaman zaman bunun aksi söylenmiş yekânı 40,000 olan hissenin mühim kısımlarının mahdut ellerde toplandığı ve şirketin istismar edildiği sözleri kulaklara gelmiştir. Ben bu noktaya önemle bakarak hisselerin ellere dağılımını inceledim. Şimdi size arzedeceğim, bu tetkik neticesinde gördüm ki millî olan bu şirket aynı zamanda halkçıldır da. Yani nama yazılı olan hisselerin hissedarlara dağılım nispetleri bakımından tahakkümlü bir kapitalist durum yoktur. Hisselerin dağılım nispetleri şöyledir:

Bin liradan yukarı hisse yalnız beşinde vardır. Bunun da tevzii şöyledir: Bu beşten biri olan en büyük hissedar bizzat bu Şirketin tekaüt sandığıdır, 3348 hissesi vardır. Ancak iki

hissedar iki binden fazla hisseye maliktir ve yalnız iki hissedar da binden fazla hisseye sahiptir. 15 hissedar 500 ile 1 000 lira arasında, 60 hissedar 100 ile 500 arasında ve nihayet, 400 hissedar da 1 ile 100 arasında hisseye sahiptir. Bu dağılım tarzının ifadesi, bunun içinde yüksek bir kapitale sahip bir, iki, üç, beş adamın Şirketihayriye'nin bütün kâr ve menfaatlerini kendi şahsi tasarruflarında toplamış olması tarzında muhtelif zemin ve zamanlarda muhtelif ağızlardan söylenmiş, sözlerin doğru olmadığını gösterir. Bütün hissedarların % 80 i 100 hissedardan aşağı hisse sahipleridir.

Şirketihayriye, kurulduğu tarihten, 1914 senesine kadar geçen zaman zarfında İstanbul'un Boğaziçi hayatında modern nakliyatı kurmuş ve bütün o devir esnasında herkes tarafından takdir edilecek bir muvaffakiyetle işletmiştir. 1914 ten sonra Büyük harp içinde fedakârane çalışmış olan Şirket bu harpte çok kayıp vermiştir. Harbe 39 vapurla girmiştir. Harpten 18 vapurla çıkmıştır. 10 vapur muharebede ve bütün o zamanki Çanakkale, sahnelerinin akışı esnasında asker, erzak, yaralı, hasta ve saire taşımak suretiyle yaptığı hizmetler esnasında 10 vapuru muharebede düşman tarafından batırılmıştır. Bir vapuru da kullanılmıyacak kadar hasara uğramıştır. İki Hükümetçe satın alınmış, üç vapur kömür vesaire taşımak için romorkör haline kalbedilmiş, üç tanesi de kömür vapuru olarak hizmete almıştır. İki ise araba vapurudur. Yani araba vapurlarıyla beraber elde 20 vapur kalmıştır. Bu, takriben Şirketihayriye gemilerinin % 50 zayıfatı demektir. Bu zayıfatın telâfisi için, Şirketihayriye Hükümete müracaat etmiş ve bu müracaat karşısında uzun müzakereler ve hesaplar neticesinde nihayet harp sonu Hükümeti hesaplardan bir çok tenzilat yaptıktan sonra bu zararları karşılamak için şirkete 130 000 lira vermiştir. İşte şu manzara gösteriyor ki geçen büyük harpten Şirketihayriye dahi hemen bütün millî müesseseler gibi, ağır surette yaralı olarak çıkmıştır. Geçen harpten çıkış gününü takıp eden sıkıntılı günler zarfında Şirketihayriye, yekûnu 18 e düşen vapurlarının mevcutlarını ıslah ederek, bir kısım da satın alıp ikmal ederek o günden bu son harbin başladığı zamana kadar yine yüz ağartıcı hizmetlerine devam etmiştir.

İşittiğim nokta, metnini bulupta okuyamadığım raporunda, Şirketihayriyenin idare ve işletme durumunu tetkik ve teftiş ettirmek üzere Amerikan veya İngiliz bir cenebi heyete yaptırılan tetkik neticesinde Şirketihayriyenin iç durumunda, idaresinde ve işletme işinde tasarruflu bir surette vazifesini görmek bakımından örnek sayılabilecek bir kıymet ve değerde olduğu ifade edilmiştir.

Bu arzettiğim şeylerle, Şirketin millî mahiyeti ve idarî hüviyeti hakkında dinleyici arka-

daşlarını aydınlatmağa gayret etmiş oluyorum.

Şimdide şirketin mali durumunu aydınlatacak bilgilerimi ve satınalma taraftarlarının dedikleri gibi bu durumun ıslahı kabil olmayan bir halde olmadığı hakkındaki hükümlerin doğru olmadığı hakkındaki görüşlerimi arzedeceğim.

Şirketin malî durumu şudur: 38 sonları ile satınalma ve el koyma muamelelerine esas tutulan 43 yılı hesapları Muhtelit Encümene Tali Komisyon tarafından verilen mufassal raporda açıkça gösterilmiştir. Mutalâalarımız bu hesaplara dayanmalıdır. Bir defa Şirketin 10, 10,5 milyon üzerinde geçen voleyu miktarı bu harp yıllarında 1939, 1940, 1941 ve hattâ 1942 de az kınıldamalar göstererek 1943 senesinde 13 milyon 100 bine çıkmıştır. Bu harbin malûm olan siketine ve vasıta ve imkânların darlığına rağmen Boğaz yolu adedinde 3 milyona yakın bir artış görülmüştür.

Şirketin varidatı: Yine 1939 - 1943 arasında 1 115 000 den 2 201 000 liraya çıkmıştır. Yani harp yıllarının malûm olan akışına ve büyük güclüklerine rağmen Şirket, ilk başlangıç yılı ile 1943 yılı arasında % 100 bir varidat terakisi kaydetmiştir. 1939 a nispetle 1 080 000 liralık bir fazla gelir ile 1943 yılı hesabını kapamıştır.

Masraf: Aynı yıllar arasında, 1939 la 1943 arasında Şirketin demin arzettiğim, 1 080 000 lira varidat artışına karşılık, masrafı Tali Komisyon raporuna göre 1 200 000 lira kadardır. Muhterem Münakalat Vekilinin encümendeki sözleri üzerine aldığım nota göre Şirket 1943 yılı bilançosunu yalnız (38 000) lira açıkla kapamıştır.

Şimdi doğru karara varmak için burada akıldan tutmamızda fayda olan nokta şudur ki harbin bu güclükleri içinde akışı esnasında pek çok artan masrafların büyük kısmı varidatın artması ve voleyuların artması hususunda Şirketin gösterdiği gayret ve hayatiyet sayesinde karşılanıyor. Fakat masraf da kendisinin temin ettiği varidat fazlalığından daha çok fazla olduğundan ki, 1943 bilançosu 38 bin lira açıkla kapanıyor. Şurada, hakikate varmak için tekrar dikkatinizi uyanık tutmak istiyorum: Şirketin hesaplara esas tutulan 1943 yılı açığı 38 bin liradan ibaret iken bu yılın fazla masrafının 700 bin liraya yakın kısmı 1939 senesine nispetle fazla ödenen yalnız kömür fiyatı farkıdır. Tabii Devletin kömür fiyatını umumî tedbirler arasında arttırması olmasına bir şey denemez ve burada bunu münakaşa etmiyoruz. Fakat bu hesap şunu ispat etmez mi ki eğer sade bu kömür ödenen fazla paranın karşılığını Şirkete temin edecek tedbirler olmasa idi Şirket acze düşmeyecek ve 1943 yılı hesabı 38 bin lira açık ile değil 600 bin liradan fazla kârla kapanacak ve bu para ile de Şirket, yapılmadığından şikâ-

yet edilen tamirleri yapmağa, hizmetleri yerine getirmeğe ve memurları ile işçilerinin durumunu ıslaha pekâlâ fırsat bulacak idi. Hattâ 3 - 4 yüz bin liralık yeni bir tarife zammı Şirketin yaşamasını temin edecek idi. Bu hesap sade kömür fiyatı farkının tesirini gösterir ki, harpten evvel tonu 5,75 lira iken son senelerde 20 liraya çıkmış olmasından doğmuştur. Kömür fiyatı, fazla masrafın en büyük kısmı olduğu için bunu genişçe arzettim. Bunun yanında diğer masraflar, yedek parça fiyatları, benzin, mazot fiyatları, bütün edevatı muharrike masrafları, tamir masrafları, amele masrafları - ki Su komisyon raporunda esaslı cetveller var - ücretler ve sairinin yaptığı külfetlerin tesiri de ayrıca vâkidir. Aynı unsurlar yalnız Şirketihayriyeye değil tabii bütün denizcilik âlemimize aynı tesiri yapmaktadır. Aneak uzak seferler nakliyatını yapan şilepçilerimizi teşvik için verilen bol tonilâto navlunu onlara geniş kâr bile temin etmekte ve hattâ bu kârâ % 25 nispetinde Devlet Denizyolları da iştirak etmektedir. Denizyolları İstanbul banliyösü ise kendi hesabını idarenin genel bütçesi içinde görmektedir. Bu arada Şirketihayriyeye, kendi istekleri karşısında şimdiye kadar yalnız yüzde 15 zam yapılmıştır ki harpten evvelkine nispetle yapılan tek, ilk ve son zammın miktarı bu % 15 ten ibarettir. Sonra, kömüre verilmiş olan bu fazla fiyat farkında Şirketin kendi kömürünü taşıdığı Erol vapurunu, Milli Korunma Kanunu icabı olarak diğer hususi vapurlardan da istifade edildiği sırada, Hükümete verilmiş olması da dâhildir. Buna mukabil Şirkete kendi kömürünü küçük bir vapurla taşıması telkin edilmiştir. Bu küçük vapurla taşıma ve gelen kömürün Kuruçeşme'de tahliyesi, Erol vapuruna nazaran, daha masraflı olmuştur. Netice şudur ki; bütün bu hesap ve ihtiyaçlara karşı Şirkete sade yüzde on beş zam yapılıyor ve bütün bunlar neticesinde Şirket (38) bin lira bir açıkla 1943 senesi bilançosunu kapatıyor. Şimdi arkadaşlar, bu izahatım ile en mühim noktalardan birisinin aydınlanmış olduğunu zannediyorum. Sözüme başlarken arzettim ki, bu izahatım ile belirmiş olacaktır ki, Hükümetin mucip sebeplerinde ve encümen çokluğunun mucip sebepler mazbatasında yazılan esaslı nokta, Şirketin satın alınması kendi tabii arzusu ile yapılmış değildir. Bu kendi ihtiyar ve iktidarının taallük etmediği bir sıkımtıyı telâfi imkânını bulmak üzere mukavelesine dayanarak Hükümete yaptığı müracaatların kabul edilmemesi neticesinde bir çaresizlikle vâkı olmuştur. Bu ıstırrar «bu halde batıp gitmektense, bunu siz alıp işletiniz» diye Şirketi talepte bulunmaya sevk etmiştir. Bundan evvel muhtelif senelerde Şirketi alalım mı, almıyalım mı? Müracaatı, satılması ve saire hakkında geçmiş olan hâdiseleri bahis mevzuu etmiyorum. Bugünün satın alın-

ma muamelesine tesir yapan ve Şirketi, bizi satın alm diye talebe sevkeden sebebin mahiyetini belirtiyorum. Bu açık karşısında bulunan Şirket, elinde olmayan ve umumî hayat şartlarının tazyiki altında Hükümete müracaat ediyor. Tabii Yüksek Meclisin malfumudur, bir âme hizmetini yapmak vazifesini deruhde etmiş olan, bilhassa imtiyazlı bir Şirketin hayatı, karşılıklı hak ve vecibelerden biri olan, iktisat şartları değiştiği takdirde kendi yaşamasını mümkün kılacak tarifelerin kendilerine temin edilmesini âmir olan bir esasa dayanır. (Coefficient) ları vardır, hâsır umumî hayata temas edecek unsurlar kâfi gelmez bir dereceye vardığı takdirde bu düstur hesabına göre tarifelere zammeder. Kömür, amele ücretleri artıyor. Şirket bu tesir altında tarife zammı için, Hükümete müracaat ediyor. Hükümetin resmî komisyonu, bu müracaatı bütün teferruatıyla tetkik ettikten sonra, Şirketin malî durumunu da gözden geçirdikten sonra, bu zamları yapmağa razı olarak teklifini, kararını tesbit ediyor, Hükümete bildiriyor. Hükümet bu tarife zammını kabul etmiyor. Balta arkadaşımın da demin buyurduğu gibi, Muhterem General Cebesoy, böyle bir zammı yapmağa Parti Grupunun zamlara müsaade etmediği esasına dayanarak muvafakat etmiyor. Tabii Şirket, biraz evvel söylediğim kömür, malzeme, işçi fiyatlarının çok yükselişinin olması yüzünden bozulan malî muvazenesinin bocalaması tesiri altında iken resmî bir komisyonun tetkik ile teklif ettiği tarife zammı verilmiyor. Bu vaziyet karşısında Şirketin yapacağı şey «beni satın alm, beni bundan kurtarın» demekten başka bir şey olamaz. Fakat buna, muhterem encümenin çokluğu mazbatasında yazıldığı gibi Şirketin tav'an yapılmış bir isteği denebilir mi? Yoksa bu, Şirketin hakkının ihkak edememesi neticesinde zaruri olarak düştüğü aczin tesiri altında ve bu kadar şerefli bir geçmişi bulunan bir kurumun kendini daha fazla suttan kurtarmak için, beni alm da kurtarm demesi midir? Yani bu arzuya dayanan bir hakkı istek midir, yoksa bir mecburiyet midir? İşte Büyük Meclisi kararından evvel bu nokta üstünde düşündürmek istiyorum ki doğru bir hükme varabilelim.

Burada bir noktayı kaydetmeden geçemiyeceğim. Vekâletin encümünde yaptıkları izahata göre bu para temin edilmiş olsaydı yani ilk % 15 den başka ikinci zam da yapılmış olsaydı dahi yine bu Şirketin derdine çare bulunup yaşaması temin edilemeyecek idi. Zamların tam rakamlarını arzetmiyorum. Yalnız bildiğim birinci ve üçüncü muntaka için 60 para ile 3 kuruş arasında bir zam komisyonca kabul edilmiş, ve vekâlet bunu da vermemiş. Bu zamların karşılığı 250 : 300 bin lira arasında tahmin ediliyor. 1943 senesi hesabının manza-

rasına göre, açık 38 000 liradır. Zam yekûnundan 30 - 40 bin lirası normal olarak açığı kapamağa tahsis edilse, bakiyesi ile de diğer ihtiyaçları karşılamak kabildi. Kuruşu kuruşuna bir rakam çıkarmağa imkân yoktur. Elimizdeki rakamların umumî manzarasına göre mütalâa ve fikirlerimizin bize verdiği istikamete doğru gitmek için bununla bir aydınlık yol bulmuş oluruz. Geriye kalan iki yüz bin küsur lira ile de tamir ve diğer ihtiyaçlarını karşılayabilirdi. Onlar da bizim memurlara yaptığımız zam gibi bir zam yapmışlardır. Fakat başka hususî şirketlerde yapılan zamlardan vergi kesildiği gibi bunlar da da kesiliyormuş. Bu vaziyet karşısında şirket elinde kalan 200 - 250 bin lira ile pekâlâ diğer günlük hayatın icabettirdiği masraflarını ve tamirlerini karşılayabilirdi. Nitekim bizim Encümenin tâli komisyonunun raporunda bu cihet tebarüz ettirilmiştir. Kanaatlerimizi takviye için bu raporun 9 ncu sahifesinden bir kısmını aynen okuyorum: « Şirket mümessilleri istenilen tarife zammıyla şirketin malî durumunun tam bir şekilde mükemmelen düzeltebileceğini iddia etmemekle beraber mücbir ve zarurî tamir ve ihtiyaç ve masraflarını karşılamak imkânına malik olacaklarını ifade etmişlerdir »

Bizim tâli komisyonun raporudur bu. Demek ki, şirketin hakkı olan zam yapılsaydı ideal bir surette şirketin bütün unsurlarını yenilemesi gibi bir büyük iş bahis mevzuu olmaksızın kendi açığını kapadıktan sonra bir kaç yüz bin liralıkta tamire sarfedecek parası olabilecektir.

Benim size arzettiğim rakamlarla bu mütalâayı karşılaştırınca birbirini teyit ettiği için bunu böylece kabul etmeği ben kendim için zarurî telâkî ettim. Şimdi Vekâletin alehtlak zam yapmamak hakkındaki ifadesi ile hakikî durumu görelim.

Arkadaşlar; Şirketihayriye, Ankara'daki otobüslerin bir âmme hizmeti olarak nakliyatı temin ettiği gibi Boğaziçindeki halkın nakliyatını temin eden bir şirkettir.

Harbin başından bu yana yalnız Şirketihayriye vardır ki, tarifelerine ancak bir kere % 15 zam yapılmıştır. Umumî vaziyete göre yüzde 15 zam ne kadar küçük ve biçare birşeydir. İçinde bulunduğumuz vaziyetin bu gibi müesseselere tahmil ettiği saydığımız ve saymadığımız kömürden benzine kadar birçok hususlara yapılmış olan artmaların sıkletini karşılayabilmek için Şirketihayriyeden başka müesseselerimiz yüzde 15 değil, % 100, % 200, %300 ve hattâ 400 zam görmüşlerdir ve görmekte-dirler. Henüz okumadım Meclise bir lâyiha gelmiş, Cenup Demiryolları tarifelerinde, zannederim onu işleten bir ecnebi Şirkettir, tarifelerine zam yapılmak üzere Hükümet Meclise bir lâyiha sevk etmiş demek ki nakil vasıtalarına hâlâ zamma devam olunuyor. Ben bunu kusur olarak görmemekteyim. Hayat durmamaktadır. Hayat yürüyen yaşayan

bir şeydir. Onun yeni açılan yaşayış vaziyetine göre hakkı olan grdası verilmezse o unsur hayatın uzaklaşır ve ölür. Şirketihayriyeye yalnız % 15 zammedilmiştir. Diğer şehirler otobüslerine yaptığımız zam gözümüzün önündedir. İstanbul tramvaylarına yüzde kaç yüz zam yaptık. Postalarımıza yaptığımız zam gözümüzün önündedir. Çünkü idare etmiyor, ihtiyacı karşılamıyor diyoruz. Telgraf, telefon elektriğe yüzde kaç yüz zam yaptık? Bunlar için elbette hesaba ve ihtiyaca müstenit olan bu zam sebepleri Millî bir şirket olan Şirketihayriyenin ihtiyacını karşılamak için neden dolayı ciddi bir sebep sayılmıyor?

1943 senesinin Şirketihayriyenin yalnız bilet hasılatı bir buçuk milyonu bulduğuna göre istenen zam da âzami 300 bin lira tuttuğuna göre demek ki üst üste bir hesaplama bu yeni zammın nispeti % 20 kadar bir şey olacak idi ki ilk yapılan % 15 le beraber bütün zam yekûnu % 35 edecek idi. Diğer müesseselere yaptığımız zamlara nispetle bu hiç idi. İşte bu zammın temin edilememesinden dolayı Şirket tazyika düşer olmuş ve bunun da neticesi olarak «Aman satın almız» diye müracaat etmiştir. Bu müracaat haksız yere düşürülmüş bir ıstırar neticesi değil midir?

Sonra müsaadenizle bir noktayı arzedeceğim, Muhterem vekilimiz bizim Muhtelit Encümenimize meseleyi aydınlatmak için hususî surette gayret sarfettiği için encümene teferruat üzerinde izahat verecek arkadaşlarını da getirdiler. Bu arada ilk defa olarak kendisini tanımak ve vazifesi üzerindeki bilgisini ve gayretini takdir etmek fırsatını bulduğumu zannederim. Devlet Denizyolları Havuzları müdürü arkadaşımızın da istifadeli sözlerini dinledik.

Bu arkadaş tabii Şirketin umumî hayatını bilmez. Yalnız kendi görüşü ufku üzerinde söz söyledi. Yalnız bir taraflı görüşle değil, onun öte tarafını da aydınlatmış olmak için iş şümülî ile mütalâa lâzımdır. Bu izahatın tamam olmazsa öte tarafını da muhterem Vekilimiz aydınlatırlar. Arkadaşım anlattıklarına göre tefiş yaptırmıştır ve el konduktan sonra Şirkete ait vapurların tamirine başlanmış, şimdilik tamir işlerine 200 000 lira harcanmış fakat hepisine şamil büyük bir tamir demeyim, teccit yapılırsa iki milyon liraya yakın bir paranın harcanması lâzımgelirmiş. Şirketihayriyenin vapurlarından bir tanesinin tamirine başlandığı zaman - bu Şirketin fenalığını müsbit deliller arasında söylenmiştir - hakkı intak etmek için arz ediyorum, Şirketihayriyenin bir vapurunda galiba makina tarafında hâsıl olan çatlağı betonla kapatmışlar. Sonra 72, 78 diye, pek hatırında değil, numaralarını söylediler. bir kaç vapuru iyi bir hale koymak için bunları kızağa çekip tamirlerine başlanmış; anlaşıldığına göre bu âdi bir tamir değil esaslî kısımları ye-

nilemedir. Birisine 70 bin, diğeri daha fazla sarfedilmek icabetmiş. Bundan bütün vapurların hurdalığı hükmüne doğru gitmişler. Tabii teferruatını tam bilmiyoruz, bunu nakleden Vekâlet mümessili arkadaşımızın hakikatin tam kendisini söylediğine zorre kadar şüphe etmiyorum, fakat arkadaşlar şöyle düşünüyorum : Eski bir tesis, Şirketihayriye, yahut bir şehrin otobüs, tünel ve tramvay şirketi veyahut şimdi güzel bir düzene girmekte olan Devlet Denizyolları, hayatının kaç safhasında böyle bir halde bulunmamıştır? Bugün Devlet âmne hizmetini gören bir kurumun idaresini ve malzemesini baştanbaşa muayene ettiğimiz zaman derece derece onlarda da bir takım ârızalar bulunabilir. Şirketihayriye bu kadar uzun zamanlar çalışmış, eskileri tamir etmiş, yenilerini almış bir şirkettir; bunun vapurlarının hepsini birden ele alıp yeni vaziyete getirmek için yapılacak esaslı tamirat için bir buçuk, iki milyon lira sarfını istilzam edebilir. Bu, herhangi bir şirketin herhangi bir sene veya günde ne haldesin diye içine girilip te herşeyini mükemmel yapacağım diye alınacak bir teşebbüs neticesinde görülmesi ve böyle olması tabii bir haldir.

Bunun yanında mühim olan bir şey de bu vapurların bir yılda 13 milyon kişiyi kendi hizmetinde bulunduğu şehirde Boğaz'da taşımış olmasıdır. Bir senede şehir nüfusunun % 1.000 den fazlasını kendi vesaitinde taşımakta olan bir Şirketin vapurlarında elbette sağlamlık lâzımdır. Bunlardan birinde bile hakikaten işe yaramaz olmak gibi bir ârıza varsa bunun usulü, nizamı ve talimatı mucibince Hükümetin ilgili makamları tarafından, her yılda mı veya her altı ayda mı yapılması lâzım olan muayene neticesinde «sefere salıhtır» diye rapor verilmiş olması tabii değil midir?

Geçen seneler Refah vapuru meselesini burada konuştuğumuz zaman buna benzer vaziyetleri uzun uzun muhakeme etmedik mi? ve geminin sefere salih olup olmadığı meselesini inceleyerek rapor verme vaziyetinde bulunan Devlet dairelerinin mesuliyeti üzerinde durmadık mı?

Demek ki, Şirketihayriye vapurları şimdi ifade edildiği gibi eğer hurda bir halde bulunuyorsa, bu vapurların Devlet gözünün intiyaz mukavelesi icabı da elan daimî nezaret ve dikkatinin uzağında kalmış olması demektir. Ufak bir takım arızalar sefere salıhtır diye rapor vermek için ehemmiyetli bir mesele teşkil edilebilir. Amma çelik çatlağın betonla kapanması fennen caiz midir, değil midir bilmiyorum. Belki yarın çeliğin mukavemetinden bin defa aşağı olan betonla bu çatlağın kapatılması yüzünden istimin tesirile patlama vücute getirebilir, hâdisenin mesuliyeti o vapurun sefere salih olduğunu gösteren raporu verene ait değil midir? Bu, bir yandan Şirketihayriyenin bir eksikliğini

ifade eder fakat öteki yandan da vazifeli dairesi mesuldür. Vekâlete gelenler gidenler değişebilir. Bunlar vazifeyi şerefli bir emanet olarak gönderler. Fakat bir zararlı hâdisce olunca bunun mesuliyeti umumî efkârda manen olsun hepimize kadar sırayet arzedebilir. Bütün bunlar Şirketin islah olunmaz kusuru iniş göstererek satın alınma sebeplerinden biri de budur demek te isabetli bir görüş görmedim.

Şirketin vapurları harekete salih miydi? Encümenimizin tâli komisyonu, demin arzettiğim raporunun 8 nci sayfasında bu noktayı tenvir sadedinde şöyle yazıyor:

«Şirkete Devlet Denizyolları elindeki istenilen ucuz tamir malzemesinden vermek suretiyle yardım yapılmadığı anlaşılmış, bununla beraber alâkadar merciler yine Şirketin vapurlarını sefere salih addetmişlerdir. Şirket mümessilleri kendi vapurlarının Denizyollarının vapurlarıyla mukayese edilmeleri halinde neticenin kendileri lehinde çıkacağını iddia etmişlerdir».

Bu lehine çıkacağını haydi bir tarafa bırakalım. Fakat Şirketin bütün vapurları hurdadır. Onun için gayri kabili islahı hükmünde isabet yoktur. Demin arzettim, istediği son zam yapılmış olsaydı Şirket 1943 aerğünü kapayacaktı ve kâfi bir miktar da, zaruri tamirler ve ihtiyaçları için elinde para bulunacaktı. Ondan sanrasına gelinece, ilerideki harp sonu devrinin esaslı ihtiyaçlarına ve tamirlerine karşı çare arayacak fırsatı bulacak idi.

Satılmaya mucip sebep olarak gösterilen esaslı noktaların tahlilini bitirdikten sonra şimdi satılma şekline geliyorum. Şirketle müzakerelerle yolunda yapılmış ve ortaklar tarafından kanuni şekilde verilen karar neticesi bu şirket satınalınıyor deniliyor. Evet en son şekilde hissedarlar heyeti umumiyesi ekseriyetle satışı kabul etmiştir. Zannedersem 40 hissedenden 27 bini toplanabilmiş ve buna 20 000 küsur reyyle karar vermiştir. Fakat bu kararın nasıl bir halleti ruhiyenin tesiri altında verildiğini arzetmek lâzımdır ki, kanunen tamam sayılan bu muamele de tesir yapan noktalar aydınlandı. Şirketin hakkı olan zaman yapılmaması yüzünden düştüğü aciz halinde vâkı müracaatı üzerine, mükerreren Meclisi idare Reisi yahut onlar namına gönderilen adamlarla Hükümet birçok görüşmeler yapıyor. Bu arada İstanbul muhitinde ortaklarını sızlıtırsı işitiliyor. Bilhassa şirketin hissedar aileleri arasında birkaç bin nüfusun duyduğu teessür ve şikâyetleri duyuluyor. Bu sırada hissedarlar heyeti umumiyesi 19 haziranda şirketi satınalma muamelesinde İdare Meclisini imza koymak salâhiyetiyle teğiz etmek üzere toplantıya iştirak edenlerden 4 100 hisse kadarı ret reyini veriyor. 1 600 küsuru istinkâf ediyor. 2 300 küsur hisse müzakereyi terkedip gidiyor. Hâsılı 8 000 küsur rey reddetmek, istinkâf et-

mek, obusturuciyon yapmak suretiyle karşı bir harekette bulunuyorlar. Buna rağmen fakat esbabı daima demin arzettiğim mali takatsızlığe düşme yüzünden, lüzumlu zam yapılmamasından acze düşmek yüzünden, satılma müracaatı ile mukavele yapılması için idare meclislerine ekseriyetle salâhiyet veriyor; ve Hükümetle konuşun diyor.

Hükümetle tekrar konuşuyorlar. Bir formülde mutabık kalamıyorlar. Şirketin salâhiyettar mümessilleriyle Hükümet mutabık kalmıyor. Teferrüatı lâzım değil, memurların teminatı varmış vesaire, sizi o kadar alâkadar etmez.

Bunun üzerine Hükümet kendisi bir mukavele projesi yazıyor ve Şirkete gönderiyor. Şirket kısa bir müddet içinde idare meclisi Hükümetin gönderdiği bu mukaveleyi müzakere etmek üzere toplanıyor. Celse açılıyor, o gündemdeki birkaç işten sonra müzakere sırası Hükümetin yolladığı projeye geliyor. saat sabah 11. Zannediyorum ki Temmuzun 24 ü filân bir şey

O esnada müdür vekili heyete diyor ki, «Saat 12 ye kadar Hükümetin gönderdiği mukavele metnini kabul etmezseniz saat 12 de şirkete elkonacaktır». Vekâletin yeni yolladığı metinde, Ankara görüşmelerinde anlaşmazlık sebeplerini teşkil eden ve Şark Demiryolları İzmir su şirketi gibi cenebi şirketlerine bile bahşedilmiş olan memurların hukukuna ait taleplere karşı şirketi mâsun tutacak madde bu son vekâlet projesinde de yoktur.

Saat 12 ye kadar bu proje kabul edilmezse elkonacağı hakkındaki bu tebliğata karşı idare meclisi «Bu nasıl olur, buna dair Vekâletin yazısında bir kayıt yoktur» diyorsa da, telefonla böyle emir aldık deniyor. Şirket idare meclisi derhal müzakeresini tatil ediyor ve idare meclisinin aynı hâle içinde çalışmasına müsaade edilmiyor. Bu noktayı Encümenimiz tâli komisyonun raporundan arz ediyorum bu durum üzerine Hissedarlar heyeti umûnisini Perapalâs Otelinde ietimaâ çağırıyorlar. İlk dâvette ekseriyet olmuyor. İkinci dâvette kâfi çoklukla hissedarlar toplanıyorlar, uzun uzadıya müzakereler cereyan ediyor. idare meclisi kendilerine yapılan bu muameleyi uzun uzadıya raporunda yazmıştır. Şirketin elkoyma muamelesi aleyhinde Devlet Şurasına müracaatını işittim. Tabii Şura bu hususta kararını verecektir. İdare meclisi bunu Hissedarlar heyetine arz ediyor. Hissedarlar umûni heyeti de Hükümetin teklif ettiği mukavelenin imza edilmesi salâhiyetini kanunî ekseriyetle veriyor. Fakat arkadaşlar bu muamele haklı zam istekleri kabul edilmediği için acze düşmüş ve mevcuduna elkonmuş olan şirketin limitsizliğe düşmesinden husule gelen hava içerisinde cereyan etmiştir. Ortaklar heyetinin kendi binalarında bile toplanamayarak Pera-

palas Otelinde toplanmasından doğan vaziyetin mânevi tesiri bu karara tesir yapmaz mı? 19 Haziranda yapılmış olan hissedarlar toplantısındaki su komisyonu raporunda şöyle bir kayıt vardır - hâtiplerden bir kısmı diyor ki «Görüyorsunuz zam istiyoruz vermiyorlar bu takdirde kendi kendimize idare edemiyeceğiz. Anlaşıyor ki, bunu bizim elimizden er geç alacaklar. Mademki hal böyledir verelim bu işin içinden çıkalım» diyorlar. Aynı hissedarların son toplantısındaki ruhi hâletlerinde fazla olarak bir de «İste elkoydular» düşüncesinin tesiri barizdir. Yani nizami miktarda rey verilmiş olmasına rağmen muamelenin cereyanı şirkete elkonması, zam verilmemesi satışa muvafakat için hissedarları yola getirecek bir tesir yapmıştır ve son karar bu havanın tesiri altında verilmiş olan bir karardır. ki Bütçe Ticaret ve Münakalât Encümenlerinden kurulan Muhtelit Encümenin çokluk raporunun kararına esas teşkil ediyor ve kanunî olarak muamelenin tamam yapıldığı hükmüne varılıyor. Kanunî muamele olarak adedi miktar tamamdır, fakat onları bu karara sevk için hissedarlar hâleti ruhiyesinde yapılmış olan tesirin payı ayrıca mütalâa edilince bu Şirketin, kendine rağmen satın alındığı açıkça anlaşılır.

Şimdiye kadar Şirketihayriyenin satın alınmasının maddi tarafları hakkında izahatta bulunmadım. Müsaade buyurursanız bunun mânevi tarafı hakkında da biraz izahat arz etmek isterim.

Bir defa Şirketihayriye Millî hayatın geçmişteki vekâletinden biri, ve eskiye dayanan millî varlık filiyasyonlarından bir tanesidir. Meselâ bir Emâniyet Sandığı vardır, İstanbulun hayatına işlemiştir ve şehrimizin seneler kredisini burada bulmuştur. Meselâ Ziraat Bankası vardır. Türkiye bununla övünür memleketimizde ileri ekonominin bilinmediği devirlerde zirâi krediye temel olmuştur. Meselâ isimsiz tevazülü çalışması ile övünebileceğimiz bir Darülfefaka vardır. Bunun gibi geri devirlerimizde denizcilik hayatımızı millî bir birleşme ile yaşatan bir Şirketihayriye vardır. Türkiyede Şirketin ne demek olduğu hakiki manasiyle ifade edilip anlaşılmadığı zamanlarda kurulup bir asra yakın zaman kendisini yaşatmış olan bu şirketin ortadan kaldırılması hâdisesi, herhangi bir yerde herhangi bir Şirketin herhangi bir muameleye tâbi tutuluşu şeklinden başka bir şeydir. Bu mânevi bakımdan kendi kökü derinliğimizde mevcut olan ve bugünkü varlığımızın üstüne dayandığı bir mevcudiyeti ortadan kaldırmaktır. Bunu böyle bir muameleye tâbi kılmaktan gösterilen sebepleri üzerinde etrafiyle arzettiğim mesnetlerin zâfir ve satılma sebeplerinin kifayetsizliği bizim muhalefet ifademizi encümen mazbatasına yazmaktâ esas tuttuğumuz fikri tahrik etmiştir.

Bir milletin medeni vasıfları bilhassa içinde bulunduğumuz devir ve harpten sonraki devirde

medeni vasıfların ifadesi, onun sosyal hayatta cemiyetleşmesi ve ekonomi hayatında da, Şirketleşmesindedir. Şirketler ve cemiyetler kurmak ve yaşatmak yeni dünyada bir milletin kıymetini gösterir. Sosyal kültürel ve saire cemiyetlerin adedi, miktarı, derinliği, yaşayışı ile ticaret, endüstri v. s. Şirketlerinin başarı ile çalışabilmeleri ve bunların hepsinin teşkil edeceği yekûn bir milletin medeni simasını ve kudretini belirtir. Bunların babası gibi olan yakın yaşayışımızın yüz akı olan bir mevcudiyetin ve yani Şirketi-hayriyenin kâfi olmayan sebeplerle ortadan kaldırılış muamelesi kendi varlıklarımızın ilerlemesine doğru gidecek kıymetlerin bir kısmını yok etmek ve bundan sonra doğacak benzerlerini korkutarak Devletimize büyük zararlar vermez mi?

Şimdi bir de cemiyetleri bir tarafa bırakarak millî şirketlerin bir milletin umumî hayatındaki tesirlerinden de başka olmak üzere yurdumuzun harp sonunun ekonomik vaziyeti üzerinde şirketlerin yapacağı maddî tesiri ayrıca mütalâa etmek isterim.

Arkadaşlar, harp bittikten sonra biz Millî Korunma Kanunu devrinden çıkarak millî kalkınma devrine geçeceğiz ve Millî Korunmanın kısır, tahdit edip dar kısıntılar içinden yürütmekte olan kayıtları yerine yarım ileri giden, içinde bulunduğu darlıktan genişliğe çıkan, teşebbüsleri, faaliyetleri, çalışmalarını ileriyeye götürececek olan bir hızlanma devrine gireceğiz. Bu devrin en mühim meselesi para meselesidir. Bütün kalkınma, ilerleme yapıları, işlerini Devlet geliri ile nasıl yaparız? Mesela Adliyeye nispetle mahkeme ve cezaevleri ihtiyaçlarımız malûmdur. Hükümet teşkilâtına nispetle yakın bazı büyük merkezlerde bile Hükümet konaklarımız yoktur. Kışlalara, silolar ve depolara, memur evlerine kadar yapacak işlerimiz vardır. Çiftçi donatımı ve bilhassa credit foncier tipinde az faizli ve uzun vadeli bir tesis için çok para lazım. Büyük su işlerini başarmağa, büyük yollar projesini tahakkuk ettirmeye mecburuz. Büyük inşaat, yeni demiryolları, limanlar, köprüler yapacağız. Hayvan ve diğer mahsullerin ıslahı, çok emek ister. Anadolu'nun yer yer ortalarında sıhhi, kültürel, şeraitî haiz medeni umran merkezlerinin kurulması ve bunların birbirine bağlanması, işlemesi en hayati, sıhhi mücadelelere hız verilmesi medeni bir Devletin bütün iç manzarasını verecek ve yaratacak çalışmalar devrine gireceğiz. Dahası var : Hususi idarelerimiz, belediyelerimiz ne halde? İmar plânları, suları, ışıkları ve az çok muharrik kuvvetleri ile yolları hep yeni himmet isteyen şehirlerimiz, kasabalarımız ve bu işlerden başka muhabere sistemleri, otobüs ve motörlü nakil vasıtaları ile kara ve yakın sahil münakaleleri temin edilmek lâzımgelen şehirler, köyler, mıntakalar var. Biz bütün bunların hepsini naçiz bütçe ile mi karşılayacağız?

Beri yanda bir define vardır ki bu münasebetle maddi ve mânevi bakımdan ehemmiyeti üzerinde durmağa değer. Bugün, bizim millî tasarrufumuzun son durumuna baktım. Evvelâ şunu arz edeyim; Cumhuriyetimizin onuncu yılı münasebetiyle bir takım reklâmlar yapmıştık : «Bankalarda biriken para miktarı 50 milyonu aştı, idealimiz 100 milyona varmaktır» diyorduk. Bugün iftiharla söyleyebiliriz ki, vadeli, vadesiz mevduat yekûnları ile küçük tasarruf ve cari hesapları bir araya getirip toplarsak millî biriktirme yarım milyara yaklaşmaktadır. Bugün bu naçiz Türkiye'nin bugünkü hali ile millî tasarruflarının çeşitli yekûnu yarım milyardır arkadaşlar. Devlet kâğıtları, tasarruf bonoları, millî müdafaa ve demiryolları inşaat tahvilleri buna dâhil değildir. Zannedirim ki bunlar da ayrıca 300 milyona yaklaşıyor, arkadaşlar. Yani bunları birbirine ekleyip daha önümüzdeki bir kaç senenin feyizli imkânları içinde millî tasarrufumuzun çeşitli miktarları yekûnu bir milyarı bulacaktır. Bu bir milyar şimdi nasıl kullanılıyor? Arkadaşlar; aflatırımı rica ederim, bir öğretici tavrı takınmağa asla kastım yoktur, hüviyetimi bilirsiniz. Fakat çok mühim bir meseleyi izah etmek için söylemeğe mecburum ki, millî tasarrufun yekûnunu yarı ölü bir halden çıkartıp yurt için ve biriktirenler için tam verimli bir istikamete çevirebilmek evvelâ bunun telâkkisindeki esasların müşterek bir inan haline gelmesine bağlıdır.

O da nedir? Eski tasarruf şekli Türkiye'de maalesef küp ve kemer biriktirmesi idi. Babalarımız biriktirdiklerini küpe koyar, toprağa gömer veyahut kemere dizerdi. Cumhuriyet devrile bundan ileri medenî ve millî tasarruf dediğimiz medenice - tâbirimi mazur görünüz, izah edeceğim - bir biriktirme devrine girdik. Nasıl oldu bu? Kredi müesseselerine para yatırmağa alıştık, bankalarımıza, Devlet kâğıtlarına para yatırmağa alıştık. Sağ cebine iki, üç düğümü vurmadığı için şüphe eden bir adam şimdi Devlet babasını imzalı bir kâğıdı karşılığında parasını tereddütsüz yatırıp gidiyor. Devlet babayı bırakınız, onun tesis ettiği emniyete dayanarak bankalara güvenle parasını yatırıyor ve defterini imzalattırıp gidiyor. Çünkü o biliyor ki istediği zaman parasını alabilecektir. Bu hava gerçi eski küp ve kemer devrine nispetle çok ileri bir telâkkidir. Fakat bu da tam ileri bir telâkki ekonomi değil, yarı medenî bir telâkkidir. Çünkü parasını faizsiz küpe bırakacağına buradan % 5 veya 7 ve hele küçük hesaplarda % 2 - 3 alacağını diye bankaya götürüp yatırıyor.

Bu hareket ilk adım olarak çok iyi bir şeydir.

Arkadaşlar; şimdi artık sade devlet parası değil ekonomik varlığımıza temel olacak (millî sermaye) denilen ve onu durgunluktan, yarı ölü

halden çıkarıp harekete getiren yeni ve yaratıcı bir ruh doğmalıdır. Paraları biriktirdikten sonra birleştirip, birbirlerine ekleyip, Devletin rejimine güvenen, Hükümetin umumî gidişine inanan bir görüşle bu bir paraları birleştirip, şirketler kurarak onu medenî bir gelir vasıtası olarak işletme ruhu; işte asıl ideal ekonomi telâkkisi budur, doğuşunu selâmlıyacağımız medenî ekonomi telâkkisi budur (Bravo sesleri, alkışlar).

Küpten bankaya geçmek kâfi adım değildir. Bankadan teşebbüse geçilmek lâzımdır. Bu paraları şirketlere yatıracak teminatı millete vermeliyiz (Bravo sesleri, alkışlar).

B. ATALAY (Kütahya) — Yaşa.

R. PEKER (Devamla) — Arkadaşlar; meselâ Ankara'nın otobüsünü beş, on varlıklı arkadaş toplansa da üçer, beşer millî tasarrufu olanlar katılarak ve bir şirketle bu işi idare etsek, bu şirketin iç nizamını, tarifelerini tabii Devlet tetkik eder. Amma benim güvenimi yıkmıyacak umumî bir hava olmalıdır ki böyle bir hareket doğsun.

Yine meselâ İstanbul'da yeni bir şehir suyu meselesi varmış. Geçen bayram su sıkıntısı olmuş. Kırk, elli milyon lira lâzım diyorlar. Bunu İstanbul'lular İstanbul şehrinin tasarruf sahipleri yapıverse ne olur arkadaşlar ve niçin yapmasınlar?

Millî biriktirme sahipleri şimdiki zayıf halleri ile yollar, binaları büyük liman su işleri gibi şeyleri başaramasalar bile bunlar şehir ve kasaba su, gaz, elektrik, tramvay ve otobüsleri ile muntaka nakliyat işlerini pekâlâ yaparlar ki, resmî bütçelerin yükü hafifler. Bu işleri imtiyazlı millî şirketler yapar. Fakat bütün bunlar için sermayeye güven, teşebbüse teşvik havası ve müteşebbislere bankaya veya kâğıda yatırılanların gelirinden ziyade sâyin, zekânın payını ve rizikonun karşılığını ödeyecek imkânlar lâzımdır. Bu büyük işleri birden başarmak için Devlet parası ile millî sermaye arasında iş bölümü elzemdir.

Mazbataya muhalif imza koyan bizler işte bu millî biriktirme mahsulü sermayeye bu emniyeti vermek istiyoruz. Bu sayede birikmiş ve birikecek olanlarla Devlet kâğıtları amortillerinden serbest kalacak millî sermayeye emin bir çalışma sahası açılır. Biraz daha ileriye gideyin. Bunu bazı memleketler yapmıştır. Hattâ son zamanlarda Almanya bile yapmıştır. Devletçe yaptığımız bir çok müesseselerin yanında, millî sermaye ile yapılmış müesseseler de var. Bunlar bazı işleri Devletin becerebildiğinden daha iyi yapıyorlar. Bu manzara bir fikir veriyor. Biz fayda ve mahzurunu inceledikten onra şimdi Devlet elinde bulunan işlerden münasip olanları hususî teşebbüslere, meselâ yarı hisseleri ile devretsek ne olur? Onun parasını alıp Türkiye Cumhuriyetinin harp sonu kalkmasına hayat getirecek olan naktin bir kısmını olsun temin edici bir yol açılmaz mı? İşte

biz Şirketihayriyenin satın alınması ile bunun tam aksini yapıyoruz. İstanbul şehrinde bundan 100 yıla yakın bir zaman evvelin anlayışsız, idraksiz karanlığı içinde kendi şehirlerinin Boğaz içine gidip gelmelerini temin için kurulmuş olan şirketi kâfi sebep olmadan ortadan kaldırıyoruz. Benim bu görüşüme karşı fikirde olan arkadaşlarım lütfen affetsinler. Ben bir hakikati belirtmek istiyorum. Üstünde ısrarla durduğum emniyet havası yaşatılmazsa, memlekette biriken paralar 5 kuruşu diğer beş kuruşa katarak istikbalin büyük işlerini başarmak için emniyetle yola çıkamaz.

Arkadaşlar, şu hale göre bu Şirketihayriye işini ne yapmalı? Ben katî bir teklif yapamam, çünkü işin içinde değilim, teferruatını bilemem, yalnız Tahsin Balta arkadaşımız bazı şeyler söylediler. Ben ancak meselâ kaydıyla bazı fikirler söyleyebilirim. Zaten Encümen'de arzettim. Encümen Reisi reye koyarken son teklif tarzında elde bir şeyin mevcut olmadığını söylediler. Arkadaşlar ben bütün şartları nereden bileyimki, ona uygun bir formülü bulup teklif edeyim. Yalnız arzettiğim gibi meselâ kaydı altında bazı fikirler arzede bilirim. Bence yapılacak ilk iş, bu satın alma mukavelesini kabul etmemektir. Bununla bu millî şirketin kendisine tarife verilmemiş, muhtaç olduğu, hesaba müstenit tarife ihtiyacı kabul edilmediğinden, satın alma faaliyetleri yüzünden hâsıl olan hava durulacaktır. İlk önce şirket müessesilerinin - 19 Haziran toplantısında söylendiğini zannediyorum - orada dedikleri gibi «arkadaşlar nasıl olsa bunu elimizden alacaklar, verelim de içinden çıkalım» diye söylenmeyi yaratan bu bulutlu havayı yırtıp atmamız lâzımdır.

Böyle bir kararla Şirketihayriyenin yaşama hakkının Türkiye Büyük Millet Meclisince müemmen olduğunun kabulü lâzımdır ki, Şirket tekrar işlerine sarılabilsin. Yoksa mânen ölmüş olan bu ruhu tekrar yaşatmaya imkân yoktur. (Alkışlar).

İkinci iş : Bu şirketin imtiyaz müddeti bitmek üzeredir. Ben olsam bunu feshetmem, imtiyazını uzatırım, yeni bir réadaptation yaparım, onu yeni zamanın, yeni şartların içerisine koyarım. Onu hakikî bir dost olarak, hakikaten yardımına gidilmesi elzem olan bir yakın dost olarak karşıma alır ve onunla konuşurum. Bu réadaptation şartlarının içerisine lâzım olan herşeyi koyarım. Meselâ aklıma geliyor; Encümen'de Şekâlette olan arkadaşlar buyurdular ki, Boğaz karayolları nakliyatı Şirketihayriyenin gelirini, kazanını bozmuştur. Bunlar malûm olan otobüsler, Büyükdere hattı ve sairidir. Anadolu sahilinde de az emekle güzelleşecek bir yol vardır, orada da bir otobüs işletmesi kurulabilir. Bu kara nakliyatının hepsini de Şirketihayriyenin yeni çalışma hududu, vazifeleri ve vecibe-

leri arasına koyalım, halkın bu karayollarında da daha iyi seyahatı külfetlerini de ona tahmil ederim. Kanuni olan zam haklarını komisyonların tetkikından geçirecek yerine getiririm.

Elkoyma, doğurduğu neticelerin Şirkete tahmil ettiği yükler üzerinde réadaptation esaslar bulunmalıdır. Meselâ askerî icaptan dolayı bir iş yaptırılmış, Şirketihayriye kurulduğu zaman 46 tonluk tanklar yoktu ki, ona göre iskele olsun. Elkoyduktan sonra eğer buna benzer sebeplerle bir şey yapılmış ise ve yapılması Şirketin günlük vazifesi dışında ise bu masrafları da ödemek lâzımgelir. Meselâ Erol şilebi, Devlet elkoyduktan sonra batmış. Bu gemi bir milyon lira kıymetinde imiş. 90 bin liraya sigorta edilmiş. Bu doğru ise batan vapur şirkete temin edilmedir.

Hulâsa bu durum kendimize ait bir şeyin düzeltilmesi gayretiyle düzeltilmek ister. Şirketihayriyenin şimdiye kadar tarihleşmiş sevimli siması altındaki mahiyetini bozmadan ve bir Şirketi Hayriye hayattan silinip süpürülmeden icabederse Devlet sermayesiyle iştirak ederek ve eğer mümkünse İstanbul schrinden sermayesi artırılarak bu iş müspet yolda görülebilir. Hulâsa, şimdi söylediğim veya daha söylenmiyen ve kabili tatbik olan tedbirlerle ve pratik düşünüş ve buluşlarla bu şirketin hayatını yenilemek ve uzatmak kabildir. Bence Şirketihayriye işleri bu arzettiğimle hulâsa edilmiş oluyor. Müsbet bir tutuşla bu Şirketi kurtarmak, ileride doğacak geniş şirketleşme hayatımız için teşvik olacaktır. Bugün halkımız, vaktiyle dahili istikraz ve millî mücadelede el konan % 40 ları ödememizin neticesi olarak nasıl devlet kağıtlarına rağbet ediyorsa Şirketihayriye hakkındaki kararımızda ilerdeki şirketlere emniyet noktasından tesir yapacaktır. Şirketi satınalma kararının ilerde içimize acı izler bırakacağını zannediyorum. Bu fikrimizin neticesini Büyük Meclisin takdirinin tecellisine fırsat vermek üzere aynı fikirde bulunan ve muhalefet serhini imza etmiş olan diğer bazı arkadaşlarla beraber bir takrir halinde huzurunuzda arz ediyorum.

Z. KARAMURSAL (İstanbul) — Sayın arkadaşlarım, malûmunuz olduğu üzere Şirketihayriye İstanbul'un bağrında doğmuş ve yaşamıştır. Ben de İstanbul'un bir ferdi olmaktığım itibarıyla Şirketin, hayatıma tesadüf eden safhalarında gördüklerimi, işittiklerimi, bildiklerimi, düşündüklerimi arz etmeme müsaade buyurmanızı rica ediyorum. Vakti sayın Receb Peker'den sonra söz söylemek beni biraz olsun düşündürmemiş değil. Bununla beraber arz ettiğim gibi, İstanbul'un bir evladı olmaktığım itibarıyla bildiklerimi ve düşündüklerimi söylemeği vazife olarak telâkki etmekteyim.

Şirketihayriye 1851 senesinde kurulmuştur. O vakti ticareti yapanlara Hayriye Tüccarı denildiği için yurdun içinde iş görecektir olan bu

şirkete de Hayriye adı verilmiştir. Şirketin kuruluşu, İstanbul'da ve hele Boğaziçi'nde büyük bir sevinçle karşılanmıştı. Çünkü halk daha ucuzca ve daha kolay bir surette yolculuk edecek ve Boğaziçi rağbet bulacak, şenlenecek, oradaki emlak kıymeti artacak ve Boğaziçi'nde yeni bir refah başlayacaktır.

Şirketi kuranları burada saygıyla yâdetmeyi bir vazife bilirim. Şirketin, İdareî mahsusa ve Haliç vapurlarının yanında pek büyük bir kıymeti vardı. Halk Şirketin bütün işlerindeki intizamını, memurlarının nezaketini o vapurlar için bir örnek olarak gösterirlerdi. Şirketin bu düzenliği 1914 senesine kadar devam etti. Ondan sonra sayın arkadaşlar, gündengüne bu intizamı kaybetti ve son senelerde malûmunuz olan duruma düştü. Artık vapurların bakımına ehemmiyet verilmiyor, temizliğine aldırılmıyor, memurlar ihmal ediliyor, tamirler yapılmıyor, atelyeler kapatılıyor, her noktasında bir düzensizlik, her noktada bir aksaklık görünüyordu. Şirket 1893 senesinden 1914 senesine kadar 19 yeni vapur satın almıştır. Halbuki 1914 senesinden bugüne kadar geçen 30 sene zarfında ancak 3 vapur satın alabilmiştir. Şirketin her sene tamir mevsimi olan kışın hiç olmazsa 5 - 6 vapurunu eşası surette tamir etmesi lâzımgelirken bilhassa son senelerde hiç bir vapuru eşası tamire sevk etmemiştir. İşte Şirket vapurları tamir edilmediğinden dolayıdır ki, bugün en ziyade göze çarpan kömür sarfiyatı artmıştır. Elindeki vasıtalarını kıymetlendirmesi şöyle dursun Şirket, vapurların büsbütün enkaz haline gelmesine göz yummuş ve memurlarının en ufak maiyet haddini bile temin edememiştir. Bundan ötürü yetişen kaptanlar, çarkçılar, işçiler ve fabrika ameleleri başka yerlere akın etmişlerdir. Bu da hem Şirketin tabii olarak masraflarının hadden ziyade çoğalmasına tesir etmiş, hem de teknik ve hizmet kabiliyeti sınırlanacak dereceye varmıştır. Bundan ötürü hissedarlar beyhüde itimat sarsılmağa başlamış ve Şirket Hükümetten en çok yardım görse bile bu işin yoluna gireceği kanaati ortadan kalkmıştır. Bu manzara karşısında tam ve kâmil bir salâhiyeti haiz olan Şirket Meclisi İdare Başkanı ve üyeleri hisse senetlerini Devlete satmak suretiyle vakti olacak teklifin bile zararlı olduğuna kanaat getirdikleri için Şirketin bütün malları ve haklarını devrini sâmil olmak üzere hazırlayıp genel toplantıda de usulüne göre kabul edilen satınalma mukavelesini Vekâlete getirmişler ve Şirketin bu işi artık yürütmeğe takati kalmadığını ileri sürerek bu âme hizmetini Devletin idare etmesini rica etmişlerdir. Esasen Şirketin durumunu yakından takip eden Münakalat Bakanlığı da bunlarla müzakereye girişmiş ve mesele malûm olan seyrini takip ederek nihayet yüksek huzurunuzda gelmiştir. Şurasını da arz edeyim ki; Şirket faraza halkın

iktisadi tahammüllerinin fevkinde olarak biletlere bir zam yapsa bile memur ve işçilerinin hayat seviyelerini ancak dışarıdaki benzerlerine göre üçte bir nispetine çıkarabilecektir. Nerede kaldı ki onları refaha götürsün, nerede kaldı ki vapurların tamirini yapabilsin...

Şirketin kuruluşu İstanbul'da nasıl derin bir sevinç ve ilgi ile karşılanmışsa bunun Devlete intikal edeceği haberi de aynı sevinç ve aynı ilgi ile karşılanmıştır. Çünkü çürük vapurlar tamir edilecek, halkın bugün tehlikeli bir surette yaptığı yolculuklar korkusuz ve endişesiz geçecek, memur ve işçiler de oldukça bir refaha kavuşacaklardır.

Şirketin hali, İstanbul'da kimlerle temas ettikse şikâyet mevzuu olmuştur, bu şikâyete hakları da vardır, hattâ İstanbul milletvekilleri arkadaşlarımız pek iyi bilirler ki Boğaziçi'ndeki Parti toplantılarına gittiğimiz vakit oradaki halk Şirketin bozukluğundan ve nispetsiz olarak yaptığı zamlardan dolayı çok ağır ve çok acı şikâyetlerde bulunmuşlardır.

A. İ. İLTER (Erzincan) — Ne zammı yahu, yüzde on beş.

Z. KARAMURSAL (Devamlı) — Ve bu şikâyetler elân devam etmektedir. Biz bu şikâyetleri daha evvel bu kürsiden arzettiğimiz vakit eski Münakalât Vekili Muterem Cevdet Kerim Şirketin satın almaacağına vait etmiş ve bu vâidi o zaman burada alkışlarla karşılanmıştı. İlgili arkadaşlara bu vâidi İstanbul'da da müjdelediğimiz vakit onlar da aynı tezahürle karşılanmışlardı. Bunun söylemekten maksadım, İstanbul halkı üzerinde Şirketin almaacağı vâidin bile ne kadar önemli bir tesir yaptığını belirtmek içindir. Arkadaşlar şunu da arz edeyim ki, Şirketin bu halinden bahsetmekle elem ve ıstırap duymaktayım. Bu gibi âme hizmetleri yapmak veya kendi adına yaptırmak Devletin özgün vazifelerindedir. Bundan dolayı mecburi bir âme hizmeti yapan, velev bu yüzden bir âme müessesesi sayılan Şirketihayriye'nin vazifelerinden doğan bütün mesuliyetler Münakalât Bakanlığına ait olduğu halde Şirketin hususiyetini, kuruluş şeklini ve geçmişteki şerefli hizmetlerini gözönüne getirerek Bakanlık idare hukukuna göre şimdiye kadar bir müeyyideye baş vurmamış ve Şirkete karşı son derecede mülayim ve müsaadeli davranmıştır. Fakat pek iyi bilirsiniz ki, Devletin bu gibi işlerdeki vazifesi bu değildir. Yalnız bugünkü Türkiye Cumhuriyetinde olduğu gibi Devletçi rejimlerinde değil liberalizmin doğduğu Fransa'da ve İngiltere'de ve İsviçre gibi, bütün memleketlerde ve hattâ büyük şehirlerde halkın özgün ihtiyaçlarının önemlisi olan münakale vasıtalarını temin mükellefiyeti Devletin en önde gelen vazifelerinden sayılır. Pek iyi bilirsiniz ki, insanlığın en iptidai devirlerindeki top-

luluklarla küçük ve müstakil şehirler kurulduğu zamanda bile bu vazifeleri onları idare edenler temin ederlerdi. Sözüün kısası mevcut olan birçok kanuni hüküm ve müeyyidelere göre Şirketihayriye esas itibarıyla Münakalât Bakanlığının idaresindedir. İdare etmek ise karşıdan karşıya bakarak Şirketin büsbütün çökmesini beklemek değildir. İşle ele almak ve idari müeyyideleri tatbik etmek demektir. İdare hukukumuzun ve bütün ihtilâfların hal mercii olan Danıştayımız olmasa bile Devlet tarafından Şirketin vapurlarına, iskelelerine yapılacak tamir dolayısıyla sarfedilecek paraların alınmasını sağlamlandırmak için şirketin malları üzerinde Devletin kanuni ipotek hakkını kullanması ve hattâ daha ağır muamelelerde bulunması mevzu hükümlerimize uygun olsa gerektir. Eğer Münakalât Bakanlığı Şirketin kusurlarını görüp mukavelenamayı bozmuş olsaydı bütün emlakını parasız olarak da alabilirdi diyebilirim. Ancak Şirketin yaptığı vazifeleri gözönüne getirerek Bakanlık böyle bir teşebbüste bulunmayı bile düşünmemiş ve nihayet çökmüş olan bu Şirketin müracaatları üzerine işi ciddiyetle ele almıştır.

Arkadaşlar, takdir buyurursunuz ki siyasi rejim ne olursa olsun, medeni devletler; Şirketihayriye gibi dar mesuliyetli şirketlerin, âme hizmetini yapmakla mükellef olmasalar dahi, kanun ve hukuk hükümlerini aşan kaidelerle onları tabii murakabeye tâbi tutmuştur. Halbuki Şirketihayriye, Ticaret Kanununun en geniş murakabe hükümlerine tahammül edemeyecek bir hale gelmiştir. Böyle bir şirketin ortakları artık buraya ne fazla sermaye koyar, ne de dışarıdan başka bir sermaye bulmak imkânı vardır. Bu Şirketi idare eden zatlar - ki kendilerine uzaktan, yakından saygı beslemektedirim - işi evvelden sağlam tutarak böyle bir duruma düşmemiş olsalardı, hiç şüphesiz bu Şirketin müessesileri kadar onların da adları İstanbul tarihinde şerefle ve şükranla yer alacaktı. Bendeniz komisyonun çokluk oyunun kabulünü zaruri görmekteyim. Tekdir Kamutaymdır. Bu gibi hayatî meselelerde hence idealist olmaktan ziyade realist olmak daha muvafıktır.

E. SAZAK (Eskişehir) — Arkadaşlar, bu işi elimize aldığımız vakit bendenize şöyle bir mülahazaya varmamız lâzımdır. Ucuz mu alınmıştır, pahalı mı alınmıştır. Bu Şirketi yaşatılmı mı? Bütün arkadaşlarımızın çok korulduğunu ve çok meşgul olduklarını gördüm. Fakat müspet bir teklif karşısında kalmadığımızı da maalesef gördüm. Evvelâ bakılacak iş, acaba pahalı mı alındı, bunda suiistimal var mı? Bakmışlar yok. 8 milyona alınmış da iki milyon daha zam edelim, o da yok. İyi çalışmış bir Millî müessesedir. 50 sene müddetini temdit edelim, takviye edelim, böyle bir müspet teklif de yok. Ondan dolayıdır ki bu yorgunluğa yandım.

Şimdi böyle bir teklif yapılabilir mi? Ve bu Şirketin Büyük Millet Meclisi tekrar yaşatırca iyilik mi olur? Hayır arkadaşlar, tamamen fenalık olur, Şirket felce uğrar. Bu iki milyon lira da ellerine geçmez. Sebebini arzedeğim:

Arkadaşlar; Devletçilik geniş bir mahiyette senin Anayasana girmiştir. Bunun münakaşası Kurultay'da olabilir. Bunun hududunu şuraya kadar götürelim demiştim. Recep Beyefendi pekâla hatırlarlar, kendileri o vakit Kâtibi unumî idiler. Devletçiliğe hudut koyalım, benim endişem şudur; ferdi teşebbüs bu vaziyet karşısında ne yapacaktır dediğim zaman kendileri hudut koyamamışlardı. Arkadaşlar kabul edilen bir şeydir. Ben de kendileriyle beraberim. Ferdi teşebbüsün böyle sönük bir vaziyette kalmasından memleketin yükselmesinde bir noksanlık olacağına kaniim. Fakat sermaye buyurdıkları gibi faiz meselesi değildir. Bizim dinde de faizin haram olması, sermayenin işletilmesi içindir. Bu parayı oraya tahsis etmesek bile, bu para yine bilvasıta Devlet eliyle memleketin imarına sarfediliyor, eskisi gibi fayda vermekte devam ediyor. Bu sermaye fertlerin elinde olarak memleketin imarına çalışacak olursa, muhakkak ki bu mesainin verimi iki katlı olacağına ben de kaniim.

Amma bugün gördüğümüz şu, bunu yapmakla Büyük Millet Meclisi bu alâkadar hissedarların iyi çalışmalarına mükâfat mı verir, ceza mı verir? Arkadaşlar ceza verirsiniz bu adamları yese düşünürsünüz. Eski bildiğimiz vaziyette değildi bu İmtiyazını alıp işe başladığı gün gibi değil. Şimdi bir tarafta otobüsler var bir tarafta tramvaylar işlemektedir, beri tarafta da Denizyolları vardır. Denizyolları İstanbul halkını, Hükümet ekmekte, kömürde yaptığı gibi, ucuz taşır. Bu müessese bunu yapamaz. Eğer İstanbul halkını ucuz taşımak isterseniz yapacağınız iş, nihayet bunu Denizyollarına vermektir. Orada Devlet zarar eder, eder amma diğer taraftan bu zararı kapatır. Fakat bunu Şirket yapamaz, yemin dahi etsek kimse inanmaz, kimise de inmadığı şeye tabii para koymaz ve ferdi teşebbüsler azalır. O zaman ferdi teşebbüslerin yeri şuradadır demek lâzım. O zaman Anayasada tadilat yaparız, o zaman millet inanır. Şimdi Anayasanda yer almış. Parti Kurulunun en orta yerine girmiş Devletçilik mahiyeti varken, gel sen burada sermaye ile çalış dersen bunda kimse çalışmaz ve memlekete de iyilik olmaz arkadaşlar, hissedarlara da fenalık olur. Ben arkadaşlarıma çok teşekkür ederim. Ferdi teşebbüsün dahi bu vesile ile gözönünde tutulduğunu tizkâr etmişlerdir. Fakat bence yeri burası değildir. İnşallah ölmez sağ kalırsak Parti Kurultayı toplandığında o vakit bunu münakaşa ederiz. (Alkışlar).

Dr. G. N. İ. GÖZCÜ (İstanbul) — Sayın arkadaşlar; gerek umumî memleket ve bahusus bizim seçim çevremiz olan İstanbul ve bunun da ye-

gâne nakil vasıtası olduğu için, iki kazasını yani Beykozla, Üsküdar kazaları ahalisini, onların haklarını ve onların merkezle ve muhitte olan - eski tâbirle söyliyeyim, yenisini hatırlayamadım - münakale ve muvasalasını temin eden, tek olarak temin eden Şirketihayriye meselesi bence çok mühim olduğu için bu bapta bir kaç söz söylemek suretiyle üzerinde duracağım.

Yüksek Heyetinizce malumdur ki, birinci dünya harbinden sonra para kıymetinde husule gelen değişiklik ve bunun neticesi mal değerinde husule gelen tahavvülât, bu harpten evvel teessüs etmiş olan, eski para esasına dayanan şirketlerde, gelir, gider, yani iratla masraf arasında büyük bir denksizlik husule getirmiştir. Binaenaleyh bütün bu şirketlerin hepsi gelirleriyle masraflarını karşılayamaz oldular, zarar ettiler. Bahusus münakale şirketleri bunların en başında gelir. Sermayesi ecnebi olanlar bir iki sene dayandılar. Sonra nara atmağa, mızıkçılık etmeğe başladılar ve Devlete yeni bir takım tekliflerle geldiler. Devlet bunları iktisadi siyasetine uygun bulmadığı için kabul etmedi. Bunun üzerine gelirlerini denkleştirmek için yaptıkları bir takım ödevlerini ifa etmemek teşebbüsü ile gittikçe işlerini kötü işler bir hale getirdiler. O hale geldi ki, Devlet elini koyup yahu ne yapıyorsun, bu kadar taşıdığın adamların da canı vardır diyerek elini koymağa mecbur oldu. Bazısı da doğrudan doğruya Şirketihayriyenin bu sefer yaptığı gibi aczini bildirdi. veya ben bunu yapamıyacağım, gelin ne yaparsanız yapın dedi. Devlet bunları tasfiye etti.

Şirketihayriye de bunlardan biridir. Yalnız bir fark var. Şirketihayriye Türktü, Türk sermayesiyle kurulmuş, en baştaki reisinden en gerideki çimacısına kadar tamamen Türktür. Ötekilerin yaptığı gibi yaygaracılık, mızıkçılık yapmayı Türklüğün şiarına yakışmazdı, yakıştırmadı ve yapmadı. 30 seneden beri bu şirket bu güçlükleri karşılamak için elinden geldiği kadar çalıştı ve bunlara tahammül etti, ötekiler gibi üç sene sonra değil, amma onlardan 27 sene sonra, gelin ben âcizim dedi.

Bence mesele budur. Şirket çok sarsılmıştır. Kendisi bu vaziyet karşısında ekonomi tâbir ettiği bir takım menfi tedbirlere baş vurmuştur. Seferlerini azaltmıştır, gemilerini küçültmüştür; kömür tasarruf edeceğim diye hızını azaltmıştır. Fakat bunlar kendisini kurtaramamıştır. Aynı zamanda boğazın Anadolu yakasını, yani tek nakil ve irtibat vasıtası yalnız Şirketihayriye vapurları olan Anadolu yakasını bu müddet zarfında çok kötü bir vaziyete sokmuştur. Binaenaleyh karşı taraf, otobüsler, tramvaylar, otomobiller sayesinde yeni yeni binalarla bezenirken süslenirken, günden güne bayındırlığa atılırken Anadolu taraf günden güne sönmüş, artık oraya adamlar uğramaz olmuş, eski yazlık müşteriler

görünmez olmuştur, geçiminin büyük bir kısmını yazlığa gelenlerin yazlık işlerini görmeye temin eden Anadolu yakasının köylüleri ekmeğini zor tedarik eder bir hale gelmiştir. Binaenaleyh bugün o güzel köyler, güzel sayfiyeler, sakin, hüzünlü mahzun halkıyla birer balıkçı obası olmuştur. Eğer bir kaç sene zarfında İhhisarların, Paşabahçedeki Alkol ve İş Bankasının Cam Fabrikaları olmasaydı, Anadoluhisarı'nın İplik ve Halat Fabrikası olmasaydı sizi temin ederimki, bugün Anadolu yakasında tek bir köylü kalmıyacaktır. Başka bir yerde ekmeğini arayacaktır. Oraları bom boş kalacaktır. Binaenaleyh onlar bugün Muhterem Kamutay Heyetinizin bu mukavele üzerinde vereceğiniz kararı bekliyor. Diğer benden evvelki hukukçu arkadaşlarımın ileri sürdükleri hukukî meselelerden konuşmıyorum, bu günkü realiteden bahsediyorum. Şimdi bütün İstanbul halkı ve bhusus Anadolu kıyısı köylüleri muhterem heyetimizin bu mukavele meselesinde vereceği kararı bekliyor. Benden evvel söz söyleyen hukukçu arkadaşlar, muhterem Recep Peker'in beyan ettikleri ilmi ve iktisadi noktaları hakkında söz söylemek haddim değildir. Benim tebarüz ettirmeğe çalıştığım cihet oradaki halkın iktisadi durumundan ibarettir. Bu halk namına Millet Vekili olmak sıfatıyla istirhamım doğrudan doğruya bu mukavele tasdik eden kanun lâyihasını karışık Encümenin çoğunluğunun kabul ettiği şekilde onaylanmasını rica ediyorum. Azınlığın düşüncesini kabul edemiyorum. Büyük Millet Meclisi ve onun hükümetleri Cumhuriyet devrinde meydana çıkmış hususi teşebbüsleri yıpranma ve fira hisselerini geniş tutarak büyük kârlar etmesini sağlamıştır, bu hususlar da isbat onların bugünkü mali durumlarının, yani müesseseyi idare edenlerin iktisadi halleridir.

E. ERİŞİRGİL (Zonguldak) — Encümanden intihap edilen hususi komisyonun hakikaten büyük dikkatle hazırladığı 17 sayfalık raporu okuduktan sonra ben azlığın reyine değil, çoğunluğun reyine, yani Şirketihayriyenin satın alınması zarureti inandığım için bu inancımın hangi sebeplerden ileri geldiğini yüksek huzurunuzda arz etmek isterim. Bu zarureti söylerken ne Şirketihayriyeyi muhakemeye çekip bu millî Şirketin yaptığı iyilikleri tekrarlayacağım, ne son zamanlardaki durumunu anlatacağım, ne de Devletçilik prensibi üzerinde konuşacağım. Çünkü bu nazari bir konuşuş olur. Yalnız şuraya işaret etmeliyim ki; bahis mevzuu hususi teşebbüs değildir, imtiyazdır. Harp sonunda imtiyazlar sistemine rücu edileceğini sanmak asla doğru değildir. İmtiyaz sistemi başka şey, hususi teşebbüs başka şeydir. İmtiyaz sistemi bir konunun Devlet tarafından inhisar altına alınması ve o inhisarın faydasının 500 - 800 kişiye hasredilmesidir. Hususi teşebbüs demek, alın teriyle ve kendi teşebbüsüyle

kazanma demektir. Zaten Şirketihayriyenin kuruluşunun tarihine bakılırsa başlangıçta Devlet teşebbüsü olduğu anlaşılır. Cevdet Paşa ile Fuat Paşa hatırlarına iki teşebbüs geliyor : Bir sarf kitabı yazmak, Boğaz'da vapur işletmek. Gidiyorlar Resit Paşaya ve o vasıta ile Padişaha arz ediyorlar, Padişah da Şehzadelere, Sultanlara para verir diyor. Tüccarlar da para veriyorlar, fakat bu parayı âdeta iane olarak veriyorlar, hissedar olmak niyetiyle değil. Ondan sonra şirket haline geliyor.

Şimdi niçin o zaman böyle yaptılar; Devlet işletmesi halinde yapmadılar? 1856 da Devlet işletmesi medlülü, beni mazur görün, fena telâkki edilen bir medlüldü. İmtiyaz sistemi bizde ve başka memleketlerde en iyi şekil addolunurdu. Şimdi bugün dünyanın her tarafındaki düşünüş tarzı; imtiyazlı inhisarlar yahut kendiliğinden doğan tröst ve kartellere müsait midir? ve yarın böyle olacak diye bir tahminde bulunmamıza ve böyle bir hesap yapmamıza zaman ve halkın telâkkisi müsait midir? Elbette değil. Fakat bunlar da nazariyedir, bunları da bir tarafa bırakmalıdır.

Ben sadece bu kanunun Yüksek Kamutaya arzını icabeden durumu yüksek huzurunuzda arz etmek isterim. Bugünkü durum şudur : Bir Şirketihayriye vardır. Sıkıntı içine girmiştir. Sıkıntısı bazı arkadaşlarımızın zannettiği gibi mali sıkıntı yani parasızlıktan tevellüt etmiş sıkıntı değildir, iktisadi sıkıntıdır. Yani İstanbul'un iktisadi durumu değişmiştir. Neden değişmiştir İstanbul'un iktisadi durumu? Bunu Şirketihayriye işletmesine ait rakamlara bakınca derhal anlarız. Marmara sahili değerlendirilmiş. 1914 e kadar Marmara sahili değerli değildi. Bu marmara sahili türlü nakliyat sistemiyle şehrin merkezine bağlanmıştı. Sonra Bebek'e kadar tramvay yapmışız, asfalt yol açılmış. Otobüs işletmişiz. Son zamanlarda Rumeli'de deniz kenarından yol yapmışız, otobüs işletmeye başlamışızdır. Soara herşey pahalalanmış. Şirketihayriyenin kullandığı malzeme, eşya hepsi pahalalanmış. Şirketihayriyenin biletlerine zam yapmak iktidarına malik olamamışızdır, olamayız da. Niçin olamayız? Çünkü bilete zammetmekle Şirketin eline ümit edilen para geçmez de onun için. Nerelerde zammedebilirsiniz? Yalnız Anadolu sahiline, yani vapurdan başka vasıta olmayan yerlere. Şirketihayriyenin zararlarının yükümü Üsküdar, Kuzguncuk, Beylerbeyi çeker. Üst tarafına istediğiniz kadar zam yapın; Şirketin kesesine hiç büyük bir şey girmez. Üsküdar halkına % 300 zam yaparsanız Üsküdar halkı Kadıköy'üne gider, yine Şirketin kesesine ümit ettiğimiz kadar para girmez.

Şimdi ben asıl meseleyi şu tarza koyacağım, azlık reyde bulunan arkadaşlarımız hangi fikirlere dayanıyorlar ve bu fikirler bu mukavele-

nin reddini icabeder mi? bunu söyleyeceğim ve sonra mukaveleyi reddettiğimiz takdirde hâsıl olacak vaziyeti gözünüzün önüne koymağa çalışacağım.

Arkadaşlar diyorlar ki; bu, millî bir Şirkettir, bu kadar zaman hizmet etmiştir. İnsanlar, milletler mazilerine dayanır, onun için mazinin eserini mahvetmiyelim. Evet mahvetmiyelim, isterseniz Şirket namına âbide dikelim, isterseniz bunun müesseselerini hakikaten millet tarafından tebeil ettirmek için istediğinizi yapalım. Bunda hiç kimsenin ihtilâfı yoktur. Fakat bu Şirketi lâğvetmiyelim çünkü hususî Şirkettir, feshedersek bir daha kim para kor da Şirket vücuda getirir ve buna iştirak eder? Ben, bu delili değerli bulmuyorum. Hattâ tam tersini düşünüyorum. Eğer ben Devletime emin olmazsam ve herhangi bir iktisadî vaziyet dolayısıyla iştirak ettiğim bir Şirketin fena vaziyete girdiğini gördüğüm vakit Devletin benim elimden tutup da bunu satın alırsa o vakit mi sermaye sahibi durumundan daha emin olur? Şurayı bir defa daha belirtmeliyim ki Şirketihayriyenin durumunu fena laştıran malî vaziyet değildir. Buna istediğiniz kadar para veriniz, kâr getirmiyen bir müesseseye para vermekle siz bunu kârlı hale mi sokabilirsiniz, işin iktisadî durumu bakımından kârlı bir hale gelemiyen, kendisi gelirden kârlı halde değilse, satın alın derse, Devlet te satın alırsa, bu şahsî teşebbüs himaye değil mi? Hattâ çok fazla himaye değil de nedir? Biz bu yolda himayeyi yaparsak her tarafta, efendiler, Şirketihayriye fena duruma geldi, elinden tuttuk. Devlet hisse sahiplerinden hisselerini satın aldı ve bu yüzden himaye ettik diye yayarsak şahsî teşebbüsü himaye mi etmiş oluruz, himaye etmemiş mi oluruz?

Şirketihayriye razı olmuş ama zorla razı olmuş. Ne yapsın. Devlet gelmiş, vaziyet etmiş, mukaveleyi imza et demiş ve 3 saat zarfında imza ettirmiş. Bendeniz kemalî dikkatle komisyondan raporunu okudum ve bazı noktaların aydınlanması için işin içinde bulunan arkadaşlara sordum. Vaziyet hiç te böyle değil. Şirketihayriye sıkıntıya düşmüş. Sıkıntıya düşmesi bilet bedellerinin arttırılmamasından değil. Şirket gerçekten Hükümete iki defa müracaat etmiş. Birinde Mûnakalât Vekilliği demiş ki; arttıracacağım ama, bilançoda 240 000 lira temettü tevzi ediyorsun demiş ve arttırmamış, bu arttırma, umumî hayat için iyi olmaz, diğer taraftan senin eline büyük para geçmez demiş.

İkinci defasında 37 000 lira zararlı bir bilanço ile gelmişler ve arttırma lüzumuna vekillik de kâni olmuş, hay hay oturalım arttıralım demişler ve hattâ demişler ki eski millî bir şirkettir, yaşaması, lâzımdır, bunun için arttırmağa muvafakat ediyoruz, sizin elinize ne geçer? 300 bin lira, kabataslak bu. Bununla kurtulur musunuz? Hayır demişler, o vaziyette değiliz,

bizi, Devletin satın almasından başka çare yoktur demişler. Niçin o vaziyette değiller?

İktisadî sebeplerden bu vaziyette değiller bir. Yine vapurları eskimıştır, binaenaleyh iktisadî işletme imkânı kalmamıştır, iki, onları yenilemek lâzımdır. Yenilerlerse kâr etmek ihtimali yoktur. Onun için aciz halindedirler. Bu halde demişler, aman satın alın. Hattâ Mûnakalât Vekili satın almayı, bir parça duralım, siz işletin şunu demiş. Hayır satın alın demişler.

O sırada müdafaa ihtiyacı da bu vapurların durumunu inceleme zorunda bıraktığı için vaziyetlerini teftiş edelim demişler; teftiş neticesinde memurların durumunu; vapurların ve iskelelerin durumunu fena görmüşler. İskelelerin ve vapurların durumunu ben bilmem. Fakat Boğazda oturduğum için memurların durumunu bilirim. Eskiden memurlar, Şirketi hayriyeyi bir baba tanırlarmış. Hattâ bazı hizmetler babadan oğula intikal edermiş. Şimdi ise öyle bir isyan ve nefret hâkimdir ki, memurların zihniyetinde, eğer karşılarında bu memurları alacak bir yer olsaydı ve ekserisi yağlı olan bu adamlar, alıştıkları bu işlerini, velev açlık pahasına da olsa devam ettirmek zorunda olmasalardı, Şirketihayriye ne iskele memuru, ne bilet memuru ve ne de alelâde amele bulabilirdi. Memurları bu vaziyette görmüşler ve bunun üzerine satın almağa lüzum görmüşler, yoksa arkadaşların dedikleri gibi, Mûnakalât Vekili bir mukavele sureti hazırlamış; Şirkete teklif etmiş. Öyle değil. İki buçuk ay müzakere neticesinde mukavele üzerinde uyuşmuşlar, hatırmıza gelir ki uyuştukları halde bazıları niye buna muhalif görünüyorlar? Neden dolayı bir rücu olmuş? Sebebini arzedeceğim. Mûnakalât Vekilliği cebir, tazyik değil, bilâkis teşvik etmiş, devam ediniz diye. Olsa olsa şunu diyebiliriz. Mûnakalât Bakanlığı bu teşviki yapmamalıydı. Çünkü onları bu şeye götüren iktisadî vaziyet idi.

Azlığın diğer bir delili de şudur: Bizim paraya ihtiyacımız var, mademki bu millî sermaye ile işliyor, böyle bir müesseseye Devlet parası vererek bu sıkıntılı zamanda niçin ele alalım ve işletelim. Fakat arkadaşlar Şirketihayriye devam edecek vaziyette olsaydı, belki bu delil üzerinde durulacak bir sebep olabilirdi. İlerisi için değil, şimdi için durulacak bir mesele olurdu. Halbuki Şirket, ben bu mûnakale işini yapmam diyor. Arkadaşlar Boğazı şöyle bir gezince niçin yapmadığını görürler. Rumeli tarafında azıcık zengin olanlar veyahut öğle üstü sinemaya gidenler otobüse binerler. Vapura da talebe biner, memur biner. Hattâ tasavvur edin, sırf Şirket müşterisini kaybetmesin diye otobüs işletmesini kaldırsak dahi bu yapılacak fedakârlık Şirkete kâr getirmez. Kâr getirmiyen bir işe de şirket girmez. Siz nasıl söylerseniz söyleyin, sen hayırlı Şirketsin, eski Şirketsin diyin ve hattâ İş Bankasını zorlayın, altı milyon

tahsis edin, yine kâr getirmez. Bu sefer bu sermayenin hepsi birden gider.

Gelelim kârlı değilse bunu niçin Hükümet satın alıyor meselesine: Bunu şimdi arzedeceğim. Binaenaleyh bu durumda kalan bir Şirketin müracaat edeceği gayet tabiidir. Bazıları müracaat ettikleri halde bazıları da fena oldu divorlar, «fena oldu» sesleri nereden geliyor? Dikkat ediniz: Şirketihavriyenin içinde bulunduğu bu Münakalât Bakanlığının iyi etmediğini söyleyenler iki nevidir:

Bir kısmı divorlar ki, efendim bizim malımız çok pahalıdır, daha pahalı alınmalı idi. İkincisi; idarecilerdir. Asde idare heyetinin de bir kârı vardır. Üçüncüsü; Hükümet halefimiz olsun. Bizim halefimiz olsun, satın alsın, parasını versin, biz esham sahipleriyle aramızda taksim edelim. Bütün haklarımla, vebelerimle üzerine alsın. En büyük ihtilâf bu noktadadır. Niçin Hükümet buna mümanaat etmiştir? Bence bunda çok haklıdır. İhtilâflı borçları olabilir, memurların bir çok metalibi olabilir. Meçhul olan ve ne gibi teklifler karşısında kalacağını bilmediği için Hükümet böyle satın alamam demiştir. En büyük ihtilâf da bu yüzden çıkmıştır.

Şimdi, ikinci bir şey: şirketin malı daha çok değerindedir, bunu iki buçuk milyona nasıl alıyorsunuz? Mal nedir? Orada iskele ve vapurdur. Bu iskele, vapur zeytin ve pirinç midir ki istediğiniz fiyatla arzu talebe göre satılabilecek bir şey olsun.

Sonra 80 bu kadar sene devam etmiş, eshamı bilmem kaç defa amorti edilmiş bir şirketi böyle bir fiyatla bir Devlet satın alırsa, rica ederim, hususi sermayevi bundan daha fazla himaye tasavvur olunabilir mi? (Bravo sesleri).

Sonra 40 bin olan şirketin eshamından 30 bine yakını, hattâ 30 bininin bedeli tediyeye alınmıştır. Yani altın zamanında altın olarak, bes lira, kâğıt para zamanında da kâğıt para olarak tediyeye edilmiştir ve ellerine yalnız kâr almak için ta müürkece tâbiri nedir hatırlayamadım juissans hissesi olarak verilmiştir. Şimdi satın alacağımız şey nedir?

Bedeli verilmiş olan bir şeyin juvisans hissesini alıyoruz. Başlangıcında arzettiğim gibi; Devlet teşebbüsü olarak başlayan ve Şirket rengi altında görünen bu Şirketi böyle himaye etmemiz karşısında hususi sermayeyi müdafaa suretiyle itiraz doğru olur mu? Bu Şirketin imtiyaz mukavelesi başka Şirketlerin mukavelesine benzemez. İmtiyaz mukavelesi bilirsiniz ki, vasıtalarından hiç olmazsa bir kısmının Devlete intikal ettiği yazılı olur. Bunun mukavelesi böyle değildir. Mallar imtiyaz müddetiince nereye intikal edecektir? Hepsinde bu cihetler yazılı olduğu halde bunda yazılı değildir. Acaba bunun müddeti bitince ne olacaktır? İki rivayet vardır, bir kısım hukukçulara göre Devlete intikal edecek, çoğunluğa göre

vapurlarda, iskelelerde Şirketin malı olarak kalacak.

Niçin ecdadımız böyle yapmıştır? Efendim, Devlet teşekkülü diye yapmışlar, ebedileşmesi için yapmışlar.

Bağazın 90 sene sonraki iktisadi durumunu düşünememişler. Düşünebilirlermiydi efendim. 90 sene evvel Boğazın iktisadi durumunu düşünemediği için bu şekilde yaptıkları için hiç bir şey demeğe hakkımız yoktur. Fakat iktisadi durum dolayısıyla bu Şirketin malını satın almağa kalkışta 2,5 milyon lira verince yapılacak itiraz sadece pahalı olduğu için olmalıydı, yoksa himaye etmek üzerinde duruyorlarsa hakikaten bundan daha fazla himaye etmeyi tasavvur daht edemiyorum.

Şimdi huzurunuzda başka bir şey arzedeceğim. Farzedelim ki mukaveleyi reddettik. Ne olacaktır? Sayın arkadaşlarımızdan Recep Peker buyurdular ki, Şirket idare eder. Nasıl idare eder? 38 bin lira açığı vardır. Bu da kömüre bu kadar zamdan ileri gelmiştir. Hususi bir Şirkettir, müddetini temdit edelim. Vapuru tamir yapmışız, o tamirden bir kısmını da biz deruhde edelim; nakliye ücretlerini arttıralım. Bir vapur batmış, Erol vapuru. Bunun yerine istediği gibi bir vapur verelim. Böyle pekâlâ bu Şirket devam eder buyurdular. Edemez efendim. Neden edemez? Evvelâ size bir şey söyleyeceğim. Şirkete vaziyet edince Hükümet memurlarını kendi memurlarından daha dün hale getirmek için vaptığı zam 240 bin liradır.

Yemekleri, köprüde, bir parça ıslah etmek için 70 000 liraya ihtiyaç gösteriyor. Yekûn 300 000 lira. İşte arkadaşlar, istedikleri bilet zammı da olsa olsa bu kadar gelir getirir. Efendim, vapurları Devlet tamir ettirsin diyorlar. Evet Şirketin vapurlarını Devlet tamir ettirsin veyahut bütçesine bunların zararını koysun. Bunu zannederim ki Yüksek Heyetiniz böyle 500 kişiye, Devletin bütçesinden ayrılmak suretiyle yardım yapılmasını kimse istiyemez. Efendim tasarrufatımız varmış. Bankalarda bu tasarruflar hazır, mükemmel bir iş var, o noktaya doğru bu millî tasarrufu sevkedelim. Eğer böyle kazançlı bir şey olsa Şirketihayriye'nin para bulamayacağını tasavvur buyurur musunuz? Yine tasavvur buyurur musunuz ki bankadan böyle bir vaziyette para alamasın?

Diğer bir teklif var; Balta arkadaşım söyledi. İstanbul'un nakil vasıtalarının hepsini birleştiririm, bir idare kuralım. Bu hakikaten üzerinde durulacak bir noktadır. Bu satın alış ona doğru bir adımdır. Müsaade edin Devlet alsın. Yarın İstanbul Belediyesi bunları idare edecek hale gelince ona versin. Bu fevkalâde hayırlı bir iş olur. Bu kanun buna doğru atılmış bir adımdır.

Arkadaşlar; bir başka tehlikeyi, bir noktayı daha huzurunuzda arzedeğim. Bu kanun tasa-

rısı reddedilirse şu netice hâsıl olabilir - hâsıl olur diye katî olarak söylemiyorum - Şirketihayriye bu sene ihtiyat sermayesinden kâr vermiştir. 1943 te 38 000 lira zararı vardır. Siz bunu reddettiniz mi tabiatıyla bundan sonra hiçbir kâr getirmeyeceği düşüncesiyle eshamının ne hale düşeceğini takdir etmemeğe imkân yoktur. Düşün, mesele yoktur, bu nevi şirketler çoktanberi sermayesini amorti etmiştir, düşerse düşün diyenler için dâva yok amma, bunu himaye edelim diyenler için dâva var. Birtakım adamların bu eshamı ucuza toplamaları ihtimali vardır. Bir buçuk sene sonra gelip; bu Şirket yürümüyor diyeceklerdir. Boğaz halkını yüzerrek köprüye getiremezsiniz ya. Kim nakledecek? Nakliyat âme hizmetidir. Devletin nakletmesi lâzımdır, binaenaleyh mubayaa edin diye müracaat ederler. Şimdi Sayın Recep Peker'in pekiyi söyledikleri gibi dağmık bir halde bulunan eshamın bu defa bir kaç açığı gözün elinde toplanması ihtimali vardır ve bu himayeden yalnız onların faydalanmaları ihtimali vardır.

Şimdi bu durum karşısında Yüksek Heyetinizin kararınızın en musip karar olacağına şüphem yoktur (Alkışlar).

N. KAYAALP (Çorum) — Efendim, müzakerimize mevzu olan bu Şirketin uzun bir tarihi vardır, ananevi bir mevcudiyeti vardır, bu Türkiye'de ilk teşekkül etmiş millî bir müessesedir. Gönül ister ki bu müessese böylece devam etsin gitsin. Fakat ne yazık ki suiidareye mâruz kalmıştır. Şimdi bu idareyi yürütmeğe imkân kalmamıştır. Bendeniz riyazi ve ilmî birtakım mübahaseye girmiyeceğim. Yalnız gördüklerimi ve bildiklerimi arzedeceğim. Bu Şirketin bir meclisi idaresi vardır ki, acayip bir idaredir. Hısm ve akrabadan ve bir de hariçte birlikte iş yaptıkları, ortak, erbabı ticaretten mürekkep bir heyeti idaredir. Bu heyeti idare hisselerin ekseriyeti azimesine sahip olduklarından senelerdenberi devam edip durur, değişmesine de imkân yoktur. Bendeniz bir tarihte bu şirkette murakıp olarak bulundum. Yine murakıp olarak çalışan diğer iki arkadaşım daha vardı ki, biz üç murakıp oluyorduk. Bunlardan bir tanesi bir mebus arkadaşımızın kayın pederidir. Biz Şirketin birtakım yolsuz hareketlerini görüyor ve daima tenkit ediyorduk. Halbuki heyeti idare bu tenkidat ve temenniyatımızı nazarı itibara almadığından yolsuzluk devam edip gidiyordu. Biz bu heyeti idarenin yola gelmeyeceğine kanaat hâsıl ederek istifa ile çekilip gittik. Şirketin idare heyeti bu Şirketi kendi malikânesi adeder, keyfi surette idare ederdi. Diğer müessesatı ticariyenin yaptığı gibi hesap üzerine iş görmezdi. Bol keseden sarfiyat yapardı. Bunları madde beyaniyle tevsik edebilirim. Fakat Heyeti Aliyenizi işgal etmek istemiyorum. Mâ-

ruzatın yalnız gördüklerimi beyana inhisar edecek. Benim burada bir senelik murakıplığım vardır, bu bir sene zarfında gördüklerimden kısaca bir kaçını söyleyebilirim.

Meselâ Şirket nezdinde bir tane hukuk müşaviri vardır. Bu zat akrabadanır, hariçte avukatlık eder, para kazanır, fakat Şirket buradaki nanü nimetten de müstefit olsun diye onu hukuk müşaviri yapmıştır, yüksek maaşı vardır. Ancak bu da kâfi değildir, buna bazı vesilelerle ilâveler yapmak lâzımdır. Meselâ bir defa Şirketin askri nakliyat işlerinden dolayı Hükümetten olan matlubunun takibi için onu Ankara'ya göndermişlerdir. Şirketin komiseri de vardır, bu işleri o takip edebilir amma faydanın müşavire temini istenmiştir. İki günde işini görmüş ve dönmüştür. Gidip gelme. Ankara'da kaldığı müddet için ne masraf tahmin buyurursunuz? 100 - 200 lira değil mi? Hayır, Şirkette vahidi kıyası 1 000 dir. Ona 2 000 lira verilmiştir. Fakat bu iki bin liranın birden verilmesi göze çarpacağı için bin lirası derhal verilmiştir, öteki bin lirasının da sene sonunda verilmesi karar altına alınmıştır ve bu da bittabi verilmiştir. 2 bin lira gitti.

Sonra şirketin içinde bir tane Alman mühendis vardır. Bu adam büyük tahsisat alır. Bu adam kızak tertibatında bir yenilik tasarlanmış ve bundan dolayı yine binden fazla bir para verilmiştir. Fakat bu tertibat yapıp gemi kızağa çekilince kızak param parça olmuştur, işe yaramamıştır. Amma bu adam parayı almıştır.

Şirketin üç tane doktoru vardır. Bunlardan birisi pasa ve diğerleri de mevkiî içtimaiyeleri yüksek şahıslardır. Bu yüzden bunlar da çok para alırlar. Şirkette üç doktorun ne lüzumu vardır?

Sonra hesaplarını tetkik ederken mahalli sarfı cösterilmemiş büyükçe bir paraya tesadüf ettik. Bunu tetkik ettiğimiz zaman gördük ki, tarife tatbikatına memur olan bazı zevata rüşvet değil fakat bunların celbi hoşnudileri için verildiği anlaşılmıştır.

Hulâsâülhulâsa şunu arzedeğim ki: bu heyeti idare yalnız şahsi ve hüsusi menfaat teminine sarfı mesai etmiş ve belli başlı esas vazifesine bakmamıştır. Vapurlar, iskeleler bakımsızlıktan harabiye yüz tutmuştur. Yolcular gayrimemnundurlar. Yavaş yavaş herkes nefret etmiştir.

Müstahdemine gelince bunlar da gayet acınacak haldedirler. Üstleri başları perişan ve mideleri boştur. Beri yanda gözönünde Denizyolları İdaresinin vapurları vardır, bu vapurlar tertemiz, müstahdeminin üstü başı temiz, güzel ve yeknesak elbiseler geymişlerdir, karnırları da toktur. Öte tarafta ise Şirketihayriye sefil bir manzara arz etmektedir. Binaenaleyh arkadaşlar, kendi haline bırakırsak zaten kendileğinden yıkılacak olan bu müessesenin, Hükümetçe biran

evvel sineye alınması zamanı gelmiş ve hattâ gecmekte bulunmuştur. Binaenaleyh Hükümetin teklifini kabulde tereddüt etmemelidir.

R. PEKER (Kütahya) — Arkadaşlar, iki taraflı bir fikir konuşulurken azlıkta bulunanların duyduklarını anlatmaları hususunda daha çok gayret sarfetmeleri icab ediyor. Onun için mümkün olduğu kadar sizi yormamağa gayret ederek konuşulan bir iki nokta hakkında tekrar mâruzatta bulunacağım:

Bir keré muhterem Samak arkadaşımın sözleri arasındaki İstanbul'a zam yapmamak fikri üzerinde kısaca durmak isterim.

Zam, elzem olunea, ekmeğe dahi olsa vaktinde yapmak lâzımdır, arkadaşlar. Ve bunu biz derece derece hayata tekabül noktasından, tabiatın cebri altında bütün ihtiyaçlara zaman zaman tatbik ettik. İstanbul'a, Üsküdar'a, Beykoz'a ekmeğe, kömüre vapura, tramvaya ne vakit zam yapmak elzem olursa yani âmmenin nizamı, o zamanın yapılmasında görülürse onu herhalde yapmak lâzımdır. Eğer bir işletmenin hizmete devamını temin için zam yapmak icab ediyorsa ve meselâ bugün Denizyollarında olduğu gibi biz zaruri zammı yapmadan o hizmeti devam ettirebiliyor isek bunun ağırlığını başka bir hizmetin geliri ile kapatıyoruz demektir. Yani bir işletmeyi diğer bir işletmenin geliri ile besliyoruz demektir. Karışık enetimende görüşüldüğü sırada Sayın Münakalât Vekilinin bir sözünü hatırlatmak isterim. Deniliyor ki, bugün İstanbul'da diğer cihetlere işliyen Devlet Denizyollarına bir zam yapılmamıştır. Evet: amma arkadaşlar, İstanbul'da Denizyollarının idare ettiği Kadıköy ve Adalar hattına bir zam yapılmıyorsa burası bugünkü şartlara, bugünkü kömür, malzeme vesairenin yükselmiş fiyatlarına rağmen tabii olarak kendi kendini idare edip gidiyor demek değildir. Böyle bir müeize olamaz. Denizyollarında da mutlaka açık vardır. Fakat bu açık denizyollarının başka servis gelirleri ile kapanıyor demektir ve mutlaka fazla gelir, idarenin başka bir tarafından, başka bir vatandaşa tahmil edilmiş fazla bir yükün karşılığı olarak ele geçen bir paradır ki oradan alınarak açık yapan tarafa tahsis olunmuştur. Yani Kadıköy yolcusunun ucuz biletle seyahatının açığı başka bir vatandaşa yapılan navlun zammı ile kapatılmıştır.

Devletecilik meselesi hakkındaki ifadeye gelinece: Bu hususta uzun boylu, akademik konuşmak taraftarı değilim. Fakat hepimizce muhakkak olan birşey vardır ki o da Devletecilik bizim programımızda, bizim rejimimizde yapılmış tarihe göre açık çizgilerle simasını almıştır. Bu çizgilere sadık kalmak vazifemizdir. Bizim rejimimizde hususi teşebbüslere nefes almak imkânını vermek yolları açıktır. Bizim devrimizden önce iktisat işlerinde Devletin payı yoktu. Devlet hemen hemen bir jandarına Devleti idi. O zamanlar Devlet - o da yarım yamalak olmak üzere asa-

yişe bakar, biraz yol yapar, mektep yapar; başka bir şeye bakmazdı. Hemen bütün ekonomik işler hususi teşebbüslere bırakılmış idi. Böyle bir zihniyetle yurdun ekonomik kalkınmada ileri bir adım atmasına imkân yoktu. İşte bu sebeple Devleti ekonomik tesisleri bizzat yapabilmek ve hususi sermaye ile yapılanları da kontrol edebilmek işlerinde vazifeli kılan bir esasa yeni rejimimizde mühim bir yer verildi ve «Devletecilik» vasfı yeni Devletin ana vasıfları arasına girdi. Fakat bu hiçbir zaman her ekonomik teşebbüsü Devlet yapacak ve şimdi hususi teşebbüsler elindeki işleri Devlet alacak demek değildir. Rejimimizin bütün ana vasıflarının olduğu gibi Devletecilik vasfını da tarif eden Parti programındaki ruh budur. Yani Devletin lüzumunda yapıldığı tesbit edilmiş olmakla beraber hususi teşebbüslere serbest çalışma sahası bırakmak ve onları teşvik etmek ve ürkütmemek te esastır.

Erişirgil arkadaşımızın sözlerindeki mühim noktalara da temas edeceğim: İmtiyazlı bir Şirketin alınmasıyla imtiyazsız hususi bir şirketin teşebbüsünün elinden alınması arasında fark varmış gibi izah ettiler. Benim görüşüme göre bu görüşü düzeltmek isterim. Bir Şirket herhangi bir âmme hizmetini deruhde edecekse yani alelade bir fabrika tesisi gibi bir ticaret ve kazanç şirketi değil de herhangi bir âmme hizmetini yapacak bir şirket ise böyle bir şirketin imtiyazlı olması zaruridir. Meselâ Ankara'nın Otobüs İşletmesini İstanbul'un elektrik, su ve sairesini o şehirlere halkı bir şirket yaparak pekâlâ deruhde edebilir demistim. O fikrî muvazi olarak, şimdi izah ederek diyorum ki bu nevi âmme hizmetine sermaye yatıracak bir hususi teşebbüs, bir zaman kaydı altında bile olsa, mutlaka o işin yapılmasını imtiyazlı olarak yalnız kendisine hasırır ister. Hiçbir hususi sermayenin imtiyazsız olarak yani faaliyet sahası rakiplere açık bulunarak bir âmme hizmetine girmesi tasavvur edilemez. Bunun aksini iddia etmek hususi şirketlerin âmme hizmeti üzerinde hiç bir teşebbüs yapmalarını, istemek demektir ki, bu fikir ayrıca münakaşa edilebilir. Halbuki böyle bir çok âmme hizmetleri hususi sermayelere bırakılmalı ve elbette imtiyaz hakları ile beraber bugün resmî ellerde bulunan bu işler hususi sermayelere devredilebilmelidir ki, malî takatleri pek zayıf olan belediye ve hususi idareler nefes alabilsin.

Bu kadar yıl hizmetten sonra karşılığı artık ödenmiş, sermayesi amorti edilmiş bir şirketin bu nevi satın alınışını ne vema ona bir lütüfkârlık gibi telâkkisi zihniyetine karşı da tam aksi fikirdeyim.

Arkadaşlar, Sayın Erişirgil'in bu fikrini iktisadi hayatın umumî gelişimine tatbik edecek olursak bu hayatın ana unsuru olan emniyet telâkkisini yaralamış oluruz. Sahibinin elinden

satın alacağımız şey ister bugünkü konuşma konumuzu teşkil eden Şirketihayriye gibi bir âmme hizmeti gören imtiyazlı, millî bir şirket olsun, ister bir mülk, meselâ irat getiren bir apartıman olsun, söyledikleri fikre göre, bunlar sahipleri elinde konan sermayeyi amorti edecek kadar bir zaman kalmış ise, bunları satın almak için verdiğimiz bedel bir lütuf imiş gibi anlaşılıyor. Basit arzedeğim: Meselâ, bir apartımanın var, yüz bin liraya alınmış idi. On veya on iki sene sonra bunun bedeli amorti edilmiş gibidir. Şimdi bunu herhangi münasip göreceğimiz bir fiyata alırsak bu, sahiplerine bir lütuf sayılabilir mi? Bunu bir prensip gibi ifade buyurdukları için bir misal olarak söyledim. Eğer bu kaideyi başka hususi bir teşebbüse tatbik edersek, başka mühim âmiller de kendini gösterir. Bir hususi şirket yalnız para sermayesiyle işlemez. Burada zekâ, sây, tecrübe, bilgi ve ihtisas unsurlarının da payı vardır. Bilhassa görünür, görünmez riziko karşılığını düşünmek gerektir. Bu sebeple Şirketi Hayriye işinde olduğu gibi, katî, mücbir sebep ispat edilmedikçe Devletçe bu şirketlere dokunmaktan kaçmamamız lâzımgelir (Doğru sesleri, alkışlar).

Muhterem Erişirgil tarifeve zam fayda vermez dediler. Ben burada sarıh rakamlarla hesap arzettim bu artık iş yapmaz, hüvüvemez, idare edemez denen bu Şirket harpten önceki geniş serbest seferlere nispetle dahi 1943 de bir kaç milyon volcusunu artıracak kadar bir rağbet temin etmiş ve gelirini bir misli artırmıştır dedim. Bu senelerde de Boğazın kara yollarında otobüsler yine işliyordu, galiba bu yolların 1943 yılında İstinye'den Bebek'e giden küçük bir kısmı müstesna olarak her tarafa asfalt üstünde kara yolu işliyordu. İlk konuşmamda belirttiğim gibi Şirket sâde son zamandaki % 15 zamlarla şirket volcusunun ve gelirinin en çok arttığı 1943 yılında zora düşmüştür ki, bunun başlıca sebebi diğer âmillerden başka bilhassa kömür pahalılığıdır. Şirket 1943 senesinde 1938 e nispetle 700 bin liraya yakın fazla kömür parası ödemiştir. Şirketin, 1943 açığı 38 bin lira olduğuna göre sâde kömüre ödediği fazla paranın karşılığı Şirkete temin edilebilseydi pekâlâ zaruri tamirlerini de yapar ve yaşardı. Buna karşı Vekâletçe Şirketin ihtiyaçlarını daha mahdut bir çizgi içinde karşılayacak olan kanuni ve mukavelesine müstenîf zam dahi verilmemiştir. Tâli Komisyonun on verdi maddelik raporunda Şirketin bu hesapları inza altında gösterilmiş bulunuyor.

Şirkete yapılan şeyin taziyik değil, teşvik olduğu hakkındaki beyanata gelince, ben taziyik kelimesini kullandıysam bu sözün biraz kalın olduğunu meydana getirerim. Fakat Tâli Komisyon raporundan naklen anlattığım bu muamelenin, Erişirgil arkadaşımın buyurdukları gibi hiç bir zaman şirketleri teşvik mahiyetinde de olmadığı meydandadır.

Eğer Şirketihayriye fevkalâde zammın cebri altında muhtaç olduğu zam yapıldıktan sonra dahi işini başaramıyarak Devletin satın alması için müracaatta bulunsaydı ancak o zaman bu satın alış hareketi haklı bir sebebe dayanabilir ve hattâ bu muamele, dedikleri gibi tarif olunabilir idi. Halbuki zam yapılmadıktan sonra, yapılmadığı içindir ki Şirket gelip takatsizliğini ifade ile Hükümete dehalet etmiştir. Bu vaziyette olan herhangi bir şirket ancak böyle hareket etmek istenir idi

Memurlara yapılmış olan zammın ve sairinin üzerinde ufacık durmak isterim arkadaşlar. Bunun hakkında muhtelif zamanlarda tetkikler ve raporlar yapılmıştır. Şirketihayriye - su komisyonunun raporundaki aynı tâbiri kullanıyoruz - tutumlu bir şirket olarak tavsif edilmiştir. Bu müessese Türkiye'de hem işini görmek, hem de babadan oğula birbirlerine intikal etmiş bir iş beraberliği duygusu altında az para ile, az aylıkla, az adamla iş başarmak hususunda memlekette nümune diye gösterilecek bir Şirkettir. 15 lira ile bir ocakçı, 20 lira ile bilmem ne kullanıyor diye beşeri bir hakka tecavüz vâkı oluyor gibi bazı şeyler söyleniyor. Ben on beşinde, yirmisinde değilim. Fakat herhangi bir müessese mümkün olduğu kadar az - amma iandarma kuvvetinin tazyiki altında değil - can isterse çalışır, istemezse çalışmaz şeklinde ve İş Kanununun esasları dahilinde ve Devletin koyduğu assistans puplik kaidelerine riayet ederek az masraf yapıyor, az adam kullanıyorsa ve bütçesini az bir para ile idare ediyorsa bu bir kusur değil, övülecek ve başkalarına örnök olarak gösterilecek bir mazhariyettir. Bugün elkonarak Devlet Denizyollarının eline geçmiş olan şirkette yapılmış olan zamlar daha başka bir şeydir. Devlet kendi memurlarına ve işçilerine nasıl zam yapmışsa Şirket de yapmıştır. Yalnız vergisi kesilmektedir. Ben yeni zamların ne şekilde yaptığının teferruatına vâkıf değilim. Belki de vakti gelmiş yapılmamış zamlar vardır. Ben fikrimi bizim tâli komisyon raporuna göre söylüyorum. Fakat Denizyollarının bu Devlet idaresinde işçilerini standart bir surette aylıklarla iş görme sistemi tabii başkadır.

Bir hususi şirketin kendi iç idaresinde hem işini tanzim edecek, hem fazla para verilmesine meydan vermeyecek, idareli bir şekilde hareketi de yine başkadır. Bunları birbirine karıştırmakta şirket aynı parayı verebilir miydi diye hükme esas tutmak bilmem doğru olur mu? Bugün biz mukaveleyi reddedersek vaziyet ne olur? Arkadaşlar, mukaveleyi reddedersek birinci olacak şey Türkiye'de çok eskiden kurulmuş millî bir şirketin masuniyeti bir daha temin edilmiş olur. Mazbatavada vazdığımız gibi ilerde kurulacak millî şirketler teşvik edilmiş olur. Fakat bu teklif reddedilip böylece bırakılırsa Şirket kendi kendine yeniden toparlanıp yaşayamaz.

Çünkü el konduktan sonra şirket namına olarak ve Şirketin altından kalkamayacağı masraflar yapılmıştır. Bu teklif reddedilince Şirketin dirilmesi için ön şart Hükümetin Şirketi yaşatacak imkânları da birinci beyanatında arzettiğim veya benzer diğer esaslar için de temin etmesidir. Hiç olmazsa fazlası ve esaslı ıslahatı sonra düşünülme üzere elkoyma neticesinde fazla masrafların karşılanması, elzem olan tarife zamlarının yapılması ve elkonmadan sonra batan kömür şilebi eksikliğinin tamamlanması acele ihtiyaktır. Yeni sermaye, temdit vesaire gibi işler ileride serbestçe düşünülür ve Şirketle yeni zamanın ihtiyaçlarına uygun bir (Readaptation) mükavelesi yapılır. Bu suretle şirkete eski, iyi zamanları gibi yeniden iyi hizmet günleri temin edilir. Bunun da esas şartı, tatbik edecek olan Hükümetin benim inandığım gibi inanmasıdır. Binaenaleyh, arkadaşlar, Şirketihayriyenin satın alınması lâyihasının şimdi umumî müzakeresini yapıyoruz. Maddelere geçmeden evvel, takriminde arzettiğim teklifi kabul ederseniz bu kararlar Şirketihayriyenin mazideki varlığını bu günkü hâlê uyan bir salâha doğru yeni bir yol değiştirmesine imkân vermiş olacaksınız. Bu karar, Devletimizin ekonomik rejim telâkkisine uygun bir hareket olacağı gibi harpsonu devrinin milli kalkınmasına hizmet edecek kıymetli bir unsur olacaktır. (Bravo sesleri, alkışlar).

F. F. DÜŞÜNSEL (Bingöl) — Arkadaşlar, ben çocukluğumun en aziz günlerini Boğaziçi kıyısında geçirmiş, bu Şirket vapurlarını teker teker sevmiş ve Şirketihayriyeye büyük bir bağlılığı, her Boğaz gocuğunun kalbinde duyduğu sevgiyi yaşamış bir insanım. Binaenaleyh hislerime bir yer vermek gerekse, Şirketihayriyenin satın alınmaması lehinde bir duygu ile konuşmam lâzımgelirdi. Halbuki Boğaz'ın hemen hemen her köşesini iyi bilen, halkı ile daima konuşan, Şirketin müstahdemleri ile daima görüşen ve hulâsa Boğaz'ın ahvalini iyi bilen bir arkadaşımız sıfatıyla huzurunuzda çıktığım şu dağdadada söyleyeceğim tek söz; behemehal bu, Hükümet tarafından gelen Şirketin satın alınması hakkındaki mukavelenin tasdiği lehinde olacaktır.

Arkadaşlar, bu iş malûmunuzdur ki, 7 - 8 aylık bir iştir. Bu müddet zarfında bendeniz yazın oturduğum Sarıyer'de hemen hergün bu mevzu üzerinde düşündüm, konuştum, fikirleri elde topladım, vaziyeti inceledim.

Evvvelâ size Şirket vapurlarının vaziyetini anlatayım. Bugün Şirket vapurları, yalnız şurasını size söyleyeyim, bu bir Şirket kaptanının bir gün bana söylediği sözün o anda alınmış notudur : «Vapurların katiyen sağ muayenesi yapılmamıştır». Bu ne demektir? Her dakika vapurlara binen halkın hayatı tehlikededir.

B. ATALAY (Kütahya) — Âlâ, âlâ...

F. F. DÜŞÜNSEL (Devamla) — Müsaade

buyurun rica ederim. Hatibin sözünü keserek dâvayı kazanmak marifet değil.

Arkadaşlar, gemilerin, arzettiğim gibi sağ muayenesi yapılmamıştır. Bu şu demektir ki; bu vapurlar hiçbir ciddi tamir görmemiştir. Sayın Mazbata Muharriri Faik Baysal size rakamlarla izah edecektir. Şirket vapurlarının tamiirine eskiden altın olarak 100 000 küsur lira tahsis edilirdi. Nispet o kadar büyüktür ki ben rakamları aynen söyleyemiyorum; Faik Baysal arkadaşımız bunu açıkça bildirecektir. Yalnız şunu söyleyeyim ki, son zamanlarda tamir masrafı olarak her vapura 15'er bin lira tahsis edilmiştir. Arkadaşlar, gemiler o kadar fena bir haldedir ki Şirket vapurlarının en babayığiti olan ve Boğaz halkının çok sevdiği 71 numaralı vapur, bundan dört ay evvel, Yeniköy'den İstanbul'a seyrederken, birdenbire husule gelen bir âriza yüzünden, istikametini değiştirmiş ve doğrudan doğruya Emirgân camii üzerine yürümeğe başlamış. (Gülüşmeler). Nihayet binbir müşkülâtle vapur yoluna çevrilmiştir. Az kal-sın vapur Emirgân camiine çarpacakmış. En babayığit vapur 71 numara bu vaziyette idi.

Gelelim diğer vapurlara; 60 numara. Bu vapurun kazanı o kadar bozuktur ki, bir buçuk saatte yapılması lâzımgelen seferi iki buçuk saatte yapıyor. Halbuki Denizyolları vapuru ele aldı, kazanı adamakıllı temizledi. Vapur Boğazın en kıymetli vapurlarından biri haline geldi.

Arkadaşlar; umumî harpten sonra şirketin aldığı tek büyük bir vapur var; 74 numara. Bu, bugün öyle, bir durumdadır ki, bendeniz bir kerre buradan İstanbul'a gittim, Haydarpaşa'dan Köprüye giden vapur 9,45 te yanaştı, 74 numara harekete müheyya idi, yetişmek için davranırken vapur hareket etti. Bendeniz de vapuru kaçırdım diye üzüldüm. (Tramvay ile git sesleri). Onun üzerine kalktım Taksime geldim, 25 dakika otobüs bekledim, 10 u 35 geçe Sarıyer'e vâsıl oldum. Soyundan, dökündüm, yemek yedim, bir de baktım ki, 12 yi 20 geçe 74 numara karşımda. Bu zavallı 74 numaranın bir de Çanakale'ye gidişini bana anlattılar. (63), (64) numaralı eski vapurlarla beraber, harpten sonra alınan (74) numara yanyana seyredelerken (63), (64) numaralı babayığitler denize dayanıyorlar, zavallı (74) ün kaburgası havada, biçareyi Çanakale'ye götürünceye kadar içindekilerin canları burunlarından gelmiştir.

A. ZIRH (Rize) — Omuzlarına alsalardı.

F. F. DÜŞÜNSEL (Devamla) — Heman heman aynı vaziyet (Gülüşmeler). Şimdi sayın arkadaşlarım, mevzu bu zaviyeden mütâlâa etmeli. Bugün bu vapurların hiç birisi işe yarar bir halde değildir. Size şunu temin ederim ki, Hükümetin yaptığı, bir atıfettir. Şirketihayriye ismine ve öz Türk çocuklarından mürekkep olan, büyük bir kısmı öyle olan hissedarlara karşı, o şirketin hayırlı namını güzel bir aki-

beteye bağlamak için yapılmış bir muameledir. 2,5 milyon lira vallahi fazladır bence. Amma vermez misin? Veririm. Kime veriyorum; Fatma hanıma, Aysé hanıma, Ali efendiye ve nihayet müte-kait Ahmet efendiye vereceğim. Binaenaleyh vaziyeti bu yoldan mütalâa etmeli. Şirketihayriye bunu yapmış, şunu yapmış... Şirketihayriye Harbi ünumiye kadar bir kıymet idi. Harbi ünumide vapurlarının mühim bir kısmını kaybetti, ondan sonra 130 bin liraya razı olmuş, o ayrı bir meseledir. Ondan sonra Şirketihayriye ne yaptı? Kaç vapur aldı? Aldığı vapurlar şunlardır. (72), (73). Bunlar küçük vapurlar, yürümez. (74) ün vaziyeti acizanesini tasvir ettim. (75), (76) buraya getirdikleri bir takım malzeme ile yapıldı, onlara da seyri malumdur. Ben bunları teker teker tamırım. Bu vapurlardan Hükümetin istifadesi pek müşkülâta olacaktır. 66 numarayı bugün 60 - 70 bin lira sarfiyle tamir ettiler. Bu vapur İstanbul'da Büyükdere postasını, aşağı yukarı, 45 dakikada yapmaktadır. Bu 66-yı Hükümet tamir etti. İşte bunlar işler vapurlardır. Hükümet himaye etti, âtfet gösterdi, Türk milletinin kurduğu şirket olmak itibarıyla, Kerem edip bütün bu çürükleri satın alıyor. Bunlar çürüyüp gitmeden Şirket ortadan kalkınca bunları kime satacak?

Gelelim müstahdemlerin haline. Arkadaşlar, bu Türk çocuklarına acırsınız. Bunların içinde 20 senedir kaptanlık eden birisi, babası öldüğü gün, ki bunları saatıyla, dakikasıyla tevşik ederim, fakat adını söylemem. Babası öldüğü gün onun cenaze parasını ödeyememiştir. Çıma-cıların, lostronların halini görseniz bunlar çok feci perişanlık içindedir.

Tekaütlük meselesine gelince, geçenlerde öldü. Küçüklüğümüzdenberi kendisine hürmet ettiğimiz merhum Aziz Kaptan vardı, üç kuruş bırakmadı. Bunlar tekaüdiye almazlar, aldıkları üç kuruş para yetmez, perişanlık içindedirler. Asıl hakikat şuradadır; müstahdemler, kaptanlar ve hattâ ahali, Devletbabayı bekliyoruz, bizi biran evvel kurtarsın, ne vakit gelecek diyorlar; bize gıda getirsin, biz de Türküz, Devlet Denizyollarının müstahdemleri Devletin bütün hımayesine maliktirler, biz de bu vatanın çocukları değil miyiz, diyorlar. Arkadaşlar, düşünürken bu müstahdemlerin vaziyetini de göz önüne getirmek lazımdır. Bana her rastgeldiğimde mürettebat, kaptanlar sorarlardı, yine mi geri kaldı, yine mi bilmem ne oldu da gecti?

Gelelim ortakların haline : Demin bir arkadaşımız gayet samimi ve gayet necip bir hisle müdafaa ettiği dâvanın zıddına olan noktaları da ortaya koydu ve dedi ki : 35 liraya olan hisse senetleri satın alırsa bunlar 50 liraya çıkar. Ben de size temin ederim ki satınalma kararı Meclisten çıkmazsa bu senetler 35 lirada kalmek değil, 25 ve hattâ 20 liraya düşer. Bu parayı

kim verecek efendim? Herkes bekler mi? % 2 buçuğa dayanır mı? Beri tarafta Hükümet cayır cayır % 7,5 ödüyor. Sizi temin ederim ki, burada en büyük iyilik ortaklara olacaktır. Hem kime, hangi ortaklara olacaktır? O zavallı 400 ortağa, Fatma Hanıma, Hatice Hanıma, Ali Efendiye. O fıkara takımını, iki hissesi var, dört hissesi var. Adamcağız bekliye-mez, şimdi tıkr tıkr parasını alacak. Sizi temin ederim ki, ret kararının mahiyeti budur. Aksi takdirde bu ortaklar ne yapacak? Daha fazla bekliye-meyecek, Allah cezasını versin, gitti, bitti diyerek hissesini yok pahasına satacaktır.

Şirketlerden bahsediliyor. Arkadaşlar, anonim şirketlerinin sıkı kontrolü tâbi tutulması lazımdır. Hukukçuların görüşleri de böyledir. Fıkraların hukukunu korumak lazımdır. (Reye sesleri). Bendeniz fazla ileri gitmiyorum. Arkadaşlar, Vallahi ifadelerimde hiç bir şahsi unsura işaret etmek, temas etmek istemiyorum. Fakat o fıkara ortaklar % 2,5 la sefalet çekmişlerdir. (Reye, reye sesleri).

Mâruzatım bundan ibarettir. Arkadaşlarımızın hissiyatını görüyorum. Arkadaşlar, isabet kâbuldedir. Hükümetin teklifinde isabet, adalet, hikmet vardır. (Alkışlar), (Reye sesleri).

R. FENMEN (Kocaeli) — Muhtelit Encümenin raporunda azlık tarafındaki arkadaşların mütalâası okunacak olursa bu mütalâa ve endişe iki noktada toplanıyor. Birincisi; bu kanunun kabulü, Türk müteşebbislerin cesaretini kıraracaktır. İkincisi; şimdiye kadar muntazam bir işletme yapmış olan bu Şirket devam etmelidir.

Müteşebbislerin cesaretini kırmıyacağımı biraz evvel Mehmet Emin Erişirgil arkadaşımız pek güzel izah etti. Bendeniz de tamamen onun fikrine ve mütalâasına iştirak ediyorum. Bu bahiste bendeniz de Hükümet tarafından bir âtfet olmak üzere bu şirketin satın alınmakta olduğuna kaniim.

Gelelim ikinci noktai nazara; ikinci noktai nazar işletmenin yakın zamana kadar muntazam bir surette devam etmiş olması keyfiyettir. Bendeniz bu noktai nazara da katiyen varit olmadığını şu teknik sebeplerle arz ve izah etmek istiyorum:

Bilindiği üzere arkadaşlar; âmme hizmeti gören bir şirketten beklenen bilhassa şu 4 şart vardır. Birincisi; intizam, ikincisi emniyet, üçüncüsü sürat, dördüncüsü de ucuzluktur. Intizam ne ile hâsıl olur? Biliyorsunuz gemileri, vesaiti muntazam bir surette tamir etmek, yenilemek suretiyle temin edilebilir. Halbuki Hükümet tarafından yapılan keşif gösteriyor ki, vapurların tamiri o kadar ihmal edilmiştir ki, bunların keşfi 2,5 milyon liraya baliğ olmaktadır. Bu rakam, tamiratın vaktüzamanında yapılmamış olduğunu kâfi derecede ispat eder.

Intizam, aynı zamanda vesaitin yenilenmesiyle

de temin edilir. Halbuki bugün yapılan tetkik neticesinde bu şirket yedi vapur satın almak mecburiyetindedir. Bunun bedeli de 3,5 milyon liraya balığ oluyor. Ancak bu para ile şirketin intizamı temin edilebilir diye şirket mütehasısları tarafından rapor verilmiştir. Hakikaten, vapurların bugünkü durumuna müsaadenizle okuyacak olursam ne kadar feci vaziyette olduğu rakamlarla anlaşılır.

Şirketin vapurları şunlardır: 2 tanesi 75 er yaşında, 1 tanesi 65 yaşında, 2 tanesi 45 er yaşında, 4 tanesi 40 ar yaşında, 6 tanesi 39 ar yaşında, 6 tanesi 35 er yaşında, 2 tanesi 19 ar yaşında, 1 tanesi 16 yaşında, 1 tanesi 7 yaşında, 2 tanesi de 6 şar yaşındadır.

Demek ki, bu vapurlardan altı tanesi hariç 22 tanesi Vekâlete getirilmiş olan ecebi mütehasısların da beyanı ve hile ve bütün mühendislerin de keza bildirdikleri ve hile bu vapurlar 20 sene sonra katıyen verimli bir tarzda işletilemez.

Intizam meselesi bu suretle mevzu bahis olmadığına göre ikinci şarta geçiyorum. O da emniyet meselesidir. Amme hizmetinin en ziyade temin etmesi lâzımgelen şey bittabi halkın emniyetidir. Halbuki Devlet tarafından yaptırılmış olan tamirat esnasında vapurların kazanlarında 5 santimetre kalınlığında kireç tabakası zuhur etmiştir. Kazanların patlamasına en büyük âmil kazanlardaki kireç tabakaları olduğu malumdur. Binaenaleyh emniyet nokta nazarda dahi şirket vazifesini katıyen ifa etmemiştir.

İşletmenin üçüncü şartı olan sürat meselesine gelelim: kazanlar kireç bağlamış, yakılan kömürün harareti suya intikal etmeyeceğine göre kazanda tazyik nasıl temin edilebilir? Bu tazyik düşüklüğü ile vapur nasıl sürat temin edebilir. Binaenaleyh üçüncü şart da temin edilmemiştir.

Ucuzluk meselesine gelelim; bunun en güzel misali Denizyollarının Haydarpaşa ve Kadıköy hattı ile Şirketin Üsküdar hattının bilet mukayesesini yapmaktadır. Bu mukayesede kilometre başına bilet ücreti olarak hesap edecek olursak Şirketin temin ettiği % 15 zammı rağmen bugünkü fiyat Devlet Denizyollarının kilometre başına isabet eden fiyattan daha yüksek olduğu bilhesap taayyün etmektedir. Binaenaleyh bu şirketin yakın bir zamana kadar iyi bir surette işlemiş olduğunun da katıyen varit olmadığı anlaşılır.

Şimdi ne yapalım? Bu şirketi kurtarma meselesine geliyorum. Birinci fikir biletlere zam meselesi. (Kâfi sesleri).

Biletlere zam kabul edilse bile şirket bundan dolayı muhakkak ziyan edecektir. Çünkü yolcuların bir kısmı otobüse kaçacak, birinci mevkiye oturanların bir kısmı ikinci mevkiye

gececektir. Üsküdar'da oturanlar, bir arkadaşımın güzel söylediği gibi, Haydarpaşa hattından gidip geleceklerdir. Binaenaleyh bu yol da şirketi kurtaracak bir yol değildir.

Bahusus arzettiğim tamirat masrafları, iskele ve atelyelerin tamiri masrafları hesaplanırsa şirketin malî yükü çoğalacaktır, açık daha da fazlalaşacaktır. (Kâfi sesleri). Bu sebeplerden dolayı bilâtereddüt Hükümetin teklifi ve hile satın almaya mukavelesinin tasdikını rica ediyorum. (Reye reye sesleri).

MUHTELİT En. Na. F. BAYSAL (Kayseri)
— Sayın arkadaşlar, Şirketihayriye'nin satın alınma mevzuunu inceleyen Muhtelit Encümenin çokluğunun noktayı nazarını rakamların en kesin ifadesine terketmekle iktifa edeceğim. Yalnız bu izaha girmeden evvel azlık noktayı nazarı için burada konuşulan sözlerin bir iki noktası üzerinde durmak mecburiyetindeyim. Recep Peker ve diğer arkadaşlar Sukomisyonun raporu üzerinde hayli durdular. Ve komisyonun muhtelif paragrafları üzerinde izahatta bulundular. Sukomisyon hakikaten mevzuu incelemek için çok kıymetli vakitler sarfetmişlerdir. Aşağı yukarı 49 gün çalışmışlardır. Bittabi Yüksek Heyetiniz takdiri buyururlar ki, Sukomisyonun yazdığı raporlar, Encümeni aydınlatmağa mahsus bir eser mahiyetindedir. Kaldiki, bu eserde katı olarak bir mütalâa da yoktur. Alınmasını veya alınmamasını ifade eden bir mâna yoktur. Şirketihayriye'nin mümessillerinin sözlerini ve Hükümetten alınan izahatı ifade etmek suretiyle vaziyeti aydınlatmıştır.

Muhtelit Encümen bunu tabettirmiş ve bir kaç gün üzerinde durduktan sonra müzakeresine başlamıştır. Bu itibarla Sukomisyonun raporunun ayrıca tabettirilip buraya getirilmemesi hususunda Encümene bir kusur atfedilemez.

İkinci bir nokta; Sayın Recep Peker arkadaşımızın azlık reyine karşı çoğunluğun mütalâasını arzederken bir cümleyi hissiyata kapılmış olma mânasında alır. Raporu okursanız görürsünüz ki, çoğunluk milli bir müessesenin hissen arzu edilmeyen son durumu karşısında bu şirketin nihayete emmesinin zaruri olduğunu ifade etmek maksadına mâtuf bir teessür hissini izhar etmiştir. Burada hiç bir tâviz mevzu bahis değildir.

Şimdi arkadaşlar, rakamların bize verdiği hakikatleri yüksek huzurunuzda izah etmek istiyorum. Bunu hakkiyle ifa edebilmek için hakikaten bu bünyenin 90 küsur seneyi geçen hayatı üzerinde müemelen bazı rakamları Yüksek Huzurunuzda arzatenin faydalı olacağına kani olduğumdan bu konu üzerinde hayli çalıştım. Bulduğum rakamlar 1305 tarihinden 1939 tarihine kadar yine Şirketihayriye'nin gösterdiği rakamlar olacaktır. Bu 1939 bilângosuna bağlanmış bir matbudur. Bunu tetkik ettiğim zaman gördüm ki, 1305 tarihinden başlayan 25 sene zarfında şirketin hissedarları için sâfi temet-

tü olarak ayırdığı kısım 321 bin liradır. Buna mukabil hizmet ve amortismanlar için 345 bin lira ayırmıştır Bunlar altındır. Yani hizmeti hissedarlar menfaatından daha üstün tutmuştur ve onu daha öne almıştır. Bu itibarla üzerine aldığı âmme hizmetinin iyice ifası için ifası lâzımgelen tamir, teçdit gibi şeyleri her şeyin üstünde tutarak bilâncolarını ona göre hesap etmiştir.

Hattâ bir kısım senelerde şayanı dikkat rakamlara tesadüf ettim: Meselâ bir senede 142 lira hissedarlara tevzi edilmek üzere ayırdığı halde 14 500 lira tamir için ayırmış bulunuyor. Bir sene de 5000 lira hissedarlara 14 500 lira tamire gene bir sene 1000 lira hissedarlara 14 500 lira tamire. Bu suretle 14 bin lira en sonda 15 881 liraya çıkmıştır. Bu seneler takdir buyurursunuz ki, altın para olmak üzere yapılacak tamir ve teçdidin yapılma ihtiyaçlarıdır. Ondan sonra Unumî harp geliyor. Umumî harpte şirketin hiçbir kusuru olmaksızın birçok vapurlarını kaybetmek suretiyle şirketin bünyesi zedelemiş oluyor.

Harpten sonra bu ihtiyaç kâğıt para olarak 15.000 lira ile derpiş ediliyor. Takdir buyurursunuz ki, 15 000 altın lira olarak ayrılan tamir ve teçdit 15 000 kâğıda intikal edince hizmet tenakus etmiştir. Bu yüzden bozukluklar ve sakatlıklar ortaya çıkmıştır.

Bu sıralarda hissedarlara ayırdığı temettü bundan çok yüksektir. 30 bin, 40 bin, 70 bin, 78 bin, 100 bin, 121 bin. Böyle rakamlar görünmektedir. Bir aralık, 1929 senesinde Şirketihayriye bu tamir ve teçdit karşılıklarının ihtiyacının çok dununda olduğunu görerek bunu hakiki miktara iblâğ etmek kararını almış ve o sene 90 bin liraya çıkarmıştır. Bu ancak 6 - 7 sene kadar devam etmiştir. Bu karşılık 90 bin liraya çıktığı sırada temettü olarak hasılatı safiyesi 40 - 30 - 20 bin lira gibi rakamlarla ifade edilmektedir. Binaenaleyh böyle bir devrede yine Şirketihayriye deruhte ettiği âmme hizmetlerini ifa edebilmek için lâzımgelen karşılıkları ve fedakârlıkları ihtiyar etmiştir. Fakat bu 5 - 6 senelik devre geçtikten sonra yine Şirketihayriye eski vaziyetine, yani 90 bin lira karşılık ayırmadan evvelki vaziyete dönmüş bulunuyor. Bu sırada yine varidatın daha büyük kısmı temettü olarak tevzi edilmiş ve teçdit ve tamir masraflarının bir misli olmak üzere artmış bulunmaktadır ve nihayet 15 bin lira olarak tamir ve teçdit karşılığı 1943 bilâncosunda yer almaktadır. Buna mukabil ihtiyat akçesinden 100 000 lira kadar hissedarlara tevzi edilmiş ve beher ödenmiş olan beş liralık hisseye 2,5 lira, ödenmemiş olan hisseye 2 lira 75 kuruş vermek suretiyle ödemişlerdir. Bu yıl bilâncosu hakikaten 38 000 lira zarar ile kapanmıştır. Tamir ve teçdit masrafı, gördüğümüz miktarda, 15 000 liradır. Şu rakamlar üzerinde biraz dur-

duğumuz takdirde şöyle bir neticeye varmış oluyoruz : Takdir buyurursunuz ki, harpten evvelki vapur tamir ve teçdidi ve malzemelerin tedâriki harpten sonraya nazaran dört beş misli nispetinde ucuzdu, yani harp çıktıktan sonra fiyatlar dört, beş misli artmıştır, 90 000 lirayı 15 000 lira ile kıyasladığımız takdirde bu hizmetin altıda bire inmiş olduğunu görüyoruz ve hakikî tamir masraflarını tahlil edersek $5 \times 6 = 30$ oluyor ki, hizmet otuzda bire inmiş oluyor. Altın devriyle mukayese edildiği takdirde bu hizmet yüzde bire inmiş oluyor. Şirketihayriyenin elimizde bulunan 1325 tarihinden itibaren 25 senelik hayatını nazarı itibare alarak âmme hizmetini ifa etmek için ihtiyarında lüzum ve zaruret gördüğü fedakârlığı zaman geçtikçe devre devre dikkatli ve basiretli olarak hareket edildiği halde ondan sonra yine dikkatsiz ve basiretsiz kaldığını ifade etmektedir. Rakamların en katı ifadesi budur.

Şimdi bir de Şirketin bugün elinde bulunan vapurların mahiyeti ve hizmete olan vaziyeti itibariyle yine teknisiyenlerin verdiği malûmat ve resmi raporlarda yazılı vaziyetten bahsedeyim. Şirketin 24 yoleu, 3 araba vapuru, bir motor ve bir istimbot olmak üzere mevcut vesaiti şu yaşlardadır : İki 43, dördü 40, altısı 38, biri 36, üçü 35, ikisi 34, biri 30, biri 15, ikisi 16, ikisi 75, biri 7 olmak üzere yine kendi matbu-larında sıralanmış bulunmaktadır.

Teknisiyenlerin verdiği malûmat şudur ki; 18 yaşını bitirdikten sonra bir vapurun üç senede bir tamiri zaruridir ve her tamir masrafı vapurun beşte biri miktarındadır. Bu vaziyet karşısında ve demin arzettiğim gibi son seneler karşılığının çok noksan bırakılması neticesi olarak, teknisiyenlerin verdiği raporlara göre mevcut vapurlar 2,5 milyon liralık bir tamire ihtiyaç göstermektedir. İskeleleri için 700 bin lira tamir masrafına ihtiyaç olduğu, fabrika ve kızağın da 250 bin liralık bir tamire muhtac bulunduğu tesbit edilmiştir.

Vapurların vaziyeti hakkında bendeniz bir şey arzetmiyeceğim. Çünkü arkadaşlarım benim burada söyleyeceklerimden çok daha fazlasını, daha kuvvetli olarak ifade etmiş bulunuyorlar. (Kâfi ve reve sesleri). Şimdi arkadaşlar, şu rakamların kısa izahatı üzerinde biraz durmak mecburiyetindeyiz. (Kâfi, kâfi sesleri). Hayır, gayet muhtasar arzedeceğim. Mukavelenin esasına taallük etmesi itibariyle... (Gürültüler). Bu 3,5 milyon liralık bir karşılık mecburiyeti var.

M. AYDIN (Trabzon) — İki buçuk milyon.

F. BAYSAL (Devamla) — Bunu üç senede ödemek mecburiyeti var.

Bunun karşılığı muhterem Receb Peker ve arkadaşlardan bazılarının dedikleri tedbirlere müraacaatla temin olunabilir mi?

Tarifeler üzerinde ne dereceye kadar oynana-

cağı hakkında kendi eserlerinden bir malûmat arzedeceğim.

Harbiyumumiyi müteakıp tatili sefer edecekleri bir sıradaki yapılmış ıslahat üzerine yazılmış ve Şirketihayriyeye tabedilmiş bir eserdir, orada deniliyor ki tarifeler üzerinde yapılan % 200 zamlarla % 50 varidat elde edebildik, esasen her zam istenilen miktarı vermemektedir.

Binaenaleyh tecrübelerle sabit olmuştur ki Şirketihayriyede yapılan zamlar, zam nispetinde değil ancak 1 taksim dördü kadar birşey veriyor. Vaziyet bu.

Senelik masraflara gelince bugün 320 bin liralık bir yemek ve maaş zammı vardır. Yine Şirketihayriyenin Hükümetçe ele alındığı sırada şirketin Umum Müdürü, Teknik Müdürü ve Muhasebeciden mürekkep bir heyetin raporu vardır. Onda şöyle denilmektedir. 1943 senesini 38 bin lira zararla kapattık. 1944 - te bu zarar 400 bin ve 1945 - te 800 bin veya bir milyon liraya çıkacaktır. Binaenaleyh bütün bu rakamları tamir ihtiyaçlarını da gözeterek yazmışlardır. Bu masrafları karşıladığı için bugün almakta oldukları varidatın bir mislini almak lâzımdır. Şu noktayı dahi söylemek mecburiyetindeyim ki, bir buçuk milyon lira olarak gördüğümüz varidatı bazı arkadaşlarımız inkışaf olarak söylediler. Bu varidatın 500 bin lirası doğrudan doğruya ciheti askeriyeye yapılmış icarlarından müteşekkildir, vapurların icarlarıdır. Normal varidatın seyri ile tezayüt etmiş değildir. Fevkalâde zamanın yaratığı işler dolayısidedir. 1 milyon liralık masrafı karşılamak için en aşağı 1,5 milyon liralık zam yapmak lâzımdır ve Şirketihayriyenin iş görmesi için dört misli nispetinde tarifelerine ilâve etmek lâzımdır ki bunun da tatbik imkânı olup olmadığını yüksek heyetiniz takdir eder. (Kâfi sesleri alkışlar).

MÜNAKALÂT BAKANI Gİ. A. F. CEBESÖY

— Bendeniz uzun boylu konuşacak değilim. Benden evvel kürsüye gelen arkadaşlar, vaziyeti kâfi derecede tenvir ettiler. Bendeniz kısaca bir kaç müphem nokta üzerinde malûmat vermeye çalışacağım.

Birincisi vekâletin uzun boylu yaptırdığı tetkikat neticesinde bu hayırlı şirket harbi umumiyeye yani 1914 e kadar ne kadar çok muvaffak olmuşsa ve umumî harp esnasında ne kadar iyi vazife görmüşse ondan sonra bu kürsüden esaslı surette vaziyeti tenvir eden Emin Erişirgil arkadaşımızın da dediği gibi, ekonomik durumdan dolayı bu şirket bir türlü düzelemeyeceğini anlamıştır. Kendi hayatiyetini takviye edecek olan tamir, personel, atelye işlerini tamamiyle ihmal etmeye başlamıştır. Bilâncolarına, istatistiklerine bakınız, ben bizzat tetkik ettim, son senede bu gibi işler ve yeni gemi mübayaası için ancak 15 bin lira koymuştur. Bu şartlar dahilinde bu şirketin 30 sene içinde ne vaziyete düşeceğini takdir buyurursunuz.

Gelelim diğer tarafa: Bu şirket 30 sene zarfında beher sene için hisse başına 175 kuruş kâr verirken, son senelerde, fevkalâde zaman girmeye başlayınca rekor kırmaya başlamış ve 1943 senesinde senelik kâr haddini senet başına 275 kuruşa çıkarmıştır. Tamir ve saire yine mevzu bahis değildir.

İkinci bahse geliyorum: Şirketin teklif ettiği tarife zammını Vekâlet kabul etmemiş diye bir şey yoktur arkadaşlar. Böyle bir şey olmadığını kısaca arzedeceğim: 1942 senesi nihayetinde son kömür zammı yapıldığı zamanda Münakalât Vekâleti İstanbul banliyösünde çalışan kendi şehir hatlarından Şirketihayriyeyi asla ayırmamıştır. Şunu da arzedeceğim ki bu fevkalâde zamana girerken Şirketihayriye biletleri diğer şehir hatlarına nispeten daha pahalı idi. Buna rağmen acele bir hesap yapılmış, Tarife komisyonunda şirketin müdürü dâhil olduğu halde şimdilik yani 1943 başında % 15 zammı kabul etmişlerdir. Fakat bunun ne verim vereceğini de tetkika devam etmişlerdir. Şirket demiş ki, benim bu kömürden dolayı 400 bin lira kadar açığım olacak, ben ancak bu zamdan 270 bin lira kadar temin edeceğim, geriye kalan 170 bin lirayı temin için de yeniden zam isterim. Bizim tarife komisyonları, usulü veçhile, senede iki defa toplanır. Şirketin bu teklifi alelûsul 1943 senesi Nisan ayında yapıldığı için Eylül ayında toplanan tarife komisyonu tetkikat yapmış, tetkikatında Şirketin arzu ettiği kadar değil, fakat onun nisfî kadar bir zammı muvafık görmüştür. Bu tarife komisyonunda bulunan Şirketihayriye müdürünün de bunda imzası vardır. Bizim Vekâlet Tarifeler Dairesi o komisyon karar verdikten sonra daha iki aylık, üç aylık hasılat almış, bakmış ki, hakikaten şirketin açığı gösterdiği gibi 170 bin lira değil 37 bin lira kadardır. Yani Eylül ayında gördüğü zarar 37 bin liradır. Binaenaleyh tarife komisyonu bu teklifi sene nihayete girdiği zaman kale alalım demişler. Bizim buradaki Tarife Dairesi, onların sene nihayeti Aralık ayının nihayetidir, demek arada iki, üç ay vardır, şimdi hakikaten 37 bin lira açıkla 1943 senesinin kapandığını görmüştür. Yani buradaki Münakalât Bakanlığı Tarife Dairesinin gördüğü gibi 37 bin lira zararlı kapanmıştır.

Yalnız burada müsaade ederseniz ufak bir dedikodu yapayım. 1943 senesinde Meclisi idare reisi yalnız ikramiyeye, hakkı huzur olarak 18 000 lira almış, altı tane meclisi idare âzasını bir tarafa bırakıyorum (Vay canına sesleri). Açık buradan, tetkik buyurabilirsiniz.

Şimdi 1944 senesinin başına geliyoruz. Tarife komisyonumuz Mart ayında toplanıyor. İlkbaharda Şirketihayriye yeni zam talebinde bulunmuştur. Tabii biz Tarife komisyonunun toplanmasını bekledik ve kâğıdı oraya havale ettik. Bunu müteakıp Meclisi idare reisi bendeni-

ze geldi, gördü. Daha ondan evvel âzalarından Amiral Vasıf geldi beni gördü. Bize uzun uzadıya Şirketin vaziyetinden anlattı, bu Şirketin artık imtiyaz müddeti gelmiştir, biz ekonomik sebeplerle işi kâra döktük, başka türlü hareket etmeğe imkân yoktur. Binaenaleyh bu şirket vasıtaları ve saireleri kullanılmıyacak bir hale gelecektir, bunu sizin satın almazdan başka çare yoktur. Efendim, biz de o vakit teknik bünyemizde mevcut olan bu gibi âmme hizmeti yapan hususi şirketler olsun, Devlet şirketleri olsun, tabii bunları sıkı bir teftişe tâbi tutuyorduk ki, hakiki durumlarını anlıyalım ve istikbalde ne vaziyet alabileceklerini öğrenelim. Bu şirketi de esaslı bir teftişe tâbi tuttuk. Bu hayli bir zaman sürdü. Fakat kendilerine verdiğim cevapta teftişin neticesinde Vekâlet müsteşarının riyaseti altında bir komisyon toplanacak, oraya salâhiyetli âzalarınızı gönderirseniz, orada size ilk söyleyeceğim söz bu şirket nasıl yaşatılabilir, olacaktır. Binaenaleyh evvelâ bunu tetkik edeceğiz. Eğer başka bir çare bulamazsak o zaman sizin dediğiniz çareye başvurunuz size şimdilik başka hiç bir şey söyleyemem dedim. Hakikaten daha mart ayı gelmeden evvel teftişlerimiz bitti. Gerek İstanbul'da ve gerek burada konuşmalar oldu. Ankara'da toplanan heyete Şirketihayriyenin Meclisi İdare Reisi ve üyelerinden Amiral Vasıf İdare Heyetinin salâhiyetini haiz olarak buraya geldiler, komisyonumuz teşekkül etti ve bütün gün çalışıldı ve kendilerinin katî hesapları üzerine bu şirketi satın almaktan başka çare yoktur kararına vardılar. Onun üzerine gerek komisyon reisi, gerek meclisi idare reisi ve gerek bendeniz fiyat üzerinde konuştuk ve bu gördüğümüz 2,5 milyon lira üzerinde mutabık kaldım ve mukavelemin diğer esaslarını Ankara veya İstanbul'da görmek üzere ayrıldık.

Şimdi size Meclisi İdare Reisinin bendenize yazdığı 6 Mart tarihli mektubunu okuyacağım: Çünkü deniliyor ki, 19 Haziranda toplanan Heyeti Umumiye böyle bir mukaveleden hiç haberdar değilmis ve biz tarife zammı yapmadığımızdan dolayı bize satmaya mecbur olmuşlar. Bu fikrin aksini ispat etmesi bakımından bu mektubu okuyacağım:

Pek muazzez ve pek muhterem efendim:

Necip huzurlarında izahat arzı şeref ve ihkânını âcizlerine bahış buyurduğunuz sırada esas itibariyle yüksek kabul ve tasviplerine iktiran etmiş olan hususlar üzerine tafsilâtiyle tasdiden korkuyorum; iradei devletleriyle son günlerde İstanbul limanında mütesekkil Tarife Komisyonunun âriz ve amik tetkikatiyle tezahür eden netice üzerine tanzim kılınan mazbata, makamı ulularına takdim kılınırken şu arızamla bir nokta üzerinde her şeyden evvel, yüksek ve asil vicdanlarına dehalet ederek, buğünlerin tevliht eylediği bin güclükler arasında boğalayan bu emektar ve millî müesseseye bir asırlık hizmetine

devam edebilecek feyizli kuvveti yalnız ve yalnız efendimizin ulüvvü himmet ve âtîfetinden beklediğimizi arz etmek isterim.

1943 senesi hesabiyemizin zararlar kapanmasından sonra 1944 senesi ilk (Kânunusani) ayında mecburi olarak esaslı tamirlere başlanmasından, malmaze fiyatlarıyla amele ücretlerinin durmadan yükselmesinden naşı girdiğimiz yeni senenin ilk birinci ayı içindeki varıdatımıza nazaran otuz küsur bin liralık masraf fazlalığının zahuru, bu hal ile mütaakıp aylara ümit bağlamamak lâzımunu göstermiş ve Tarife Komisyonunun bilet ücretleri üzerindeki talebimizi bir takım tadilâta mâruz bırakarak yaptığı yeni tarife ile umumî vaziyetimizi islah edememek tehlikesiyle karşılaşacağımız kanaatını husule getirmiştir.

«Burada şunu arz edeyim ki, değil 1944 de hattâ 1939 senesindenberi, Hükümet el koyuncayakadar kendi fabrikâ ve atelyelerinde bir kaç romorkörde yapılan ufak tamirden başka hiçbir şey yapılmamıştır. 1944 senesi başlagıcındanberi bir tek gemiye bir tek çivi bile çıkmamışlardır. Bunu tesbit etmiş bulunuyoruz.

Mamafih geçen her günün sebep olacağı varıdat noksanına ve masarif fazlalığına karşı uğranılacak daha ağır zararlara meydan vermemek, istikbale ait vaziyetten ziyade içinde bulunduğumuz hali kurtarmak endişesiyle arz ve takdim kılınan mazbatanın bu şekliyle de kanaat ederek yegâne medarı istinadımız olan kıymetli tevecüh ve asil müzaheretleriyle yaşamağa ceht ve ihtimam edeceğiz».

Şimdi buraya dikkat buyurunuz; «Burada müzakeresine devam etmekteyiz emir ve irade buyurdıkları mesele üzerinde mutabakatı efkâr hâsil olduğuna göre bu işin de hiçbir tarafı rençide etmiyecek, kimseyi bu dar günde maişet hayatından mahrum bırakmıyacak bir sureti adilâne de kolay ve basit bir şekilde âdeta mihaniki - bir intikal ile bir zayıf elden bir yedi iktidara intikal edivermesi gibi mesut bir neticenin, eslâhî Devletlerinin vakit, vakit temas edip, hiç bir şey yapamadıkları bir işde asil ve mümtaz şahsiyetlerinin başardıkları birçok hayırlı ve feyizli asar arasında yüksek himmetleriyle tecelli etmesi tevfikatı süphaniyeye mazhariyetlerinin parlak delillerinden birini teşkil edecektir.

Komisyonun tasvibi ulularına arz kılınan mazbatası üzerine önümüzde daha müsait bir sahâyı mesai temin buyurulursa bu da Denizyolları İdaresi için bu kısımda da âtiye ait füyuzatın yeni bir müjdecisi olacaktır.

Herhal ve kârda lütfü hakla binihaye muvaffakiyatına nailiyetleri için en halis temenniyatımı tekrar ederek sonsuz hürmet ve tazimlerimi teyit ve bakayî tevecühâtı necabet penahilerini niyaz eyleyim. Muhterem efendim.»

Burada zannediyorum ki, bu zatı muhterem arkadaşlarıyla beraber değil benim zamanında

benden evvelki arkadaşların zamanında da behemehal satmak fikrinde oldukları ve bunu yine behemehal başarmak için çalıştıkları sabittir. Hal bu şekilde sabitken 19 Haziranda böyle bir şeyden göya haberleri yoktur. Yine 19 Haziran dan evvel Hukuk müşavirimize yazdığı bir mektup daha vardır. Müsaade buyurursanız bu mektubu da okuyayım :

Orada daha sarihdir. Mektup 17 Mayıs tarihinde yazılmıştır: (Pek Muhterem Beyefendi oğlum; son mülakatımızda da fibraz buyurduğunuz nezaket ve hassasiyet ve Hükümet menafiiyle aynı menafi için de dâhil şirket hukukunu nazardan dur tutmamak hususundaki nikati nazarınıza karşı memnun ve cidden müteşekkir ve minnettar olduğumu bildirmeyi vazife addederim. Tesbit buyurduğunuz mukavelename hakkında esaslarda mutabakatımız mevcut olup ancak mubayaa bedelinin sureti tediyesiyle bazı fer'i noktalar üzerinde düşüncelerimiz mevcuttur. Bir de şifahi ve pek ehemmiyetli olarak izah eylediğim veçhile bedeli mubayaa olan 2 550 000 liranın hiçbir veçhile tezeyüdünü mucip olmayıp yalnız Şirketihayriyenin esaslı tamirâtı iera ve halen de bu tamirâtına devam ettiği vapurlarından, varidat noktasından feyizli Temmuz, Ağustos, Eylül aylarında desteres olacağı para bu tamirât yüzünden uğradığı ve uğramakta olduğu borelarını itfa edemeyeceğine mukabil bu vapurlardan mezkûr aylarda bilâ tamirât fazlai varidattan Denizyollarının istifadesi muhakkak olduğuna göre bu tamirât farkını iki idare arasında bir muvazaa mahiyetinde aralarında kabili hallolduğu nazara alınırsa bu husus üzerinde hiçbir müşkil ihdas etmez. Bu nokta nazarın Denizyolları İdarei Umumiyesinden istizaah ile tevsik etmek kabildir. Hissedarlarımızın ekseriyeti azimesinin hal ve zaruret ve bugünkü istraplar karşısında bu noktanın pek muazzez ve muhterem Ali Fuad Paşa Hazretleri nezdinde tarafı valâlarından etrafiyle anlatıldığı takdirde müsarünileyhin necip kalbinde mâruzatımızın hüsnü telâkki edileceğine emîn ve mutmain olarak tekrar tahriren de tasdi ediyorum.

Bu istirhamı mahsusun lütfen karini kabul ve isaf olduğu takdirde vesaire...)

Demek oluyor ki, 19 Haziran toplantısından evvel şu okuduğum mektuplardan proje tamamiyle tesbit edilmiştir. Ve proje tamamiyle yapılmıştı ve tarafeyn birbirine söz vermişti. İki taraf ayrıldığı zaman onlar Heyeti umumiyelerini toplayıp bu mukavele üzerine konuşacak ve heyeti umumiyelerinin reyini alacaktı. Bendeniz de gelip heyetinizden salâhiyet alacaktım. Nihayet karşı karşıya gelip imza edecektik. Şimdi geçen sene bütçe müzakeresinde, hatırlarsınız ki, bir arkadaşımızın suali üzerine, bendeniz bunları olduğu gibi arz etmiştim, tasvip de edilmişti. Sonradan vaziyet böyle olmadı. Bir telgraf daha okuyayım, vaziyeti biraz daha aydınlatır :

« Tetkik olunan mukavele projesi üzerinde bugünkü meclisi idare müzakere neticesini hâvi maruzatımız posta ile takdim kılınmıştır. Derin saygılarımızla arz ederiz ».

İmza : Şirketi hayriye müdürü ve saire...

Sonra yine bir telgraf vardır : Proje için heyeti umumiye toplayacağız ve oraya götürüleceği diye bir tel. Bendeniz de o vakit geldim ve Hükümetimize vaziyeti arz ettim. Hükümet te bana mukavele şartları dâhilinde tamamen salâhiyet verdi. Nihayet heyeti umumiyelerini topladılar. Tabii heyeti umumiyenin müdahalesi doğrudan doğruya Ticaret Kanunu mucibince ve Ticaret Vekâleti tarafından tamamen muvafık bir surette yapılmıştır. Neticede heyeti umumiye toplantısı yapılmıştır, öyle Perapalâsta değil, doğrudan doğruya Şirketin kendi merkezinde yapılmıştır. Yani 19 Haziranda Fermeceilerde merkezlerinde toplandılar. Nihayet bendenize bir tel çekiyorlar. Diyorlar ki, «bugünkü heyeti umumiye içtimarında mubayaa keyfiyetine iştirak eden sermayenin üç rubunu mütecaviz hissedaranın sülûsanı arâsının, fazla bir ekseriyetle, 12 Mayıstan itibar edilmek ve 2 milyon 550 bin lira bedel mukabilinde olmak ve Büyük Millet Meclisinin kabul buyurduğu mubayaa mukavelleri dairesinde tanzim ve imza edilmek üzere idare meclisine mukavele akdi için mezuniyeti kâmile verildiğini derin saygılarımızla arz ederim ».

Bendeniz bu telgrafi aldığı zaman, projenin aynen heyeti umumiyesi kabul edilmiş, gelip burada imza edilecektir zannettim ve hakikaten kendisine telgraf çektim, İstanbul'a gidemediğim için, buraya çağırıldım, buraya geldi. Projeden bahis yoktur, tahkik ediyoruz, aslâ ve kat'a o güne kadar Hükümetiniz Şirketihayriyenin neden dolayı satılmak istenildiğini ve nasıl karar verileceğini, proje hakkında hiç bir kelime söylemeksizin bahsedilen raporları hulâsa ederek kendilerinin teklif ettiği şerait dâhilinde, salâhiyet verirsiniz ben bunu Hükümete sattım diye karar almıştır. Bu telgraf üzerine çağırıldık, geldi ve böyle dedi. Niçin projeyi kabul etmiyorsunuz dedim. Kabul etmem Heyeti Umumiye bize böyle salâhiyet vermedi. O zaman dedim ki, sen bu projeyi heyeti umumiyede okuyup münakaşa etmiş olsaydın, heyeti umumiye ile hangi noktalarda ihtilâf hâsıl olduğunu bize mevzuu bahis etseydin o zaman biz de seninle kanun üzerinde müşakâşa eder ve ben de Hükümetimden tekrar salâhiyet alırdım. Bunun üzerine sükkât etti. Sükkât edince benim de itimadım büsbütün zâil oldu. Teftiş neticesinde de vaziyeti iyi bulmadım. Personel vaziyeti, tamir vaziyeti ve saire bozuktu. O vakitte Tarife Komisyonundan hakikaten bana % 7,5 zam hakkında bir teklif geldi. Eğer o vakit onu tasdik etmek benim elimde olsaydı derakap tasdik edecektim. Çünkü

hakikaten % 7,5 zammı o kadar fâhiş bir şey görmemiştim. Bu yerine sarfedilecekse yerinde bir şeydi. Fakat benim elimde değildi o salâhiyet. Mutlaka Heyeti Vekileye arzedecektim ve Heyeti Vekileden Meclise getirecek ve Meclisten alacağım salâhiyet üzerine bunu yapacaktım. Kendisine aynı zamanda haber gönderdim. Meclis ya tatil edilmişti veya tatil edilecekti. Tabii Parti toplanmaları uzun zamana mütevakıftı. İlk parti vaziyetinde bunu tekrar tetkik ederiz, dedim. Çünkü benim salâhiyetim dâhilinde değildi. Eğer benim salâhiyetim dâhilinde olsaydı derakap takip ederdim. Binaenaleyh Vekâletimizin bunu tasdik ve cüz'i bir zammı dirîğ etmiş vaziyeti yoktur.

Şimdi gelelim ikinci vaziyete; artık aramızda emniyet ve itimat göremeyince, işin de tahammülü yoktu. Gemiler, personel, iskele ve atelye vaziyeti bize malûmdü ve o zamanki siyasi vaziyet de sizce malûmdü. Derhal harekete geçmek zarureti hâsıl oldu. Zaten geçen sene Heyeti Cebileniz huzurunda vaziyeti arzettim. Tasvip buyuruldu. Eğer Şirket herhangi bir satışa razı olmazsa, o vakitki celse zabıtlarında mevuttur, mecburen elkoyacağım; aktif ve pasifi Şirkete ait olmak üzere bir proje ile lâakal üç sene için işleteceğim, dedim. Çünkü kendi Teşkilât Kanunumuzun birinci ve 8 ne maddelerinin tamamen ruhuna ve idare hukukumuz prensiplerine mutabık olarak bunu yapacaktım. O vakit yaptığımız programa göre asgari üç sene zarfında eğer Şirket her sene vapurlarına 600.000 lira ve personeline de 300.000 lira sarfetmediği takdirde hakikaten vapurlar zaten ömrünü bitirmiş ve bundan sonra da yürüyemeyecek bir hale gelebileceklerdi. Onun için eşarî tamir yapmak zaruretî vardı. Koyduğum şart tıpkı Denizyollarının kendi fiyatıyla, yani harice bir iş yapıyormuş gibi değil, kendi gemileri gibi, yani yabancı muamelesi yapılmıyacaktı.

Personel vaziyetine gelince; asla kendi personeline benzer şekilde bir zam yapıp da hayat pahalılığından, vergi verdiği için dolayı zam yapılmamış şekle girmiş değildir. Bize geçtikten sonra biz, 200.000 liraya yakın bir zam yaptık. Yani bu vaziyete ancak şimdi geldiler. Yoksa Şirket bunu yapmış değildir. Biz şimdi yaptık. Yemekleri de keza ayda yedi bin lira sarfederek bizimkiler derecesinde kuvvetli yemek veriyoruz. Bununla beraber vergiler kesildiğinden dolayı Şirket olduğu için bizim personelimiz derecesinde hâlâ para alamamaktadırlar.

Şimdi arkadaşlar; görüyorsunuz ki, buraya kadar bu Şirkete hiç de zulüm yapılmış, taziyik yapılmış ondan dolayı muhtaç olarak bize gelmiş ve satmış vaziyeti yoktur. Vekâletiniz kendisine teydi buyurduğunuz vazifeyi tam mânâsıyla ve bu âmme hizmetine lâyık bir şekilde

yapmak için çok çalışmıştır. Yoksa bu Şirketi mahvetmek değildi. Bu Şirket iyi işliyordu da ekonomik vaziyetlerden dolayı sıkıntıya düştü, biz de bundan istifade ettik şekli de yoktur. Biz hakikaten çok çalıştık, acaba nasıl yardım etsek bu Şirketi kaldırırız diye. İstirham ederim arkadaşlar, burada dedikodu yapmıyayım ama bizim bu idareye artık emniyetimiz kalmadı. Çünkü arzettiğim gibi 30. senedenberi işletme hayatı uğruna bir kaç sene müstesna olmak üzere senede 15 bin liradan fazla bir para ayrılmışlardır. Arzettiğim gibi onun yanında ikramiye ve saireye bir çok para vermişlerdir.

Gelelim bunun üzerine yeniden inkıta oldu. Vaziyeti yeniden tetkik ettik ve arzettiğim gibi elkoyduk. 4. Temmuzdan itibaren de Şirket he-sabına işletiyoruz.

Elkoyma vaziyeti nasıl oldu? Buyuruyorlar ki; biz güya bir proje göndermişiz, bunu 24 saatte kabul etmezseniz elkoyacağız demişiz. Hayır arkadaşlar, böyle bir şey yok. Biz 26 Haziranda vaziyeti yeniden tetkik ettik. Bir mürakabe komisyonumuz vardı. Hukuk müşavirliğimiz ve komisyonumuz vaziyeti baştan aşağı tetkik etti; bir kaç teklifte bulundu. Bu tekliflerden en uygun ve hafif olarak elkoymağı bulduk. Bendeniz tasdik ettim ve elkoyma vaziyetinin muamelesinin nasıl yapılacağını da altında tasdik ettim. Bunu İstanbul'da Denizyolları Umum Müdürlüğüne ve Şirketihayriye İdaresine gönderdik. Bu proje meselesi zaten mevzu bahis. Bunu tebliğ eder etmez, meclisi idare reisi tekrar Denizyolları Umum Müdürlüğüne müracaat etmiş, mahut projeyi imza için toplanalm demiş. Tekrar Denizyollarında buluşmuş ve anlaşmışlar, 3 Temmuzda Şirketihayriye merkezinde imza edelim demişler. Onun üzerine 3 Temmuzda beklemişler. O 3 Temmuz geçesi meclisi idare reisi hastalanıyor. Gidiyorlar, Meclisi idare âzalarının güya hiç bir şeyden haberleri yoktur. Bu şerait dâhilinde bu Şirketle karşı karşıya geçip harp içinde seyrisefer emniyeti nasıl temin edilir. Buna imkân yoktur. Baktım ki bu zevat Devlet otoritesiyle üç aydır oynamaktadırlar. Müddet koydum, usulü dairesinde bu müddet zarfında devir ve teslim etmezlerse el koyacağımı ihbar ettim ve müddet bitince de el koydum. El koyarken de alâkadarları, valiyi haberdar ettim. İğneden ipliğine kadar nesi varsa envanterini yaptım. İstirham ederim, Şirkete el koyarken haberleri olmadan projeyi göndermişim gibi bir şey yoktur. Bundan sonraki şekle gelince arkadaşlar, en köhne vapurlardan iki tanesini alıp tamir ettik; daha ikisini de tamir etmekteyiz. Tekmil vapurlarını müstacelen elden geçirin, tehlikeyi mücip birşey varsa bunları yapıp hizmete koyunuz dedim. Bu suretle üç sene zarfında bu Şirketin vapurlarını iyi bir hale koymağa çalışacağız.

Şunu da arzedeğim: zaten isticâl etmeseydik

bu Şirketin Haliç Şirketi vaziyetine düşmesi gibi bir vaziyet hâsıl olacaktı. Çünkü: arzettiğim ekonomik vaziyet dolayısıyla bu Şirket işleyemez bir halde idi ve binaenaleyh ne kadar mümkünse o kadar kâr edelim yoluna gitmişti. Senede 15 bin lira tamir ve yeni gemi alma, bakım masrafi için kâfi gelir mi? Tabii kâfi gelmez.

Vaktinizi tüketmiyeyim, yalnız bir kaç rakam arzedeceğim. Açık meselesi, hesap meselesi ne kadar dürüstmüş, onu da belirtmiş olayım: Evet arkadaşlar hesapları vesairesi gayet yerinde ve usulündedir. Fakat tasavvur buyurunuz ki bir Şirkette bir zat düne kadar hem meclisi idare reisi, hem de müdürü umumî olursa artık mura-kabenin nasıl olacağını siz takdir buyurursunuz. Yalnız bazı kıyaslar yapacağım: 7 kişilik idare meclisinin aldığı huzur hakkı vesair muhtelif nam altında ellerine geçen paralar, hissedar olarak aldıkları paralar hariç, yekünü bine yakın memurlara verilen maaş ve ücretlerin yedide biridir. Başka bir hesapla 500 hissedarın aldığı paranın yarısını bu adamlar alıyor. Bu tarzda bulunan bir Şirketin mahiyeti ne olursa olsun hiç bir suretle yardıma muhtaç olmadığı anlaşılır (Kâfi, kâfi sesleri). (Alkışlar).

R. PEKER (Kütahya) — Reis Bey bir sual sormak istiyorum, Hükümetten. (İşitilmiyor, kürsüye sesleri).

Kısa bir sual efendim. Türkiye'de yurttaşın hareketi kanun tarifine göre bir suç ise bunun takip edilmesi lâzımgelir. Sayın Vekilin bahis buyurdukları gibi İdare meclisi reisinin 18 bin lira ve diğer azanın, iyi işitmediğim miktarlarda para almaları kanuna muvafık ve Şirketin statüsüne uygun ise bunun bir suç olarak ifadesi doğru olmasa gerektir. Yok böyle değil de bu hareket hakikaten bir suç ise bunlar hakkında kanuni takibata başlanması lâzımdır. Suç ise kanuni takibat yapılmış mıdır? Muhterem Vekilden bunun izahını rica ederim.

MÜNAKALÂT BAKANI Gİ. A. F. CEBESÖY (Konya) — Efendim bu vaziyeti arz ederken Şirketin durumunu ve idaresindeki hususiyeti arz etmek için yaptım. Diğer taraftan kanuni midir değil midir, tabii Hükümetiniz icabını yapıyor.

H. ORUÇOĞLU (Sinob) — Reis Bey Hükümetten bir sualim var. Hükümet bu Şirketi satın aldığı takdirde ne suretle idame ettirecektir? Tarifeye zam yapacak mıdır, yapmayacak mıdır? Bu eihetleri de tavzih buyursunlar.

Gİ. A. F. CEBESÖY (Devamla) — Kanunu kabul buyurduğunuz takdirde kanun, nasıl bize devrederse o şekilde alacağız. Nihayet Deniz-yollarının işletmesi içine girecektir. O zaman Şirketihayriye ve saire mevzu bahis değildir. İstanbul deniz banliyösünün bir elden idaresi mevzu bahis olacaktır ki, onu daima muntazam yaparız.

BAŞKAN — Daha üç arkadaş söz almıştır. (Kâfi kâfi sesleri). Bir de görüşmenin yeterliğine dair bir taktir vardır, okutuyorum.

Yüksek Başkanlığa

Görüşme yeter, maddelere geçilmesini teklif ederim.

Çoruh

M. M. Kansu

BAŞKAN — Taktirini kabul buyuranlar . . . Kabul etmeyenler . . . Kabul edilmiştir.

Diğer bir taktir daha vardır.

R. PEKER (Kütahya) — Usul hakkında söz istiyorum.

Görüşmenin yeterliği ve maddelere geçilmesi mevzu bahis olduğu için arz ediyorum, taktirini reddedildiği takdirde maddelere geçilmesini rica ediyorum.

BAŞKAN — Evvelâ taktirini oya koyacağım. Ondan sonra maddelere geçeceğim.

R. PEKER (Kütahya) — Evet o taktir reddolunduğu takdirde maddelere geçilebilir.

BAŞKAN — Taktirini okuyunuz.

Yüksek Başkanlığa

Şifahen arzettiğimiz sebeplerle Şirketihayriye'nin satın alınması lâyihasının kabul edilmesini arz ve teklif ederiz.

Kütahya	Tokad	Rize
R. Peker	H. N. Keşmir	T. B. Balta
Trabzon	Çoruh	Bursa
Mitat Aydın	A. R. Erem	Dr. Talât Simer
İzmir		Ordu
Dr. K. Örs		Dr. Vehbi Demir
Ankara		İzmir
B. Baykan		Ekrem Oran
İzmir		Maraş
S. Epikmen		Abdullah Yayıoğlu
Malatya		
H. Sağroğlu		

BAŞKAN — Efendim taktir, lâyihanın reddini teklif ediyor. Bu taktirini yüksek oyunuza arz ediyorum. Kabul buyuranlar . . . Etmeyenler . . . Taktir kabul edilmiştir.

Maddelere geçilmesini oyunuza arz ediyorum. Kabul buyuranlar . . . Etmeyenler . . . Maddelere geçilmesi kabul edilmiştir.

Efendim. Kurultaya onanan Anayasa bugün Resmî Gazetede nesredilmiştir. Bunda dolayı Encümen kanundaki maddeleri Anayasaya göre değiştirmiştir. Şimdi maddeler o şekilde okunacaktır.

Şirketihayriyenin satın alınmasına dair olan sözleşmenin onanması hakkında kanun

BİRİNCİ MADDE — Şirketihayriyenin bütün imtiyazlarıyla ortaklığa ait her nevi mal, hak ve menfaatlerin satın alınması için Hükü-

metle Şirketihayriye Türk Anonim Ortaklığı arasında 20 Ekim 1944 tarihinde imza edilmiş olan Sözleşme esasındadır.

En. M. M. F. Baysal (Kayseri) — Efendim; bu maddenin kabülünden evvel zapta geçmesi lâzım gelen bir noktaya vardır, bunu arz etmekteyim müsaadelerinizi rica ederim. O da şudur :

Burada adı geçen Şirketihayriyenin Hükümet tarafından satın alınmasına dair yapılan sözleşmeyi imzaya yetkili Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti adına Münakalât Bakanı Konya Milletvekili Ali Fuad Cebesoy ile adı geçen Şirketi temsile yetkili Meclisi İdare Reisi Amiral Vasıf Temel ile üyeden Sadi Akan taraflarından imza edilen sözleşmedir.

Bunu zapta geçmek üzere arz ediyorum.

BASKAN — Maddeyi kabul buyuranlar... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

İKİNCİ MADDE — Birinci maddede sözü geçen mal, hak ve menfaatler imtiyaz sözleşmesindeki süre ve kayıtlarla bağlı olmaksızın Devlet Denizyolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğüne geçer. Boğaziçinde muntazam vapur işletmesi tekel şeklinde Umum Müdürlük tarafından yapılır.

BASKAN — Kabul buyuranlar... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

ÜÇÜNCÜ MADDE — Birinci maddede yazılı sözleşme ile satın alınan mal, hak ve menfaatler bedeli olarak tasfiye kuruluna ödenecek ve hissedarlara intikal edecek paradan hiç bir vergi ve resim alınmaz.

BASKAN — Kabul buyuranlar... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

DÖRDÜNCÜ MADDE — 12 Mayıs 1944 tarihinde Şirketihayriye hizmetinde bulunan memur ve müstahdemler, aldıkları aylık ve ücretlerin tekaül ettiği derece aylıklarıyla, Devlet Denizyolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğü kadrolarındaki derecelere intibak ettirilir ve bu derece aylıkları kendileri için müktesep hak olur. İntibak ettirildikleri derece aylıkları evvelce aldıkları miktardan az ise farkı yüksek dereceye yükselme ile telâfi edilinceye kadar ödenir. Bu memur ve müstahdemlerin intibak ettirildikleri dereceden daha yüksek derecelere yükselmelerinde ortaklıkta aynı dereceye tekaül eden aylıklarla geçen hizmetleri hesaba katılır.

BASKAN — Kabul buyuranlar... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

BEŞİNCİ MADDE — Ortaklık memur ve müstahdemlerine ait tekaül sandığı, sandığa dâhil memur ve müstahdemlerin muvafakatları halinde Devlet Denizyolları ve Limanları Teekaül sandığına katma ve kendi tüzüğüne bağlı olarak eskisi gibi devam eder. Adı geçen san-

lık kendi tüzüğü hükümleri gereğince tasfiye edildiği takdirde idareye intikal eden memur ve müstahdemlerin tekaütlük hak ve işlemleri sandığın tasfiye edildiği tarihten itibaren Devlet Denizyolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğü memur ve müstahdemleri hakkındaki kanun hükümlerine bağlı tutulurlar.

Şu kadar ki, bunlardan ortaklıkta ve ortaklık tekaül sandığının devamı esnasında geçen hizmetlerini saydırmak isteyenlerin, tasfiye neticesinde sandıktan aldıkları parayı tamamen adı geçen Umum Müdürlük tekaül sandığına ödemeleri şartıyla, istekleri kabul olunur.

BASKAN — Kabul buyuranlar... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

GEÇİCİ BİRİNCİ MADDE — Devlet Denizyolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğü 1944 mali yılı bütçesinde (Şirketihayriyenin imtiyaz, hak ve mallarının satın alınma bedeli) adı altında yeniden açılacak 38 (A) faslına (2 550 000) lira olağanüstü ödenek konulmuştur.

BASKAN — Kabul buyuranlar... Etmeyenler ... Kabul edilmiştir.

GEÇİCİ İKİNCİ MADDE — Devlet Denizyolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğü'nün 1944 mali yılı bütçesinde (Şirketihayriye imtiyazının 12 Mayıs 1944 tarihinden itibaren 1944 mali yılının sonuna kadar işletme ve mubayaa-dan mütevellit bütün giderler - ödenecek vergi, harçlar ve tâviz bedeli dâhil - adı ile yeniden açılacak 38 C faslına (3 500 000) lira olağanüstü ödenek konulmuştur.

Bu işletmeden elde edilecek hasılat adı geçen Umum Müdürlük 1944 mali yılı bütçesine bağlı (B) işareti cetvelde (Şirketi Hayriye İşletmesi) adı ile yeniden açılacak 12 net faslına gelir kaydolunur.

BASKAN — Kabul buyuranlar... Etmeyenler ... Kabul edilmiştir.

F. KURDOĞLU (Manisa) — Geçen maddelerden üçüncü maddenin anlamında bazı tereddütler hâsıl olmaktadır. Görüşmelere nazaran Mazbata Muharirinin tavzihinde fayda göerek şu suali soruyorum:

Bu kanunun 3 ncu maddesindeki anlam ve kavram, verilmekte olan bedelden Tasfiye Heyetince ve Şirketçe, Ticaret Kanunu hükümleri dâhilinde tahakkuk edecek masraflardan maada herhangi bir vergi, resim bilhassa bu arada kazanç vergisine tâbi olmadan ne Şirketçe ve ne tasfiye komisyonunca, ne de ferde ve hissedarlara aynen intikal etmiyecek mi demektir? Bunu izah etsinler.

MUHTELİT En. M. M. F. BAYSAL (Kayseri) — 3 ncu maddenin sonunda (Tasfiye kuruluna ödenecek ve hissedarlara intikal edecek paradan hiçbir vergi ve resim alınmaz) kaydı vardır. Bu su-

retle gerek kazanç ve gerek resim suretiyle herhangi bir vergiden tamamen müstesna olduğu tasrih edilmiştir.

F. KURDOĞLU (Manisa) — Yarı sualim veçhile evet diyorsunuz.

M. AYDIN (Trabzon) — Arkadaşlar, hiçbir milleti kasdetmeden söylüyorum ki, hattâ kendi içimizde bulunup, o zaman vatandaş dediğimiz adamların bile, Türklerin iktisadi ve fennî ve teknik kabiliyetlerini imha edeceklerini zan ve bunun için uğraştıkları halde, yine Türk çocuğunun ortaya koyduğu bu müesseseye şimdi kabul edeceğimiz kanunla tamamiyle tarihe karışmış oluyor. Fakat arkadaşlar, bu müesseseye 93 harbinin başından nihayetine kadar, Balkan harbinde, Büyük harpte hattâ bu harpte bile hizmet etmiştir. Hesapları, kitapları mükemmel; tamamiyle Türk olan bir müessesedir.

Bu müesseseyi kurmuş olan vatandaşların ölmüş olanlarının ruhu önünde eğilmeyi millî bir vazife olarak telâkki ediyorum. Kalmış olanları, ta çımasına kadar hürmetle selâmlıyorum. (Bravo sesleri).

ALTINCI MADDE — Bu kanun yayım tarihinde yürürlüğe girer.

BÂŞKAN — Maddeyi reyinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

YEDİNCİ MADDE — Bu kanun hükümlerini Münakalât ve Maliye Bakanları yürütür.

BÂŞKAN — Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

Tasarımın tamamını açık oya koyuyorum.

Oy vermeyen arkadaş kaldı mı efendim? Oy toplanmasına son verilmiştir.

Açık oy sonucunu sunuyorum.

Şirketihayriyenin satın alınmasına dair Sözleşmenin onanması hakkındaki kanuna (284) Milletvekili oy vermiştir. Kanun (7) redde karşı (277) oyla kabul edilmiştir. (Alkışlar).

Çarşamba günü saat 15 te toplanmak üzere oturumu kapıyorum.

Kapanma saati : 19,29

Şirketihayriyenin satın alınmasına dair olan Sözleşmenin onanması hakkındaki kanuna verilen oyların sonucu

(Kanun kabul edilmiştir.)

Üye sayısı : 455
Oya iştirak edenler : 277
Kabul edenler : 277
Reddedenler : 7
Müstenkifler : 0
Oya iştirak etmeyenler : 171
Mühaller : 0

[Kabul edenler]

AFYON KAHAMISAR
M. GÖNENC
Dr. A. H. SELGİL
A. TAŞKAPILI
B. TÜRKER
S. YURDKÖRÜ
AGRI
H. BAYRAK
R. R. ERŞİN
AMASYA
N. AKTIN
Z. TARKAN
E. URAS

A. K. YIĞITTOĞLU
ANKARA
Gİ. N. ANILMIŞ
F. R. ATAY
A. BAYTIN
R. BÖHRKÇİ
M. KAYAĞLU
Z. YÖRÜK
ANTALYA
N. AKSOY
H. T. DAĞLIOĞLU
Dr. G. KAHRAMAN

AYDIN
Dr. H. ALATAŞ
Gİ. R. ALPMAN
A. S. LEVEND
Dr. R. LEVENT
BAHREŞİR
M. AKPINAR
O. N. BURCU
P. ETÇİOĞLU
H. KÜÇÜKLER
H. ONAT
Gİ. K. ÖZALP
F. TIRITOĞLU

Y. S. UZAY
BILECİK
Dr. M. SUNER
BİNGÖL
T. BANGUOĞLU
T. F. DÜŞÜNSEL
BİTLİS
M. ERTAN
B. OSMA
BOLU
E. Ş. ADAL
H. R. ÖYMEN
C. ÖZŞAĞLAR

C. S. SİREN
Dr. Z. ÜLGEN
BURDUR
Ş. ENGİNERİ
Dr. A. R. YEŞİLYURT
BURSA
A. AKGÜÇ
Gl. A. ATLI
A. DURU
M. F. GERÇEKER
Dr. R. GÜRAN
Dr. S. KONUK
Dr. M. T. SİMER
Gl. N. TINAZ
ÇANAKKALE
S. T. ARSAL
S. BATU
R. BULAYIRLI
H. ERGENELİ
R. N. GÜNTEKİN
ÇANKIRI
Dr. A. ARKAN
M. A. RENDA
ÇORUH
M. M. KANSU
A. TÜZÜN
ÇORUM
H. AKDOĞAN
Dr. M. CANTEKİN
M. ÇAĞIL
İ. EKER
N. KAYAALP
DENİZLİ
F. ASAL
Dr. H. BERKMAN
A. EGE
H. GÜNVER
N. KÜÇÜKA
Dr. B. UZ
DIYARBAKIR
R. BEKİT
O. OCAK
Dr. İ. T. ÖNGÖREN
Gl. K. SEVÜKTEKİN
K. ŞEDELE
Ş. ULUĞ
EDİRNE
M. E. AĞAOĞULLARI
E. DEMİRAY
M. N. GÜNDÜZALP

Dr. F. MEMİK
ELAZIĞ
H. KİŞİOĞLU
İ. YALÇIN
ERZİNCAN
A. FIRAT
F. KALFAGİL
A. S. İLTER
Ş. SÖKMENSÜER
ERZURUM
S. ALTUĞ
Gl. P. DEMİRHAN
R. DİNÇ
N. DURLU
N. ELGÜN
M. H. GÖLE
Gl. Z. SOYDEMİR
ESKİŞEHİR
İ. U. AYKURD
İ. ÖZDAMAR
E. SAZAK
GAZİANTEP
Dr. M. A. AĞAKAY
Dr. M. CANBOLAT
B. KALELİ
Dr. A. MELEK
Ş. ÖZDEMİR
GİRESUN
M. AKKAYA
İ. GÜRAK
A. SAYAR
A. ULUS
GÜMÜŞANE
H. F. ATAÇ
Ş. ERDOĞAN
E. S. TÖR
HATAY
Gl. E. DURUKAN
H. ILGAZ
İÇEL
Ş. TUGAY
Gl. Ş. TÜRSAN
İSPARTA
K. AYDAR
M. KARAĞAÇ
K. TURAN
C. TÜZEMEN
İSTANBUL
A. K. AKYÜZ
C. E. ARSEVEN

Dr. G. ATAÇ
A. BAYINDIR
Dr. K. C. BERKSOY
Dr. H. DİKER
A. S. ESMER
Dr. Gl. N. İ. GÖZCÜ
Gl. K. KARABEKİR
Z. KARAMURSAL
H. KORTEK
Ş. A. ÖGEL
F. ÖYMEN
V. SARIDAL
İ. H. ÜLKEMEN
A. R. TARHAN
İZMİR
Ş. ADALAN
B. ARIMAN
E. ÇINAR
R. KÖKEN
H. ONARAN
E. ORAN
Ş. SARACOĞLU
Ş. YUNUS
KARS
E. DEMİREL
C. DURSUNOĞLU
Gl. H. DURUDOĞAN
Ş. KARACAN
Dr. E. OKTAY
Z. ORHON
KASTAMONU
A. BİNKAYA
T. COŞKAN
H. ÇELEN
H. ÇORUK
Dr. F. ECEVİT
R. SALTUĞ
KAYSERİ
F. BAYSAL
R. ÖZSOY
M. K. ŞATIR
M. TANER
Ö. TAŞÇIOĞLU
N. TOKER
C. TÜZEL
KIRKLARELİ
Z. AKIN
Korgri. K. DOĞAN
N. A. KANSU
Ş. ÖDÜL

KIRŞEHİR
F. SELER
İ. TURAN
KOCAELİ
Gl. M. BAKÜ
Dr. F. Ş. BÜRGE
A. DİKMEN
R. FENMEN
S. PEK
İ. TOLON
KONYA
S. ARIKAN
V. BİLGİN
M. A. BİNAL
Gl. A. F. CEBESOY
A. H. DİKMEN
Ş. ERGUN
H. KARAGÜLLE
K. OKAY
A. R. TÜREL
KÜTAHYA
B. ATALAY
S. KUTMAN
H. PEKCAN
A. TİRİDOĞLU
V. UZGÖREN
MALATYA
E. BARKAN
N. BAYDAR
M. ÖKER (İ. A.)
Dr. C. ÖZELÇİ
M. PEKTAŞ
O. TANER
MANİSA
H. BAYUR
O. ERÇİN
İ. ERTEM
Dr. S. E. KAAATÇILAR
F. KURDOĞLU
Y. ÖZEY
F. USLU
MARAS
R. KAPLAN
H. R. TANKUT
A. H. TANPINAR
MARDİN
Gl. S. DÜZGÖREN
E. ERGİN
H. MENEMENCİOĞLU
L. ÜLKÜMEN

MUĞLA
Orgfl. İ. ÇALIŞLAR
S. GÜNEY
F. O. MENTEŞEOĞLU
MUŞ
K. KOTAN
NIĞDE
A. G. BODRUMLU
R. DOLUNAY
H. MENĞİ
H. ULUSOY
ORDU
Ş. AKYAZI
İ. ÇAMAŞ
Dr. Z. M. SEZER
H. ŞARLAN
H. YALMAN
M. YARIMBIYIK
RİZE
Dr. S. A. DİLEMRE
K. KAMU
F. SİRMEN

SAMSUN
Z. DURUKAN
Amiral F. ENGİN
İ. EZGÜ
N. FIRAT
N. ÖZTUZCU
M. A. YÖRÜKER
SEYHAN
Gl. N. ELDENİZ
Dr. K. SATIR
SİRT
A. R. ESEN
E. KILIÇCIOĞLU
B. TÜRKAY
SİNOB
C. ATAY
Dr. B. KÖRDEMİR
H. ÖRUCOĞLU
SİVAS
M. Ş. BLEDA
Ş. GÜNALTAY
H. IŞIK

Amiral H. GÖKDALAY
R. Ş. SİRER
İ. M. UĞUR
A. YURDAKUL
TEKİRDAĞ
E. ATAÇ
F. ÖZTRAK
E. PEKEL
C. UYBADIN
TOKAD
S. ÇELİKKÖL
M. DEVELİ
N. POROY
R. A. SEVENGİL
TRABZON
M. AYDIN
E. A. BARUTCU
S. DAY
D. EYİBOĞLU
R. KARADENİZ
TUNCELİ
N. S. SILAN

H. UÇÖZ
URFA
R. SOYER
A. K. TECER
E. TEKELİ
S. E. YETKİN
VAN
N. BERKER
YOZGAD
M. ALLIOĞLU
C. ARAT
Z. ARKANT
Y. D. KARSLIOĞLU
S. KORKMAZ
A. SUNGUR
ZONGULDAK
Dr. R. BARKIN
Ş. DEVRİN
E. ERİŞİRGİL
A. GÜREL
Ş. TANSAN
R. VARDAR

[Reddedenler]

ANKARA
A. ÇUBUKCU
ÇORUH
A. R. EREM

ESKİŞEHİR
İ. ARUKAN
İÇEL
Dr. M. BERKER

İZMİR
M. BİRSEL
KÜTAHYA
R. PEKER

ZONGULDAK
H. A. KUYUCAK

[Oya iştirâk etmiyenler]

AFYON KARAHİSAR
İ. H. BALTACIOĞLU
H. ÇERÇEL
A. ÇETİNKAYA (M.)
AĞRI
H. TUGAÇ
ANKARA
M. AKSOLEY
B. BAYKAN
H. O. BEKATA
F. DALDAL
M. ERİŞ
İ. İNÖNÜ (Cumhur-
başkanı)
H. N. MIHÇIOĞLU
M. ÖKMEN
ANTALYA
M. ÇANKAYA

T. SÖKMEN (Hasta)
N. E. SÜMER (Bakan)
Dr. C. TUNCA
AYDIN
Dr. M. GERMEN Baş-
kanvekilii)
N. GÖKTEPE
A. MENDERES
BALIKESİR
H. ÇARIKLI
M. DEMİR (M.)
H. KARAN
S. ÖRGEEVREN
İ. H. UZUNÇARŞILI
BİLECİK
M. Ş. ESENDAL
K. GÜLEK
K. SUN

BOLU
Korgl. A. ALPTOGAN
H. C. ÇAMBEL
BURDUR
İ. N. DİLMEN
BURSA
R. CANİTEZ (Başkan-
vekilii)
A. M. ERHAN
F. CÜVENDİREN
M. B. PARS (M.)
ÇANAKKALE
A. KAMÇIL
ÇANKIRI
B. ERKİN
A. İNAN
T. ONAY

ÇORUH
A. US
ÇORUM
E. S. AKGÖL
Dr. C. ALPER
N. ATALAY
DENİZLİ
Y. BAŞKAYA (M.)
E. A. TOKAD
EDİRNE
F. BALKAN
ELAZIĞ
F. AĞRALI
F. A. AYKAÇ
S. SAĞIROĞLU
ERZİNCAN
B. K. ÇAĞLAR

ERZURUM
A. AKYÜREK
Ş. KOÇAK
ESKİŞEHİR
Y. ABADAN
GAZİANTEP
Ö. A. AKSOY
C. S. BARLAS
M. ŞAHİN
GİRESUN
İ. SABUNCU
Gl. İ. SÖKMEN
N. OSTEN
F. YÜZATLI
GÜMÜŞANE
R. GÜBELİ
C. SELEK
HAKKARİ
A. R. GÖKSİDAN
HATAY
A. Ş. DEVRİM
B. S. KUNT
H. SELÇUK
A. TÜRKMEN (Hasta)
İÇEL
T. C. BERİKER
F. C. GÜVEN
R. KORALTAN (M.)
H. S. TANRIÖVER
İSPARTA
H. ÖZDAMAR
İSTANBUL
Gl. R. BELE (Mazur)
S. CİMCOZ (M.)
A. H. DENİZMEN
G. B. GÖKER (Mazur)
İ. A. GÖVSA
F. HAMAL
H. C. YALÇIN
İZMİR
C. BAYAR
Dr. H. H. CURA

S. EPIKEMEN
H. MENTEŞE
Dr. K. ÖRS
H. A. YÜCEL (Bakan)
KARS
F. KÖPRÜLÜ
E. ÖZOĞUZ
KASTAMONU
Z. ORBAY (Hasta)
N. TAMACI
T. TAŞKIRAN
KAYSERİ
A. H. KALAÇ
S. H. ÜRGÜBLÜ (Bakan)
KIRKLARELİ
Dr. F. U MAY
KIRŞEHİR
F. ÇOBANOĞLU
Ş. TO RGUT
KOCAELİ
R. AKCA
S. ARTEL
S. YARGI
İ. S. YİĞİT
KONYA
S. ÇUMRALI
F. GÖKME N (Hasta)
Dr. S. IRMAK
N. H. ONAT
T. F. SILAY
Dr. O. Ş. ULUDAĞ
(M.)
KÜTAHYA
H. BENLİ
Dr. A. S. DELİLBAŞI
M. BERKME N
Ö. B. UŞAKLI
MALATYA
M. Ş. ÖZPAZARBAŞI
H. SAĞIROĞLU
K. SAYIN

T. TEMELLİ
M. N. ZABCI
MANİSA
Korgl. A. R. ARTUN-
KAL (Bakan)
R. N. EDGÜER (Has-
ta)
Ş. R. HATİPOĞLU
(Bakan)
K. KARAOSMAN
(Hasta)
H. SARHAN
MARAS
Dr. K. BAYİZİT
A. YAYCIOĞLU
MARDİN
İ. F. ALPAYA (İ. A.)
R. ERTEN
Dr. A. URAS
MUĞLA
C. KARAMUĞLA
H. KİTABCI (Mazur)
MUŞ
H. KILICOĞLU (M.)
NİĞDE
F. SOYLU
Dr. R. F. TALAY
H. TEPEYRAN (M.)
ORDU
Dr. V. DEMİR
S. S. TARCAN (Hasta)
RİZE
T. B. BALTA
H. C. BELÜL
A. ZİRİ
SAMSUN
C. BİLSEL
H. ÇAKIR
S. ERBAY
SEYHAN
D. ARIKOĞLU
S. ÇAM

K. ÇELİK
Ş. İŞCEN
C. ORAL
H. URAN (Bakan)
A. M. YEGENA
SİİRD
S. TUNCAY
SİNOB
C. K. İNCEDAYI
İ. H. SEVÜK
SİVAS
İ. H. BAŞAK
E. DİZDAR
A. ESENBEL
K. KİTAPÇI
N. SADAK
TERİDDAĞ
R. APAK
N. TRAK
TOKAD
R. ERİŞKEN
H. N. KEŞMİR
C. KOVALI
G. PEKEL
TRABZON
S. ABANOZLU
M. S. ANAMUR
H. N. BOZTEPE
T. GÖKSEL
H. SAKA (Bakan)
L. YAVUZ
URFA
K. BERKER
H. S. COŞAR
VAN
İ. ARVAS
M. BOYA
YOZGAD
S. İÇÖZ
ZONGULDAK
H. KARABACAK
(Hasta)
Y. Z. ÖZENÇİ

Şirketi hayriyenin satın alınmasına dair Mukavelenamenin tasdiki hakkında kanun lâiyhası ve Bütçe, Münakalât ve Ticaret Encümenlerinden mürekkep Muhtelit Encümen mazbatası (1/369)

T. C.

Başvekâlet

Muamelât Umum Müdürlüğü

Tetkik Müdürlüğü

Says : 71 - 270, 6/2978

10 . XI . 1944

Büyük Millet Meclisi Yüksek Reislğine

Şirketihayriyenin satın alınmasına dair mukavelenamenin tasdiki hakkında Münakalât Vekilliğince hazırlanan ve İcra Vekilleri Heyetince 9 . XI . 1944 tarihinde Yüksek Meclise arzı kararlaştırılan kanun lâiyhasının esbabı mucibe ve ilişkileriyle birlikte sunulmuş olduğunu arz ederim.

Başvekil

Ş. Saracoğlu

Şirketihayriyenin satın alınması mukavelesinin tasdiki hakkındaki kanunun mucip sebepleri

İstanbul Boğaziçinde Münakale işlerini yapmak üzere imtiyaz alan Şirketihayriyenin gerek imtiyaz mukavelesinin bitmek üzere olması gerekse bazı ihtiyatsız hareketleri sebebiyle son zamanda müşkül durumda bulunması sebebiyle ve Vekâletimizin doğrudan doğruya mesuliyeti altında yapılmakta olan bu önemli aslî âmme hizmetinin birden bire inkitaa uğraması tehlikesi alâmetleri görüldüğünden mahallinde mütehassıs bir heyet tarafından esaslı bir surette teftiş ve murakabe edilmiş ve hizmetin gerek mukavele müddeti esnasında ve gerek rekse ileride emniyet ve selâmetle cereyanını temin için gerekli tedbirler alınması için Şirketihayriyenin gerek bugünkü ve gerekse bundan evvelki Meclisi idare reislerinin de salâhiyetname ibraz ederek buldukları bir komisyonda Şirketihayriyenin malî ve idari durumunun ıslâhına imkân olmadığı bu hizmetin bugünkü vaziyette ve hattâ ileride kârlı bir mevzu olamayacağı halihazırda diğer haklardan yüksek bulunan tarifelerine fakir Boğaziçi halkının dağılmasını intaç edebilecek nispette zamlar yapıldığı takdirde bile malî durumunun düzelemeyeceği bu hizmetin bu senelerde kazanan malî, idari durumu iyi bir halde bulunan Devlet Denizyolları tarafından satın alınması suretiyle ifası mümkün olacağı hususu doğrudan doğruya şirketin salâhiyetli mümessilleri tarafından teklif edilmişti. Bu teklif üzerine satın alma müzakerelerine devam ve intaç edilerek taraflarca imza edilmiş ve Büyük Millet Meclisince evvelce satın alınan ve âmme işleri ifa eden diğer anonim şirketlerin mukavele ve bunları müeyyit kanunlar ile mukavele hükümlerine göre tanzim edilen kanun projesi ilişik olarak sunulmuştur. Taraflarca imza edilen mukavelenin (6) ncı maddesinde mukavelenin imzası tarihinden itibaren (3) ay zarfında Büyük Millet Meclisince tasdik edilmediği takdirde mukavelenin hükümsüz kalacağı mezkûr bulunmaktadır.

Muhtelit Encümen mazbatası

T. B. M. M.

Muhtelit Encümen

Esas No. 1/369

Karar No. 24

9 . I . 1945

Yüksek Başkanlığa

Şirketihayriyenin satın alınmasına dair mukavelenamenin tasdıkı hakkında .Münakalât Vekâletince hazırlanıp Başvekâletin 10 . XI . 1944 tarihli ve 6/2978 sayılı tezkeresiyle Yüksek Meclise sunulan kanun lâyihası 13 . XI . 1944 tarihli üçüncü Umumî Heyet toplantısında Bütçe, Münakalât ve Ticaret Encümenlerinden mürekkep Muhtelit Encümene verilmekle Münakalât Vekili Ali Fuad Cebesoy ve Maliye Vekâleti adına Hukuk müşaviri hazır oldukları halde incelendi ve görüşüldü.

Şirketihayriyenin zaman zaman çok iyi hizmetlerle geçen uzun mazisi ve bu itibar ile haiz olduğu kıymet üzerinde tam bir görüş birliği mevcut olmakla beraber bir asra yaklaşan mevcudiyet devresi boyunca zaman zaman vukua gelen ve umumî hayatta mühim tesirler yapan büyük hâdiselerin, derin ve türlü değişiklikleri ve nihayet öz mevzuunda ve idaresinde uğradığı bir takım arızaların hayatîyetini zedelemiş ve bu günkü ağır şartların bu zaftı bir kat daha arttırmış olduğu da inkâr edilemez bir hakikattir. Şirketin bilânçolariyle bunlara bağlı ihşai cetvellelere dikkatli bir göz gezdirilince bile bu hakikat pek iyi anlaşılabilir.

İşte bu vaziyet ilcasıyledir ki Münakalât Vekili tarafından encümende izah edildiği üzere şirket mümessilleri 1943 senesi sonlarında Hükümete müracaat edip uhdelerinde bulunan âmme hizmetini gereği gibi ifaya artık takatları kalmadığını beyan ile işten alâkaları kesilip hizmetin Hükümetçe deruhde olunması ricasında bulunmuşlar ve Hükümet, yaptığı esaslı tetkikler ve temaslar sonunda şirket vapur ve iskelelerinin devamı müsamaha ile görülemeyecek derecede haraplaştığını, tamir atelyesinin vesait ve personel itibarıyla matlup faaliyeti başaramıyacak kadar gerilemiş ve kifayetsizleşmiş olduğunu, memurlarının ücret ve bakım azlığından dolayı acmacak ve âcil bir yardımı icabettirecek bir zaruret içinde bulunduğunu ve bütün bu sebeplerle diğer âmillerin tesiri şirketin umumî idaresinde

kesin ve kuvvetli bir takviye ve ıslah zarureti husule getirdiğini ve bu zaruri ve yakın bir mazide Haliç Şirketi içinde çok canlı bir misali görüldüğü veçhile fazla tehiri çok ağır mahzurları dâi perişanlığı yenmeğe, şirket bünyesinde takat ve kifayet bulunmamakla vâkı talebi terviçten başka çıkar bir yol olmadığını görerek mubayaa yoluna girmiştir. Tetkik mevzuumuz olan kanun lâyihasına merbut mukavele bu esaslı müşahede ve anlaşmanın mahsulüdür.

Verilen izahattan anlaşıldığına göre esasta ve mubayaa bedeli üzerinde önceden hâsıl olan mutabakat iki taraf arasında daima mahfuz kalmakla beraber başta mukavelenin başlangıç tarihi ve geçmiş ve geleceğe ait bütün hak ve vecibeler için Hükümetçe tam halefiyet kabul edilmesi mevzuları olmak ve bu son noktada hassatan ve münferiden memurların diğer bazı mümâsili mubayaalarda olduğu gibi şirketi bazı ağır mütalebeler karşısında bulundurmaları ihtimalini önlemek maddeleri bulunmak üzere diğer tatbiki ve tâli şartlar hakkındaki müzakereler bir hayli uzamış, arada inkitalar vukua gelmiş fakat nihayet katî anlaşma temin edilerek mukavele son şeklini almış ve şirketin salâhiyetli uzuvlarınca usulü dairesinde tetkik, kabul ve imza edilmiştir.

Bütün bu muamele ve münasebet safahatına ait olarak sözle ve yazı ile verilmiş olan tafsilâtın husule getirdiği intiba şirket hissedarlarından kanuni kifayet haddinin bir hayli üstünde mühim bir ekseriyetin alım, satım işinin mukavele ile mukarrer şartlar dairesinde vukuunu tam ve kâmil bir rıza ve kanaatle kabul etmiş oldukları suretindedir.

Diğer taraftan, mukarrer bedel ile mukavelenin diğer şart ve kayıtlarının Hükümet menafii noktai nazarından da musip olduğu kanaatı hâsıldır.

Millî bünyeden doğmuş ve bir asra yakın bir zaman mevcudiyetini idame etmiş bir müessesenin şu şekilde sona ermiş bulunması hissen tees-

sürü mucip olabilir. Fakat her şeyin üstünde olan maddi hakikatlerden ve ehemmiyetli bir âmme hizmetinin imkân nispetinde iyi ifası lüzumundan doğan zaruretlere karşısında hissiyatın geri olmadığını da kabul etmek lâzımgelir.

Diğer taraftan bir âmme hizmetini ve betahsis millî bir şirket elinde olan bir işi daha Devlet idaresinde almanın hususî teşebbüs erbabına ürküntü vereceği ve Devletin sermayeye muhtaç birçok müesseseleri varken herhangi bir mevzudaki hususî sermayeyi uzaklaştırıp oraya para yatırması doğru olmayacağı mülâhazalarını da Encümenimiz yerinde görmemiştir. Çünkü, bahis mevzuu olan alım, satım işi, sermaye sahiplerinin yukarıda izah olunduğu üzere fiili ve hakiki zaruretlere doğan müracaat ve ricalarından başlayıp onların tam ve kâmil rızalarıyla ve hakikatte mutedil ve gerek sermaye sahiplerinin gerek şirketin hayatı ile alâkalı diğer kimselerin hak ve menfaatlerini malî bünyede daima mevcudiyet ve inkişafını esaslı zir umde bildiğimiz hususî teşebbüs için bir ürküntü sezilememek icabeder. Filhakika hâdisenin tam realist bir tetkik karşısında arzettiği manzara şöyledir:

Şirketi Hayriye mevzuuna yatırılmış olan hususî sermaye bu mevzuda yaşama ve alâkahları faydalandırma imkânı mevcut olduğu müddetçe işinde devam etmiş ve bu imkân zaman ile ve türlü ârizalarla daralıp alâkahları sıkıntılı endişelere düşürünce bugüne kadar işte devam yolunda onu tutan Hükümetin hâmi eli bu sefer işten çekilme isteğinde de ona karşı muzahir olmuştur. Hakikatın tam ifadesi olan bu şekilden sermayeye ve sermayedara ürküntü değil emniyet ve itimat gelir.

Birçok Devlet işlerinin paraya muhtaç olduğu ve para sıkıntısı çekildiği bir zamanda herhangi bir mevzua yatırılmış olan hususî sermayeyi Devletçe istihlâf esası ile ilgili düşüncesi-ne gelince:

1. Mevzumuzdaki sermayenin yukarıda izah edilen çekilmez zarureti ve isteği;

2. İşin ehemmiyetli ve hattâ memleket müdafaasıyla yakın alâkalı bir âmme hizmeti olması;

3. İşte görülen endişe verici çöküntünün ve kifayetsizliğin içinde bulunduğumuz ve bilhassa bu alım, satım konuşmalarının cereyan ettiği

günlerde içinde bulunulan ağır şartların katı il-caları;

Gözönüne alınırsa Hükümetçe bu mevzu için yapılacak sermaye tahsisinin diğer mevzuların ehemmiyetinden daha az faydalı olmadığını kabul ve teslim etmek lâzımgelir.

Bütün bu mülâhaza ve müzakerelerden sonra Encümen çokluğu esas itibariyle satın almayı lüzumlu ve muvafık görerek maddelerin müzakeresine geçilmiştir.

Birinci madde; metinde lüzumsuz olarak yazılı (ve diğer) kelimesinin kaldırılması suretiyle aynen kabul edilmiştir.

İkinci madde; mukavele ile bu alım, satımdan mütevellit vergi, resim ve harçların ve taviz bedellerinin Hükümete aidiyeti kabul edilmiştir. Bu madde ile bu resim ve harçların bağışlanması istenilmiş olup bilhassa taviz bedelleri mülkiyet hakkı karşılığı olduğundan bu yola gidilmesi doğru görülmemiştir. Mukavelede buna ait hükümün muhafazası ile verginin, harç ve resimlerin ve taviz bedelinin Hükümetçe ödenmesi uygun görülerek bu hüküm kaldırılmış ve şirketin imtiyaz konusu olan Boğaziçinde vapur işletme hakkının inhisar halinde Devlet Denizyolları ve Limanları İdaresine geçtiğini gösterir lâyihadaki üçüncü madde hükmü daha açık ve toplu bir ifade ile ikinci maddeye konulmuştur.

Üçüncü madde; alım ve satım bedeli üzerinden bir gûna vergi ve resim alınmaması iki tarafın anlaşma esasları arasında bulunduğu göre bu bedelin hissedarlara tevziinde anlaşmaya göre böyle bir hükmün tesisine lüzum görüldüğünden bu madde yazılmıştır.

Dördüncü madde; mukaveleden önceki esaslarına göre 12 Mayıs 1944 tarihinden itibaren şirketin bütün hak ve muameleleri Hükümete intikal edeceğine göre memur ve müstahdemlerin de o tarihten Devlet Denizyolları ve Limanları kadrolarına intibakı ve memur ve müstahdemlerin müktesep hak ve derecelerini ifade ve tesbit için bu madde yazılmıştır.

Beşinci madde; mukavele ile şirket memur ve müstahdemlerine ait mevcut tekaüt sandığına dâhil memur ve müstahdemlerin tekaüt haklarının şirket statüsüne tâbi olarak eskisi gibi devam ettirmek hususunda memur ve müstahdemlerin ihtiyarına bırakılmış olan hakkın ve bu yola gidilmiyerek sandık sermayesinin aralarında tevzii halinde memur ve müstahdemlerin yeni idarede

başlayacak tekaüt haklarının esaslarını gösterir bir hükmün tesisine lüzum görüldüğünden beşinci madde bu maksatla yazılmıştır.

Muvakkat birinci madde; şirket hak ve menfaatlarının satın alma bedelinin mukavelede mukayyet tarihte ödenebilmesi için verilmesi icabeden fevkalâde tahsisatın temini maksadiyle bu madde yazılmıştır.

Muvakkat ikinci madde; 12 mayıs 1944 tarihinden itibaren şirket muamelâtı, hak ve vecibeleri mukavele ile Hükümete intikal etmiş olacağından o tarihten 1944 mali senesinin nihayetine kadar yapılmış ve yapılacak masrafların Devlet Denizyolları ve Limanları Umum Müdürlüğü bütçesinde yer almasını ve yine aynı müddet zarfında yapılmış veya yapılacak tahsilâtın varidat bütçesine maledilmesini temin maksadiyle bu madde yazılmıştır.

Mer'iyet ve icra hükümlerini ihtiva eden Hükümet metninin dört ve beşinci maddeleri altı ve yedinci madde olarak aynen kabul edilmiştir.

Bu suretle Şirketi Hayriyenin satın alınmasına dair olan mukavenamenin tasdikını ihtiva eden kanun lâyihası yukarıda arzedilen sebepler ve izahlara göre yeniden tanzim edilerek müstacelen müzakere dileğiyle Umumî Heyetin tasvibi-ne konulmak üzere Yüksek Reisliğe sunulur.

Reis	Bu M. M.	Kâtip
Kastamonu	Kayseri	İstanbul
T. Coşkan	F. Baysal	F. Öymen
Aydm	Aydm	Bursa
Gl. R. Alpman	Dr. R. Levent	A. M. Erhan
		Rey sırasında bulunmadım
Bolu	Çanakkale	Diyarbakır
Dr. Z. Ülgen	S. T. Arsal	R. Bekit
Diyarbakır		Edirne
Ş. Uluğ		M. N. Gündüzalp
Edirne	Erzurum	Giresun
M. E. Ağaoğulları	S. Altuğ	M. Akkaya
	Rey sırasında bulunmadım	
Giresun	Hatay	Hatay
A. Sayar	H. Selçuk	H. İlgaç
		İmzada bulunmadı

İstanbul	İstanbul	
H. Kortel	I. H. Ülkmen	
Kars	Kars	Kastamonu
E. Demirel	Ş. Karacan	H. Çoruk
	İmzada bulunmadı	
Kırklareli	Kırşehir	Kocaeli
Ş. Ödül	F. Seler	R. Fenmen
Kütahya	Kütahya	Manisa
H. Pekcan	S. Kutman	F. Kurdoğlu
	Rey sırasında bulunmadım	
Niğde	Trabzon	Tunceli
H. Ulusoy	M. S. Anamur	H. Üçöz
Urfa	Sivas	Sivas
E. Tekeli	H. Işık	H. Gökdalay
Yozgad	Yozgad	Zonguldak
S. İçöz	Z. Arkant	E. Erişirgil

Şirketihayriye'nin Hükümetçe satın alınması, millî varlıkta faydalı hizmetler görmüş ve yakın zamanlara kadar beğenilecek bir intizam ile işlemiş olan uzun ömürlü ve tam mânasiyle millî bir şirketin ortadan kaldırılması demektir.

Bu muamele, yurdun, bilhassa harp sonu kalkınmasında büyük hissesi bulunacak olan hususi teşebbüsleri korkutacaktır. Bu suretle millî sâ-y ve tasarruf ile birikmiş ve birikecek millî sermaye ile millî şirketler kurulması, münferit teşebbüslerin gelişmesi için vücudü elzem bulunan emniyet havası bozulacaktır. Memleketin iktisat rejimi bakımından da önemli bir nokta teşkil eden bu esaslı mahzur karşısında Hükümeti bu teklife sevkeden sebepleri kâfi bulmamaktayız. Bu karara muhalifiz.

Ankara	Bitlis	Çoruh
A. Çubukçu	B. Osma	A. R. Erem
İzmir	İzmir	İzmir
S. Epikmen	M. Birsal	Dr. K. Örs
Kütahya	Kütahya	Manisa
R. Peker	H. Benli	H. Sarhan
Rize		Tokad
T. B. Balta		H. N. Keşmir
Trabzon		Zonguldak
M. Aydın		H. A. Kuyucak

HÜKÜMETİN TEKLİFİ

Şirketihayriyenin satın alınmasına dair mukavelenamenin tasdiki hakkında kanun lâyihası

MADDE 1. — Şirketihayriyenin bütün ihtiyaçları ile şirkete ait her nevi mal ve diğer hak ve menfaatlerin satın alınmasına dair Hükümetle Şirketihayriye Türk Anonim Şirketi arasında 20 . XI . 1944 tarihinde imza edilmiş olan ilişik mukavele tasdik edilmiştir.

MADDE 2. — İşbu satılma mukavele namesi damga resminden muaf olduğu gibi bu mukavele name ile Hükümetin tesviyesini üzerine aldığı bütün vergiler, resim, taviz bedelleri ve harçları ile bu vergilerin munzam kesirleri aranmaz.

MADDE 3. — Şirketihayriyenin bütün malları hak ve menfaatleri yapmakta olduğu hizmet ve buna müteallik inhisar hakkı da imtiyaz mukavelesi müddetiyle mukayyet olmaksızın Devlet Denizyolları ve Limanları İşletme Umumî idaresine geçer.

MUHTELİT ENCÜMENİN DEĞİŞTİRİŞİ

Şirketihayriye'nin satın alınmasına dair 20 . X . 1944 tarihli mukavelelerin tasdiki hakkında kanun lâyihası

MADDE 1. — Şirketihayriye'nin bütün imtiyazları ile şirkete ait her nevi mal hak ve menfaatlerin satın alınmasına dair Hükümetle Şirketihayriye Türk Anonim Şirketi arasında 20 . X . 1944 tarihinde imza edilmiş olan mukavele tasdik edilmiştir.

MADDE 2. — Birinci maddede sözü geçen mal, hak ve menfaatler imtiyaz mukavelesindeki müddet ve kayıtlarla bağlı olmaksızın Devlet Denizyolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğüne geçer. Boğaziçi'nde muntazam vapur işletmesi inhisar şeklinde Umum Müdürlük tarafından yapılır.

MADDE 3. — Birinci maddede yazılı mukavele name ile satın alınan mal hak ve menfaatler bedeli olarak tasfiye heyetine ödenecek ve hissedarlara intikal edecek paradan hiçbir vergi ve resim alınmaz.

MADDE 4. — 12 Mayıs 1944 tarihinde Şirketihayriye hizmetinde bulunan memur ve müstahdemler, aldıkları maaş ve ücretlerin tekaül ettiği derece maaşlarıyla Devlet Denizyolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğü kadrolarındaki derecelere intibak ettirilir ve bu derece maaşları kendileri için müktesep hak olur. Intibak ettirildikleri derece maaşları evvelce aldıkları miktardan az ise farkı yüksek dereceye terfi ile telâfi edilinceye kadar ödenir.

Bu memur ve müstahdemlerin intibak ettirildikleri derecelerden daha yüksek derecelere terfilerinde şirkette aynı dereceye tekabül eden aylıklarla geçen hizmetleri hesaba katılır.

MADDE 5. — Şirket memur ve müstahdemlerine ait tekaüt sandığı sandığa dâhil memur ve müstahdemlerin muvafakatleri halinde Devlet Denizyolları ve Limanları Tekâüt Sandığına mülhak ve kendi statüsüne tâbi olarak eskisi gibi devam eder. Mezkûr sandık kendi nizamnamemesi hükümleri mucibince tasfiye edildiği takdirde idareye intikal eden memur ve müstahdemlerin tekaütlük hak ve muameleleri sandığın tasfiye edildiği tarihten itibaren Devlet Deniz-

yolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğü memur ve müstahdemleri hakkındaki kanun hükümlerine tâbi tutulurlar.

Şu kadar ki bunlardan şirkette ve şirket tekaüt sandığının devamı esnasında geçen hizmetlerini saydırmak isteyenlerin tasfiye neticesinde sandıktan aldıkları parayı tamamen mezkûr Umum Müdürlük tekaüt sandığına ödemeleri şartıyla istekleri kabul olunur.

MUVAKKAT MADDE 1. — Devlet Denizyolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğü 1944 mali yılı bütçesinde (Şirketihayriye'nin imtiyaz, hak ve mallarının satın alınma bedeli) adı altında yeniden açılacak 38. A faslına 2 550 000 lira fevkalâde tahsisat konulmuştur.

MUVAKKAT MADDE 2. — Devlet Denizyolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğü'nün 1944 malî yılı bütçesinde (Şirketihayriye imtiyazının 12 Mayıs 1944 tarihinden itibaren 1944 malî yılı sonuna kadar işletme ve mu-bayaadan mütevellit bütün masraflar - ödenecek vergi, harçlar ve tâviz bedeli dâhil -) adı ile yeniden açılan 38. C faslına 3 500 000 lira fevkalâde tahsisat konulmuştur.

Bu işletmeden elde edilecek hasılat mezkûr Umum Müdürlük 1944 malî yılı bütçesine bağlı (B) işaretli cetvelde (Şirketihayriye işletmesi) adı ile yeniden açılacak 12 nci fasla varidat kaydolunur.

MADDE 4. — Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

MADDE 5. — Bu kanun hükümlerinin icrasına Münakalât ve Maliye Vekilleri memurdur.

9 . XI . 1944

Bş. V.	Ad. V.	M. M. V.
Ş. Saracoğlu	R. Türel	A. R. Artunkal
Da. V.	Ha. V.	Ma. V.
Hilmi Uran	H. Saka	N. E. Sumer
Mf. V.	Na. V.	İk. V.
Yücel	Sırrı Day	Fuad Sirmen
S. İ. M. V.	G. İ. V.	Zr. V.
Dr. H. Alataş	Suad H. Ürgüblü	Ş. R. Hatipoğlu
Mü. V.		Ti. V.
A. F. Cebesoy		C. S. Siren

MADDE 6. — Hükümetin 4 ncü maddesi aynen kabul edilmiştir.

MADDE 7. — Hükümetin 5 nci maddesi aynen kabul edilmiştir.

MUKAVELENAME

Birinci fasıl

Devir ve temlik

İbra

Madde — 1

Hükümetle şifahen hâsıl olan mutabakat üzerine taraflar arasında mevcut imtiyaz mukavelesinden doğan bütün hak ve vecibelerden dolayı yekdiğerini mütekabilen ibra ederek aşağıdaki maddelerde yazılı kayıtlar mahfuz olmak üzere Hükümet Şirketi istihlâf etmeksizin mukaveleye ek listelerde gösterilen mallariyle Türkiye Cumhuriyeti hudutları dâhilindeki bütün hak ve menfaatlerini satın almayı, Şirket de satmağı kabul etmiştir.

Şöyle ki:

Şirket işbu mukaveleye ek listelerde gösterilen makinalı, makinasız bütün âlâtı sabiha ve sabitesiyle her nevi emvali menkule ve gayrimenkulesini ve Türkiye Cumhuriyeti hudutları dâhilindeki bütün hak ve menfaatlerini bu mukavelede kararlaştırılan hükümler dairesinde ve Şirket mallarının satın alınmasının itibari tahakkuk tarihi olan 12 Mayıs 1944 tarihinden muteber olmak ve ipotek ve rehin ve saire gibi her türlü kayıtlardan âri olarak Hükümete devir ve temlik etmiş, Hükümet dahi bu devir ve temliki kabul eylemiştir.

Üçüncü şahıslara karşı haklar ve borçlar

Madde — 2

İşbu mukaveleye ek listelerde dercedilmeyen ve 12 Mayıs 1944 tarihine kadar Şirketin yaptığı bütün akit ve diğer fiillerden doğan borçlar ve mesuliyetler ve haklar tamamen Şirkete aittir. Ancak 12 Mayıs 1944 tarihinden önce Şirket tarafından yapılmış hükümleri bu tarihten sonraya dahi sâri olan akitler, eskisi gibi mer'i olacak ve bu akitlerden 12 Mayıs 1944 tarihinden evvel doğan hak ve borçlar Şirketçe, bu tarihten sonra doğacak hak ve borçlar dahi Hükümetçe ifa ve istifa olunacaktır. Şirket bu kabul mukavelelerin mahiyetleriyle âkitlerin isimlerini gösterir listeyi bu mukaveleye bağlamak üzere işbu mukavelelerin imzasından itibaren en geç on gün zarfında Hükümete verecektir.

Şirket tarafından kiraya verilmiş olan deniz vasıtasıyla gayrimenkullerinin 12 Mayıs 1944 tarihinden sonraki zamana ait kiralardan ve diğer yolcu, hayvanat, eşya nakliyatından Şirketçe tahsil edilen mebalîğ Devlet Denizyolları ve Limanları İdaresine verilecektir.

12 Mayıs 1944 tarihinden önce Şirket tarafından tesellüm edilmiş olan her türlü malzeme bedelleri Şirketçe tediye edilecektir. Şu kadar ki, mezkûr tarihten önce Şirket tarafından mübayaa ve tesellüm edilmiş olan miktarı taraflarca malûm makina yağları bedelinden Şirketçe tediye edilmiş olan kısmından mütebakisi Hükümetçe ödenecektir.

Şirket tarafından sipariş edilip de 12 Mayıs 1944 tarihine kadar Şirketçe tesellüm edilmemiş olan eşya bedelleri Hükümetçe tamamen tediye edilerek tesellüm edilecektir.

12 Mayıs 1944 tarihinden sonraya muzaf olarak yolcu, eşya ve hayvanat nakil edilmesi için peşin olarak alınan ücretler dahi Devlet Denizyolları ve Limanları İdaresine geri verilecektir.

Şirket memurları ve müstahdemleri

Madde — 3

12 Mayıs 1944 tarihinde Şirket hizmetinde bulunan bütün Türk vatandaşı memurlar ve müstahdemler gerek şirket dâhili nizamnamesi hükümlerine ve gerek bu hususta müttehaz şirket usul ve

kaidelerine göre kendilerine tanınan ve memuriyet dereceleriyle almakta oldukları veya alabilecekleri aylık ve unvanlara taallük eden bircümle muktesep haklarıyla Devlet Denizyolları ve Limanları İdaresi emrine geçerler. Bu memur ve müstahdemleri idare istediği yerlerde ve kendi usullerine tâbi tutarak istihdam eder. Bu memurların ve müstahdemlerin Şirkette geçen filî hizmet müddetleri intibaklarının icrasında nazara alınır.

Şirket memurları ve müstahdemleri Tekaüt Sandığı

Madde — 4

Şirket memur ve müstahdemlerine ait tekaüt sandığı sandığa dâhil memur ve müstahdemlerin muvafakları halinde Devlet Denizyolları ve Limanları Tekaüt Sandığına mülhak ve kendi statüsüne tâbi olarak eskisi gibi faaliyetine devam eder. Ancakbu takdirde sandığa dâhil şirket memur ve müstahdemlerinin Şirket Tekaüt Sandığı Nizamnamesimucibince haiz oldukları bütün muktesep hakları mahfuz kalır. Ve muvafakat etmeyen memur ve müstahdemler hakkında tekaüt sandığı nizamnamesinin 22 nci maddesi hükümleri Hükümetçe tat bik olunur.

İkinci fasıl

Şirket mameleki için tesviye edilecek bedel

Madde — 5

Şirketin mukaveleye ilişik cetvelde teferrüatı gösterilen bütün mallarıyla Türkiye Cumhuriyeti hudutları dâhilindeki hak ve menfaatlerine mukabil Şirkete hertürlü rüsum ve tekâliften âri ve muaf olarak iki milyon beşyüz elli bin (2 550 000) lira bedel tesviye edilecektir.

Mukaveleinin tasdikı ve hükümlerinin icrası

Madde — 6

Taraflarca imza ve teati olunan işbu mukavele Hükümetçe Büyük Millet Meclisinin tasdikına arz olunacaktır.

İşbu mukavele imzası tarihinden itibaren üç ayzarfında Büyük Millet Meclisince tasdik edilmediği takdirde hükümsüz sayılacak ve Şirketle Hükümet arasındaki imtiyaz mukavelesi hükümleri hiç bir merasime müracaat edilmeden yeniden meriyete girecektir.

Tediye şekli

Madde — 7

Şirkete mukaveleye ek cetvelde gösterilen mallarına ve Türkiye Cumhuriyeti dâhilindeki bütün hak ve menfaatlerine karşı tesviye edilecek olan (iki milyon beş yüz elli bin) lira dan tasfiyenin kanunen istilzam ettiği masraflarla tediyeleyeri karşılayacak bir meblâğ ayrıldıktan sonra mütebakisi şirketin asli ve temettü hisse senetleri mecmuu olan (kırk bin) hisseye göre taksim olunur. Şu kadar ki, asli hisse senetlerine verilecek olan meblâğ, herhalde temettü hisse senetlerinden beş lira fazla olacaktır.

Tediye zamanı

Madde — 8

Yukarıda yazılı iki milyon beş yüz elli bin Türk lirası işbu mukaveleinin Büyük Millet Meclisince tasdikını mütaakıp Şirket Heyeti Umumiyesinin vereceği fesih kararının ittihazı tarihinden itibaren on beş gün zarfında Hükümetçe şirket tasfiye memurlarına tediye edilecektir.

Müruruzaman

Madde — 9

Tasfiye müddeti esnasında tasfiye memurlarına ibraz olunmayan hisse senetlerinin bedelleri, ibraz olunan senetlerin bedellerinin tediyesine başlanıldığı tarihten itibaren on sene geçmekle Hükümet lehine müruruzamana uğrar. Tasfiye memurları ibraz olunmayan hisse senetlerinin bedelleri tasfiyenin sonunda ya kanunun emrettiği mercie veya Devlet Denizyolları ve Limanları İşletmesi Umum Müdürlüğü veznesine tevdi eyleyeceklerdir.

Şirkete ait evrak ve vesikalarının devir ve teslimi

Madde — 10

Şirket temlik ettiği makinalı ve makinasız edevatı sabiha ve sabitesi ile gayrimenkullerine ait ve elinde mevcut bütün tapu ve senetleri ile ve gemi sicilleri, tasarrufa ait diğer vesikaları, emlak ve araziye, iskelelere ait defterleri, plân, parseller, profil ve etütleri diğer bütün fennî evrakla memurlara ait sicil dosyalarını ve 2 nci maddede gösterildiği veçhile Hükümete lâzım olacak evrak ve istatistikleri bütün muhasebe defterleriyle meclisi idare ve umumî heyet kararları ve bilûmum ticaret defterleri, demirbaş defterlerini fabrika ve iskelelere ve vapurlara ait proje ve etütleri ve her nevi defterleri diğer mallarıyla beraber Devlet Denizyolları ve Limanları İdaresine teslim edecektir.

Buna mukabil Ticaret Kanununun 452 nci maddesi hükmü gereğince tasfiyeden sonra Şirketçe on beş sene müddetle muhafaza edilmesi icabeden vesikalar Devlet Denizyolları İdaresinde muhafaza edilecektir. Yalnız Şirket lüzumu halinde tetkik etmek veyahut tasdikli suretlerini almak hakkını haizdir.

Damga resmi, vergi, harç ve evkaf tâviz bedelleri

Madde — 11

Bu mukavele mucibince Hükümete devir ve temlik edilen bilûmum malların gerek ferağı ve gerekse işbu mukavele ve ekleri hükümlerinin icrave tamamlanması için verilmesi icabeden her nevi damga resmi, vergi, harç ve evkaf taviz bedellerinin tesviyesi tasfiye muamelâtının neticesine kadar Hükümete aittir.

20 . X . 1944

S. Akant

H. Vasıf Temel

A. F. Cebesoy

